

૨૧૧૭૧

ભોલી જ્ઞાન

અથવા

ધનનું ધાન.

(નાટક ૩ અંકી.)

જ્યેષ્ઠમાં નાનાંકિત ખુસિકાલ્ટના કરેલા

“કોલીન ખાન”

ઉપરથી

પારસીઓને લાગુ પાડીને

રચનાર

કેપુશરો નવરોજી કાપરાજી.

આવૃત્તી બીજી.

॥ પુસ્તક મને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આક્ટ પ્રમાણે રજીસ્ટર કરેલું છે, અને તે
કરી બતાવવાની વિક્ટોરિયા નાટક મંડળીને સત્તા આપી છે તે સિવાય
તે ઉપર સદ્દલો હુક તેના રચનારને છે.

મુંબઈ:

• હા. ર. રાણીનાના યુનિયન પ્રેસમાં છાપ્યો છે.

૧૮૮૮.

ભોલી જાન

અથવા

ધનનું ધાન.

નાટક પાત્ર.

જાંહગીર, બખ્ત્યારજીના ખાનદાનનો નાજીરો.

બહમન.

એદલ એકલેસરિયો.

તેહમુલદાર.

હીન્ને.

ભુલ્યો (ખારવો.)

મેહરામજી રૂપુડી.

વસંતરામ ધનરૂપેકટર.

શ્યાવક્ષા.

કાવસરાહ.

ધનજીરાહ.

બાઈઆઈ, બખ્ત્યારજીનાં જાંહગીરની મા.

શીરીન.

ધન (ભોલીજાન.)

જીવી (ભુલ્યાની મા.)

ચાકરો, સિપાહીઓ, રામજીઓ, ઈત્યાદી.

ભોલી જૂન

અથવા

ધનનું ધાન.

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સુરત. રાતનો વખત. ચંદની. તામિના કિનારા ઉપર નાનપરનો આવારો.
 બપોરની હવેલીની બાહારનો બાગ. એક બાજુએ હવેલી, અને
 બીજી બાજુએ દરવાજો જેની વચ્ચેથી નદીના આવારો ઉપરથી હેઠલ
 ઉતરી જવાની સીંહડી. વચ્ચેમાં બાગ. સામી પારે બાકું ગામ.
 બુલ્હો આવારો ઉપરથી ચહડીને ગાતો ગાતો આવેછે.

બેહાગ—કુમરી.

બુલ્હો—ડીણકી હોડી, નદીપર દોડી જેમ દેહાઈની ધોડી,
 હાંકી હું જાવું જલમાં જેમ ટટવાંની જોડીં ડીણકીં
 ચાલી ચાલી પાણીપર તેમ વણ હાલી તે સાલી મારી ગાલી
 જહાલી રમકુમ રમતી રપવતિ મુજ સોડીં ડીણકીં
 પાણી છપછપાટ કાપતી પવન વેગી જાય છડછડાટ છીંધી
 તીર જેમ રામબાણથી સોડીં ડીણકીં
 (જંહગીર આવેછે.)

જંહગીર—(હલસે) બુલ્હો, તું છે કે ?

બુલ્હો—જી હા. સુંજ તો. જોવની હું સું કે કોઈ ખીજે ?

નંહગીર—હાડી તૈયાર છે?

ભુલ્યો—તૈયાર ! પેલા ટેકડા પસાડી છંતાડી રાખેલી.

નંહગીર—ધન કેમ છે? આજે મને યાદ કીધાં છે કે?

ભુલ્યો—નદ પુસોસ? આ કાગદ આપેલું. (કાગળ શોધે છે)
રાત દિવસ બસારીને તું વણ કરાર ક્યાં સે? જો, ભાઈ, પેલા ભાડાં
બણી દીધાં દોડ્યો?

નંહગીર—હા. એ મારી ધનના ઝુપડાંની બતી છે.

ભુલ્યો—એ દીવા કને બસારી ધન છારી રાત બેઠીને આણીકા
તારી બારીમાં બતી બળે તે જોયા કરતીસે.

નંહગીર—મારી પનોતી ધન ! ભુલ્યા, તું સજગૃત રહેજે.
બધાં ઉધરે તેવા આ બારીમાંનો મારો દીવા જુનશ અને તે મારા
આવવાની સીગનલ.

ભુલ્યો—(સ્વગત) એ પેલું કાગદ કેણીકા મુકાયલું? (શોધે છે.)
(બહમન આવે છે.)

બહમન—નંહગીર, એ કાણ સાથ વાત કરે છે?

નંહગીર—એ તો ભુલ્યો છે, મારો વિશ્વાસુ ખારો.

બહમન—નકરે તારો ભૂત ! તારો એણેજ !

ભુલ્યો—હે ? હું જો છેઠનો એણો હોવું તો છેઠ મારા છરખો
લંગરો હોય. છરેવરના છોઠા જેવા છોબતા છેઠનો હું એણો વળી
ખારો હોવું?

બહમન—મારી મતલબ કે તું તારા શેઠની પુઠ છોડતોજ નથી.

નંહગીર—નહીં. એ મને ને હું એને કદી નથી છોડવાનો.
એની ગરીબ મા જીવી મારી દાસી છે. દસ વર્ષ ઉપર એ એક જુ-
વાન ગાયર છોકરો હતો. એને સાથે રમતા હતા. એક દહાડે યુસાનો
માથો મેં એને મારી અગાસી ઉપરથી નીચેના એવારાપર ફેંકી
દીધો તે દહાડથી બિચારો સદાનો ખારો થયો તે મારે લીધે.

ભુલ્યો—જેજે હને? તેમાં છું? મારા છેઠ પર હું મારો જીવ
કાઢી લાખતોસું. અરે બહમન, ભાઈ તું છું જાણતોસું? જે ટાણે
હું મરવા છટેલો, તે ટાણે મારા છેઠે સ સ મહીના છુધી મારી કેવી
સાકરી કીધેલી. મારા ખિસાના આગલથી જરા ખેરે? તો જરા નહી

ખેલો. ને મારા ઉપર ઔર ઔર જેવડાં આંધ્રુ પાડેલાં. ખખર સે ?
તે દીથી મારું ધડ નાનું ને નાનું થતું સાયલું, પણ મારું દીલ મારા
છેટને વાછતે મારું ને મારું રહેલું. હૃદય !

જાંહગીર—ડાહો ના થા ! હવે જા, બુલ્યા.

બુલ્યો—આ સાયલો. છાપ મેરખાન.

(આવારા ઉપરથી નદીમાં ઉતરી જાય છે.)

અહમન—જાંહગીર, હું એક વાત પૂછું ? મને ખરેખર કેહ
કે શીરીનને પરણવાનો તું ઉમેદવાર છે ?

જાંહગીર—એ પૂછવાનું શું કારણ ?

અહમન—કાંકે આપણે બે સગા છીયે, અને શીરીનના ખ્યા-
રમાં કદાચ હરીફ થઈ પડીયે. તું જાણે છે કે શીરીન જેમ તારી
માસીની દીકરી તેમ મારી કાકાની દીકરી છે. હું તો એક સુસા-
ફર ભાઈ છું. મારા લશકરી નોકરીના ધંધાને સર આજે આછી ને
કાલે ડ્યાં છું. મારી લાંબી ગેરહાજરીમાં મારા ફરકારો થઈ ગયા.
શીરીનનાં માતખર માખાપ મરી ગયાં, તારા બાપ ખખ્ખારજીના બ-
રબરજી ચુલ્લરી ગયા, અને શીરીન તેની બાપીકી દોલત સાથે તારાં
વીંધવા માતાજી બાઈઆઈના આશ્રય તલે રહી છે. મારી શીરીન
આંહી રહી છે તેથીજ હું તેને બામુદતે મળવા આવનારો પીતરાઈ
પણુ આજ એક મહીનો થયો તારી આ સુંદર હવેલીમાં ઉતારાનો આ-
શ્રય પામ્યો અને તારાં માતાજીની મેહરખાનગી ભરેલી મેમાનદારીનો
હું નસીબવાન થયો. વાસ્તે જેમ મારા ઉપરનાં તારાં હેશાનથી તેમજ
શીરીન ઉપરનાં મારાં હેતથી હું મારું છે કે શીરીન વિષેનો તારો વિ-
ચાર મને ખરેખરો જણાવ. (બાઈઆઈ આવે છે.)

જાંહગીર—અહમન, મારો ખરેખરો જવાબ છુપ્યો છે. શીરીન
સાથની મારી સગાઈ વિષે તું મને પૂછે છે—

બાઈઆઈ—(વચે નીકલી આવેને) અને તેનો જવાબ હું
આપું છું.

જાંહગીર—(સ્વગત) મારાં માય ! ડ્યાંથી ?

બાઈઆઈ—ભાઈ અહમન, હું જાણું છું કે મારી શીરીન ઉપર
તે તારાં દિલમાં કાંઈ ઉમેદ બાંધી છે, પણ તે ફેકટ છે. શીરીન સાથે
તો મારા દીકરાનું નકી ગોઠવી રાખેલું છે.

અહમન— તેમ હોય તો મુબારક ! પણ બેઅદબી માફ કરે તો પુછું છું કે નંહગીર ઉપર શું શીરીનની અરેખરી ખુશી છે ?

ખાઈઆઈ—જો મારો ધેરશોબિત સપૂત ! કોઈખી છોકરી એને જોય તો પછી પરણવા સારું પુછેખી કે ?

અહમન—પણ હું કાંઈ છોકરી નથી વાસ્તે હું પુછી શકું છું કે તમારી કાઈ જૂલ તો નથી ?

નંહગીર—અચીત મારાં માયની જૂલ છે. હું જાણું છું કે શીરીનને મારી રતિભારખી દરકાર નથી. મારા કરતાં તો એ પુતલીને અહમન વધારે પસંદ છે.

ખાઈઆઈ—નહી, નહી. તે નહીં બનશે. અહમન, તુને અમસો પોતીકો જાણી અરેખરો ભેદ કહું છું. મારા બેહસ્તી અરજોર છ પોતાના ખોટા અરથોથી અખત્યારજીના ખાનદાનની ખાપીકી જાગીર એદલત અંકલેસરિયાને ગીરવી મુકી ગયાછ. શીરીન પાસે દોલત છે ને નંહગીર સાથે એને પરણાવી શીરીનની દોલતથી આ મારો વાડી વજીફ કરજના ભોજનમાંથી છોડવીશું. શીરીન ને નંહગીર અમપણથી સાથે ઉધરેલાં છે વાસ્તે અજાણાઓને પરણાવીયે તેઓ વચે જે નવો ખ્યાર બંધાય તે—

નંહગીર—મુગાં રહો, માયજી, હું બધું જાણું છું. ખ્યાર વગર પરણવું ખોટું, પછી તે ખ્યાર તમે નવો કે જીનો કહો. એદલ અંકલેસરિયાના કબજામાંથી આપણી મીલકત છોડવવાની તો ખરી, પણ અમર શીરીન આખા મુરત શહેરને પોતાના ખીસામાં લઈ ફરશે તો પણ તેના ખ્યાર વગર હું તેને પરણવાનો નથી.

ખાઈઆઈ—જેવું અખત્યારજીનું ખાનદાની લોહી !

નંહગીર—અહમન, તારો ખ્યાર શીરીનપર હોય તો પરણજે. શીરીન તુને મુબારક છે ! (શીરીન આવેછે.)

શીરીન—શું ? શું મુબારક છે ?

નંહગીર—શીરીન, હું તુને અરેખરું કહું. અહમનને—

ખાઈઆઈ—નંહગીર ! નંહગીર ! ચૂપ રહે.

શીરીન—કાંય માસી ? બિચારાને ખોલતો અટકાવો છ કાંય ?

ખોલરે જંગલા !

નંહગીર—આપણો અહમન કેની તે—(એક ચાકર આવેછે.)

ચાકર—બાઈસાહેબ, એદલ અંકલેસરિયો મળવા આવ્યોછ.

બાઈઆઈ—અત્યારે! રાતની વખતે! બોલાવ તેને! (ચાકર જાયછે.) એ પાપ ક્યાંથી આવ્યું? મુવો ખરે નહી પણ ગામડિયો ભર્યો! એકમારગી ભર્યાઓના આખરદાર નામને મુવો એબલગાડુ! મુવાની સાકરિયા જીભમાં સોમલ છે, ને ગરીબ ગેટાનાં ચામડામાં નાતરસ વર છે.

જાંહગીર—સાહુકાર કોચીનો! અડવો વેપારી પણ પુરો જીગારી!

શીરીન—હું ઓળખુંછ મુવા ચોરને. મને તો એ કીચલમાંના લેવટાને જોતાંજ ખીછીક લાગેછ. માસી, મુવાને તમેજ રાખ મીઠું દેજે, તેટલાં અમે લોકો અંહી નદીપર ચંદની ધોરીએછ. ચાલ બહમન. જાંયુ, તુંખી અમારી સાથે આવ.

જાંહગીર—જેનાથી તમે ખીછીછ તેની આગલ માયને હું એકલાં કેમ રાખું? શીરીન, બહમન, જાવો, ફરી આવો.

બાઈઆઈ—વાઈ જોવો, દૂર ના જતાં. (બહમન અને શીરીન જાયછે.) જાંહગીર, તું શીરીનને એની સાથ છુટી કરવા ના દે.

જાંહગીર—હું ખરાં દિલથી ચાહુંછ કે તેઓ એકેકને દિલો-જનીથી પસંદ કરે ને પરણીને મુખી થાય. (એદલ ચાકર સાથ આવેછે.)

એદલ—ભલે મયલાં! આ એક ગરીબડાની ભેટ કબૂલ રાખો. થોડો ભર્યો ચુંદરપાક તમારે વાસ્તે લાયવોછ.

બાઈઆઈ—નહીજી, માફ કરો. મારા વર બેહસ્તી થવા પછી હું કોઈનું કાંઈ રાખતી નથી.

એદલ—ના, ના, રાખો. એ કાંઈ તમારે વરે નથી. એ તો બાધને વરે છે. તાડના દારામાં બાધને જરા ચુંદરપાક ખવડાવો કેં મજબને તરી થાય. મારા સમ, લેવો. માઈ લોઈ પીયે, માઈ ચારમનું બોટું ખાય, જો નહી લેવો તો.

બાઈઆઈ—(ચાકરને) લઈજા બા, રાખ. (ચાકર લઈ જાયછે.) ભર્યા બાઈની બોહોંસ આગલ આપણુ સુરતવાલાંઓનું નહી ચાલે.

એદલ—(સ્વગત) વારે! તારો ડસ્સો! નરી નવાખ સાબની બેગમ!

બાઈઆઈ—એદલજી શેઠ, કાંઈ અત્યારે તસ્દી લીધી? કાંઈ રાતે આવવું પડ્યું?

એદલ—આજી. મારી ગરજે આપવોછ. રાતે આવવાની બેઅ-
દખી તો થઈ, પણ જેવારે પેટ પર સાપ આવી પયડો તેવારે—

બાઈઆઈ—પણ છે શું?

એદલ—ભીડને લીધે આત અપટ્ટીમાં આવી પયડોછ—

બાઈઆઈ—વારે પછી?

એદલ—એંસી અબર રૂપીઆ મને કાલને કાલ ભરવા જો-
ઈયે. કાલે જો નઈ ભયરા તો ભાઈની મારી મોટી જમીન મારા
આતમાંથી જાય. તમારી મદદ આપ તો ઉં તે રૂપીઆ ભરે.

બાઈઆઈ—મારી મદદ? શી રીતે?

એદલ—બાઈ, તમે તો વિસરભોલાં બહુ! તમારી જાગીર પર
મારે ગીરવાનો અક છે, તેની સુદત ગીઆ મેર મઈનામાં પુરી થઈ.

બાઈઆઈ—તે આવતે મહીને અમે છોડવીશું.

એદલ—કાલને કાલ આપો તો કેવું? મને તો એંસી અબર
કાલેજ જોઈયે. કાલેખી આપવાના ને આવતે મઈનેખી આપવાના.

બાઈઆઈ—પણ મારાથી એટલું જલદી કરજ અપાશે નહી.

એદલ—ને મઈનો રઈને કાંથી આપશો? બેઅદખી માફ છે,
પણ તમે તો શીરીનબાઈના આઈતા પૈસા પર કોઈતું મારવાની રા
જોવોછો—

જાંહગીર—એદલજી, ખોલો તે તપાશીને ખોલો. તમેને શી
સત્તા કે—

બાઈઆઈ—જાંહગીર, જાંહગીર, થંડો થા. હમણા તો જરા પેલી
ગમ જઈને ખેસ. (જાંહગીર પછવાડે જાયછે.)

એદલ—બેટીઆપ ઉછાછલો! પણ બાઈ, તમે એવી આશામાં
છો કે જાંહગીરશા શીરીનબાઈને પણથે અને તેના પૈસાથી તમારી જા-
ગીર મને મારજેજ છે તે છોડવશો, પણ તેમ નથી થવાનું. સુજમાં
રેશો, સુજમાં.

બાઈઆઈ—કેમ વારે? તમે વધારે જાણો કે હું?

એદલ—બેઅદખી માફ છે પણ તમે કાંઈ નથી જાણતાં. જાં-
ગીરશાને શીરીનબાઈ બાવતી નથી ને જો બાવતી આપ તો બૈરી
કરવાની જાંહગીરશાની રીત કુનિયાંથી ઉલટીજ છે.

બાઈઆઈ—એટલે? તમે બેદમાં એ શું બકોછ?

એદલ—મેં શું તે અરે છે. જંગીરશા બચારે ક્યસોછ ખીજ પોટીના પ્યારમાં. એ બેના વચે બેઠીઆપ એવો ક્યસોછ કે તમેનેખી કસાવશે અને સાથે મનેખી મારશે.

બાઈઆઈ—તદન જુડી વાત છે.

એદલ—દાદાર એરમજ કરેને એ વાત જાહી એય. પણ પેલી બાઈના કિનારા પર ખતી બજેછ તે જોઈ? તમારા દીકરાનો ડોલો તો તાં પોલો છે, સમયજન? તમારી શીરીનબાઈ જો જાણે કેતી કે જેને તેવણુ પણવાના છે ને બાઈ તો તમે બધાં બંધમાં પયડાં કે રોજ રાતે ગેરમાંથી સઢીને પેલી સાંબેની માણુબને મળવા નદી પાર કરી જાયછ તો એજ બચારી શીરીનબાઈ એજ નદીમાં નખાવી દે.

બાઈઆઈ—અફસોસ ! ત્યારે શીરીનને પરણવાની જાંહગીરની આનાકાનીનો અરે ભેદ તો કેથો એ છે ! અરેરે ! જાંહગીર, અકલ કેમ ગુમાવેછ ! ને તેખી વળી કેવે ખારીક વખતે !

એદલ—હંખી તેજ કેતોતો, બાઈ.

બાઈઆઈ—એ ગામડિયણુનો ખ્યાલ એને છોડવો પડશે.

એદલ—કેમ જાયણું ? જમીનગીરી શી ? બાઈઆઈ, મને તો કાલને કાલ મારા એસો અજર રૂપીઆ અપાવો, યા નહોતો કે જાંહગીર-બાઈ સાથે પરણીને પૈસા બરવા સારૂ શીરીનબાઈની સઘ અપાવો.

બાઈઆઈ—તે એટલું જલદી કદી નહીં બનશે. એદલજ, તમે અમારો નારા કરશો.

એદલ—તારે શું હં મારો નારા કરું ?

બાઈઆઈ—તમે જાણોછ કે મારીથી એકદમ રૂપીઆ અપાવાના નથી, વાસ્તે તમે મને આમઆ સતાવવા સારૂ ઉતાવલ કરોછ.

એદલ—અરે ! અવાક્ષે પસેમાન ! હં તમુને મારા જીવના કરતાં વધારે આર્થ્ય ને તમે એમ શું બોલ્યાં ? વારું ચાલો હં કેહું તેમ કરશો ? મારાં લેણાનાં પેટાંમાં તમે પોતે તમારી પોતાની જમીન-ગીરી મને આપો, અને પછી હં રૂપીઆનું નામ નહિ લેણું.

બાઈઆઈ—એટલે ? તે શું ?

એદલ—નહિ સમયજન ? એમદખી માફ કરો તો સમજણું. તમારાં સારાંની વાત છે ને તેમાં મારું પણ સારું થાયછ. તમારા બચારજીની મીલકત ઉપર મારો અક છે, તેને બદલે તમારી મોખત ઉપર જીંદગી સુન્ની મારો અક બખશો ને હં લેણું માડી વાળું.

બાઈબાઈ—(અતિયંત ધિકાર સાથે) શું? તું દિવાનો બન્યોછ?

એદલ—આ, આ, હું તમારી ઉમેદમાં દિવાનો થયોછ ને તેખી

આજ બપે વરરા થયાં.

બાઈબાઈ—બેઅદબ કંગાલ, મારો દીકરો જવાબ દેશે ને લેશે.

(હાંક મારેછે.) બંહુગીર!

બંહુગીર—(ધસી આવીને) જી, જી.

(શીરીન અને બહમન આવેછે.)

એદલ—કેમ શીરીનબાઈ?

બંહુગીર—કેમ માય? } (સાથે.)

શીરીન—કેમ સાહેબ?

બાઈબાઈ—(સ્વગત) શીરીનખી અહીં છે! એ ચંડાલ તેને પેલી વાત કહીને અમે સર્વનું સત્યાનાશ વાલશે. (મોટે) કાંઈ નહી, છોકરાંઓ, કાંઈ નહી.

એદલ—(શીરીનને) આવો બેન.

શીરીન—વારંજી. (બહમન, બંહુગીર અને શીરીન પાછાં જાયછે.)

એદલ—જુઓ બાઈબાઈ, અમે હું બોલું કહેછ. તમે મારા સપાટામાં આવવાંછ. તમારા દીકરાનો ભેદ હું સિવા ખીજા કોઈએ જાણ્યો નથી ને તમે જો રાજી થશો તો એ ભેદ મારી પાગડીમાંના ગાભા પેઠે ઢાંચકો ને ઢાંચકો રેશે.

બાઈબાઈ—નીચ કુતરા! હું તુંપર ધિકાર સાથ થુકુંછ!

એદલ—તે તો હું બપે વરરા થયાં જાણુંછ. પણ તમારા થુકવાથી કાંઈ દીલનો ગા રજાયો નથી. અમણા તો હું રજા લઉંછ, જવાબ લેવા કાલે આવીશ તેટલાં વિચાર કરજો, ગોર કરજો, દરિયાફત કરજો. બેસોજી, (બંહુગીરને દૂરથી) સાચ્ચેજી! (જાયછે.)

બાઈબાઈ—ઓ કમબખ્તિ! બંહુગીર!

બંહુગીર—(ધસી આવીને) જી માય, શું છે? એ અંકલેસરિયો

એદલ શું કહેછ?

બાઈબાઈ—બાહાને કિનારે પેલી સામેની ખતીનો ભેદ એ મને કેહવા આવ્યોતો!

બંહુગીર—ખરે! ત્યારે શું મારો ભેદ પકડાયો? ઓ માતા! શીરીન તરફ ખેતમા અને થંડો રેહવાનું મારું કારણ તો તમે જાણું.

બાઈઆઈ—જાંહગીર, તારી શુદ્ધી ક્યાં ગઈ? એ કુડતી કોણ છે?

જાંહગીર—આખાં ભાઈમાં એ “ભાલીજન”ને નામે વખણાયલી છે. આખા ગામમાં એની તારીફ છે, અને એ ભાલી પણ એટલી ભલી છે કે જેઓ એને જોયછ તેઓ એને ચાહેછ અને જેઓ ચાહેછ તેઓ સઘળા એને પોતાના જીવજન જેવી ચાહેછ, તેથી એ સર્વના મોહમાં “ભાલી જન” થઈ પડીછ અને એજ અટકે ઓળખાયછ. એનું નામ ધન છે. એનો આપ ગરીબ બિચારો તેહમુલદાર તાડીવાલો છે જેનો ધીકતો ધંધો સરકારની રાખતાછઓ તલે તદન નારા પામ્યોછ.

બાઈઆઈ—એક તાડીવાલાની દીકરી! કાછરી વાલીને કામ કરતી ઉઘાડે પગી અંધારડી!

જાંહગીર—માયજી, તમે ભુલી જવોછ કે આપણુ પોતે મોઁદનાં ફરજંદ છીએ અને આપણું અસલ વતન પણ નોશારીજ છે. ગમે તે છે, પણ અમે બે વચે ખરી મોહાયતે ઝોટો અંતર દૂર કીધોછ. મોહાયતે તેને મારા સરખી પદ્ધતી બતાવીછ. ઓ માય! તમે તેની આખરને વગોવોછ તેમ મારી છતીપર લાત મુકોછ. મારી ધન તે મારું ધન છે. તેના ગરીમડા પ્યારનાં સુખને બદલે શીરીનના પૈસા ઉપર વેચાવાનું કુઝ્ય હું નથી લેવાનો.

બાઈઆઈ—વારું દીકરા! જેમ તારી મરજી! તું જે તે વાતે સુખી થાય તેમાં હું તો રાજી. બખત્યારજીના આનંદાનની તારી આપીકી જાગીરનો તું પાછો ધણી થાય ને સુખી થાય તેટલા વાસતે હું શીરીનને તારી સાથ પરણાવવા માગુંછ. તું તે ના પાડેછ તો તારાંજ સુખને વાસ્તે તારો આપીકી વજરો છોડવવાનો ખીજો એક ઉપાય જે આ એદલ બતાવી ગયોછ તે —

જાંહગીર—શું? એ મારવાડીઓનો મારવાડી કાંઈ ઉપાય બતાવેછ? તે કબૂલ કાં નહી કીધા?

બાઈઆઈ—મેં તે નથી કબૂલ કીધો પણ હવે મને કબૂલ કરવો પડશે. તારે ખાતર તું મને તે ફરજ પાડશે. તે આપણી મીલકત ઉપરનું માર્દગેજ રદ કરવા માગેછ તે એવી રાતે કે હું-હું-હું તેને પ-પ-પરણીને તેની ધણીયાણી—

જાંહગીર—શું? તમે મારાં માય, તમે એ મુજી કંગાલને—

બાઈઆઈ—ચૂપ, ગડબડ ના કર, ફતેવી ના કર. આપણી જાગીર તો માગનારના હાથમાંથી છોડવી જોઈએ. તુને સુખી તો કરવો!

જોઈયે. અને તેટલા વાસ્તે આપણુ ખે મા દીકરામાંના એકે પોતાની આપણને ભોગ આપવો જોઈયે. તું શીરીનને પરણવામાં તારો ભોગ આપેલો સમજેછે તો નાચારીથી તારી ખાતર મારે ભોગ આપવો. તું હજી બચ્ચું છે, તારે આખો ભવ લેવોછે, મારાં વરરા હવે ભરાઈ રહેવા આજ્ઞાછે, વાસતે હું-હુંજ—

જાંહગીર—નહી, મારી જ્હાલી માતા, હું ક'પુલ નથી કરવાનો. હું મારો ભોગ નથી આપવાનો, તેમ હું તમેનેની ભોગ આપવા નથી દેવાનો. એ નાપાક નિંદાખોર જે પાપી જીભથી તમેને આ અપમાન કીધુંછે તે જીભને તેની જડમાંથી હું ખેંચી કાઢું અને—

બાઈઆઈ—એવઠ્ઠક નાદાન, કાલ રાત અગાઉ તો આપણુ ભી-ખારી થઈ પડીશું, આ મીલકતની જાગીરીથી ખાતલ થઈ રખડીશું. મુકલેશી અને કુજીયતી આ ઉપર ઉપરએક બિહામણા ભૂત પેરે ઉભીછે તે કાલે ઘેરની અંદર આવશે. આખું ગામ બધાં નાલેશી કરશે ત્યાં તું કેટલાં જાણની જીભ ખેંચી કાઢાડશે ?

જાંહગીર—આ માય ! મારી જ્હાલી માય ! હવે આપણે શું કરીશું ? શીરીન સાથનાં મારાં લખ તો કદીજ નહીં બને.

(બુલ્હો આવારને રસ્તે ઉપર આવેછે.)

બુલ્હો—છીત ! છીત ! કેટલા મોટા છાદે વાત કરતાં સો ? છીરીનબાઈને બધું છંભલાતું સે. તેવણુ અંહી આવેસ.

બાઈઆઈ—રખે આ ખારવાએ આપણો બધો ગભરાટ સાંભળ્યો હેય !

જાંહગીર—ચિંતા નહી, માતા. મારા કોઈની મિદ મારા પોતાના કરતાં એના છુપ્યા હવાલામાં વધારે સલામત છે.

બાઈઆઈ—આ ! બિચારી શીરીન આવેછે ! હું તેની આગળ કયે નાકે ઉભી રહું ! હું તો જાહેંછ. દીકરા જાંહગીર, જાં હજીની રાત આપણા હાથમાં છે તેટલાં કાંઈ વિચાર કરજે. (જાયછે.)

બુલ્હો—છેટ, છેટ, હજી બાઈને બધી ખબર નથી સે હોંકે ? હજી તેવણુ જાણતાં સે નથી કે તમે તો ભાલીજનને પરણી મુકયા સો.

જાંહગીર—ચૂપ ! મારી એ મૂખાઈ મારાંજ મોહડાંમાં મારવા તુને કોણ કહેંછ ?

બુલ્હો—બુલ્હો માખાપ. હું બુલ્હો.

જાંહંગીર—અરે ! મારી ફૂલવાન અને મગર માતા બ્યારે
અરેઅરે જાણશે ત્યારે કેવી દુખી થશે. અરે ! હું ધનને એની વહુ
દાખલ રાખવાને એને કહીજ કેમ રાકીશ ! ધન એક નેશાકરી ગો-
રાણી, જેની ભાષા હલકી અને જેના ઉચ્ચાર ગામડિયા, જે બોલવે
ચાલવે આણધડ અને જે વાતચીતમાં જંગલી, તેને હું મારી માહર-
દાર બાનુ દાખલ મંડલીમાં દાખલ કેમ કરીશ ! અરેરે ! મેં આ શું કીધું !

ભુલ્યો—અરે ના ! ના ! ના ! છેટ, એ તેહમુલદાર તાડીવાલાની
દીકરીને છું તમે આ મોટા મેહલની વહુ કરો ? તેના બાપને ઘેરજ
ઠીક સે, તમારે ઘેર તેને લાવો રખે.

જાંહંગીર—મુગો મર, ગધા ! મારી પોતાની પરણેતર માહબૂબને
આડું કેમ બકેછ ? વાંક બધો મારો છે. એનો શો વાંક ? મારી ગરીબ,
નિર્દોષ, ભોલી, પણ ફરેશતાની અસ્લતની અને પરીની સુરતની—

ભુલ્યો—અબધુરત ? આજ છુધી એક એવી આરઘી બનેલી
સે નથી કે જે ભોલીજનનું રૂપ પુરેપુરું બતાવી છે. જો કદાપી આ-
કાષના દેવાને પોતાને પરણવું હોય તો ભોલીજન કરતાં બીજી પરી તે
લોકોને મળે નહી. એને મારી હોડીમાં બેઠાડીને હું તમારે છાર નદીમાં
ફેરવતો સું તારો માસલાંએ એ પરકાછ જોવા નીકલેસ ને આકાછ-
માંથી પવન નીસો ઉતરી એ લાડલીના ગુલકાં છાત લાડ કરતો સે.

જાંહંગીર—બધો વાંક મારો, હું એકલાનોજ છે, ને હું એકલોજ
બધું ખમીશ.

ભુલ્યો—ને મારો વાંક નથી સે કે ? હું છું નહી ખમું કે ? અરેરે
છેટ, તારા આંધુનું એકેએક ટીપું હું પી જાવું, ને તારી વિપત્તીનું છંધું
ઝેર હું ગલી જાવું, ને પસી મારી બેસીએ એક ઘંટીનું પછ બાંધીને
તારાં છંધાં છંકટને મારી છાતે નદીનાં તલિયાંમાં ડુબાડું.

જાંહંગીર—મારા નિમકહલાલ બુધ્યા, જા હોડીપર. હું હમણા
આવી લાગુંછ. આજ રાતે આપણુ પાર એલંગીને બોડે જઈશું.

(જાંહંગીર જાયછે.)

ભુલ્યો—બધી મોહકાણુ બાપ બેરામની સે. બરસા એદલ અં-
કલેછરિયા, તું આ અછલી જાંગીરને પસાવી દેવા માગેસની ? પણ જોવું
બરસા સોર, તું મારા છેટનો ને બાઈનો કેમ નાછ કરેસ ? બરસા તારી
બોંછપર મારો છેટ આ છીરીનને પણછે ને ફર પણછે. છીરીનનું દિલ

તો પેલા બમનું તરફ સે, પણ હું એને મારા છેટ છાતે પરણાવી આ-
પાછ. (કાગળ શોધી કાઢીને) આ ! કાગલ તો મારી ટ્રાપીમાં રહી ગયલું !
ધને મારા છેટને માટે આપેલું. મેં ઘણું આપ્યું પણ તે પાપલુંજ નહી.
હવે તો એ છેટને કામનું નથી. કીક તાલ હાથ આવી. આ છેટનું
છરનામું કાઢી લાખું ને કાગલને બીજાજ કામમાં લેવું. આવ બસ
એકલ, તું વીકરાલ વર સે તો હું મછતાન ગોથો સું. ને જોવું હવે તું
જીતેસકેહું? (વાંચેછે) “ મારાં જીગર, તારી ધનને કેમ વિસારી બેઠો ?
“તુને દોડા નથી તે બે દિવસ બસે વરરા જેવા લાંબા લાગેછ. વેહલો
“આવી ભેટ, જ્હાલા, તારીજ ધન.”

(બહમન અને શીરીન ગાતાં ગાતાં આવેછે.)

ગજલ.

શું ખીલી છે અંદની આ રલિયાતિ રાત,
સુશોભિત તાપિ ગુજરાતની માત ૧.

બિછાવ્યો નદીપર જડીદાર ફરસ,
રૂપેરી છે આપિત શોભિત ભાત. ૨.

રંગીલી રસીલી રાજધાણી સુરત,
પ્રકાશિત રચનાથી થઈતું પ્રખ્યાત. ૩.

શીરીન—શું થયું? બધાં ક્યાં જતાં રહ્યાં? વખત થયો કે ?
પણ આપણે ઘેરમાં જવા આગાઉ, બહમન, તું મને કેહ કે તું આમ
એકવડિયો જેવો એકલો ક્યાં સુન્ની રહેશે ?

બહમન—એટલે, શીરીન ?

શીરીન—તું પરણવાની ઉમેદ રાખેછ કે નહી ?

બહમન—અલખત, એ ઉમેદ સહુને હોયછ.

શીરીન—કોણ સાથ ?

બહમન—કોણ સાથ ? વળી આરત સાથ.

શીરીન—પણ કેઈ આરત ?

બહમન—તે હું નહી કહું, શીરીન. મને ના પુછ. વખત આ-
વશે ત્યારે તું સહુથી પહેલાં જાણશે, પણ હાલ હું જીરો થવા આહતો
નથી અને તોપણ સાચો થવાની હીમત કરી શકતો નથી.

(ઘેરની અંદર જાયછે.)

શીરીન—હું જાણું છું, એ મને ચાહેછ. એ મધુર ખૂલખૂલની માયાએ મારાં જીવનમાં માણી બાંધ્યોછ. જાહેગીર મને ચાહતો નથી અને તેનો હાથ મને જોઈતો નથી. (જવા માંડેછે)

ભુલ્યો—(સ્વગત) ના, ના. તેમ નહીં બનશે. (મોટે બહમનને બોલાવતો હોય તેમ) ચરે છીન ! છીત ! છેટ, છેટ !

શીરીન—કોણ છે ? કોણને પુછેછ ?

ભુલ્યો—જી, એ તો હું ભુલ્યો હોડીવાલો સું. પેલા છેટને ઘરે હોડી લાવતો સું. તેની નદીપર વાટ જોતો સું.

શીરીન—કીચો શેઠ ?

ભુલ્યો—એ આધ્યાજ તો ! પેલા હવણા તમારી છાત વાત કરી ગયેલા તે ?

શીરીન—બહમન !

ભુલ્યો—હઉવે, તેજ બહમનુ છેટ !

શીરીન—શું બહમન આવી રાતે નદીમાં ફરવા જાયછ !

ભુલ્યો—તે કોણ જાણે ? પણ હું તો એટલું જાણતો સું કે રોજ રાતે કોઈવાર દહ, કોઈવાર છાજદહ, કોઈવાર અગિયારને ટકોરેએને વડે હોડી લાવતો સું ને પેલી પારે બોડે હાંકી લઈ જતો સું. બાઈ, તમે વાંછતાં છીએલાં ?

શીરીન—હા, કેમ ?

ભુલ્યો—જરા આ કાગદ જુઓની, (પેલાજ પત્ર દેખાડેછે) બહમનુ છેટના ખીછામાંથી પડી ગયલું. કાંઈ કામનું સે કે ? જો નકામનું હોય તો મારી તપકીર બાંધવા મને પાસું આપો. (શીરીન વાંચેછે.) (સ્વગત) જોવું હવે, એ છીરીનબાઈ બહમનુને કેમ પણતી સે ? જોવું બરસા એદલ, તું મારા છેટની જગીરને કેમ લુટી લેસ ?

શીરીન—(સ્વગત) કોઈ પરબાડી આરતનો પ્યારપલ ! બહમનની પાસેથી નીકળ્યો ! આ ! એ કોઈ આરતની ઉમેદ વિષે હમણાજ બોલ્યો તે એ કે ? આ ! કેવી શોધ ! આના પ્યાર વિષે હું ઠગાઈ !

ભુલ્યો—બાઈ, હું જાણુંસ. પેલી છીકલેલ યઈ.

શીરીન—શીગનલ, શાની ?

ભુલ્યો—પેલી બાઠાંબણી બતી બજેની ? તે એક ઝુપડાંની બારી સે. એ બતી આંખો મારીને ધછારત કરતી હોયતી તેમ વખતે

દેખાતી સે ને વખતે જુજાતી સે. તે જાણે કે પુસેસ કે આવાસ કે? તારે આ હવેલીમાં બતી દીછતી સેની તે જવાખ દેતી સે. ના કેહવાની હોય તારે બતી એજ પરમાણે આંખ મારતી સે, પણ જે ટાણે હા કેહવાની હોતી સે ટાણે બતી જુજાઈ જાય. બતી જુજાઈ કે બહમનુ છેટ બારી કુદાવીને આવે ને હું મારા છેટને પેલી પારે હંકાડી જતો સું. હે! જુવો જુવો! પેલી બતી બોલાવતી સે. (બાઠાંની બતી એક વખત ફેરવેછે) એ એક! (બતી ખીજી વખત ફેરવેછે.) આ બે! (બતી ત્રીજી વખત) આ તયણ. હવે આ બારીમાંથી જવાખ જુવો! (બારી ઉપરની બતી જુજવાઈ જાયછે.) જોયો જવાખ? હવે છેટ આવેછે, નાહો! નાહો!

શીરીન—ઉમો રેહ, બાઈ! આ તં મને બિદ કહો તેનું ધનામ લે! (રૂપીયો આપેછે) અને હું એનો બિદ જાણુંછ તે બહમનુ શેઠને કેહતો ના.

ભુલ્યો—બહુ છારં. (સ્વગત) બહમનુ છેટને તો ખસીત નહી કેહવાનો.

શીરીન—કોઈના પગલાં સંભળાયછ. ખસીત એજ હશે.

(ધેરમાં જતી રહીને બારીએથી બાહાર જુવેછે.
જાંહગીર કાલો જમો ઓઢીને આવેછે.)

જાંહગીર—(હરસે) ભુલ્યા.

ભુલ્યો—તેયાર સું. (બિહુ નદીમાં ઉતરી જાયછે.)

શીરીન—(બારી પરથી) હા એજ! બહમનુજ! અરે અકસોસ!
(અંદર જાયછે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

ચાંદની રાત. બાઠાંનો કિનારો. રેતીના ડુંગરા અને ઝાડો,
પેલી પારે સુરતનો દેખાવ. એદલ અંકલેસરિયો એકલો.

એદલ—ખરાખર એજ. પેલી ઓઢીમાં બેસીને ભુલ્યાની સાતે ખખ્ખારજીની અવેલીને ઓવારેથી નીકળ્યો તે એજ. જાંહગીરજ. એની એ દીલદાર છે કોણ? ખખર કારવી જોઈયે. (હીજો અંદરથી ગાયછે.)

હીજો—“તરસાં છીયે તાડી વણરે, તરસાં છીયે તાડી વણર.”

એદલ—એ કોણ? એ તો પેલો પીડે પીડેનો ગરાક, છાકટો, લકુંગો ધળે છે. તફડાવેલી તાડીનું ગરીબું લઈને સાઉકારીથી આવેલો કેવો!

(પછવાડે જાય છે.)

હીન્ને—(ગાતો ગાતો આવે છે.)

કુમરી—ખમાચ.

તરસાં છીયે તાડી વણુરે, ટટલાટ અસહ્ય કેમ સહીયે. તરસાં.

તાડી તે માડીનું કુધ મરદાની, મહીયારી વાધણુ રે. તરસાં.

તાડી તે નાડીની તનદરેસ્તી, શાંત કરે તનમન રે. તરસાં.

સુખકારક એ સુકાળ વહી ગયો, આજ એ રૂપીયે મણુ રે. તરસાં.

ગામ ગમેરના રડે ગરીબો, ટાળો એ કાળ મહાજન રે. તરસાં.

એદલ—(આગળ આવીને) એ કોણ? ધળે કે?

હીન્ને—નહી, નહી. હું તો મારો ભાઈ છું.

એદલ—અરે જાહે! તુને આલયખો નઈ કે?

હીન્ને—આલખેલો તેવારે પુછેલું હું કામ?

એદલ—ખેટીબાપ પાધરો જવાબ તો દે. સલુકાઈથી વાત કરવાના પૈસા તો નથી ખેસતા?

હીન્ને—પૈહા? તમે હાઉકાર મારવાડીઓને તો વાતે વાત પૈહા, અને આજ હુધાં.

એદલ—વારું આ તારા આતમાં શું છે?

હીન્ને—એ તો મારા બાપનો ખચકો.

એદલ—પણુ એ ખચકામાં શું બાંધ્યું છે?

હીન્ને—તાડીની ગાંહડી.

એદલ—ચોરેલું બાંધુ છે.

હીન્ને—ચોરેલું તો નહી પણુ તું છેલેલા ઉંદરના માથા જોવું બોડેલું બાંધુ તો અરે.

એદલ—ધળ, ધળ, તું ધારે છે એવો ઉં જુરો માણસ નથી.

હીન્ને—તે રહી રહીને હવે કહેલું હા ખપનું?

એદલ—ગામના લોક ધારે છે તેવો ઉં લુચો નથી.

હીન્ને—નારે! લોકો ધારતાં છે તેવો નહી પણુ લોક નહી ધારતાં છે તેવો લુચો! ગામનાં લોક ધારે તેવો નહી પણુ હેરના લોક ધારે તેવો લુચો!

(ખેસે છે.)

એદલ—હાન, હું માતપર છું તેમ સમ્પી છું. તારી આલત ઉપર મને કેવી દયા લાયગા કીધીએ! તું આ ઉજડ કીતારાપર એક રેતાલ ખોમાં જુપડું બાંધીને ઢોરની આલતે એકલો રમ્મલોછે. માંછલાં તે તારે ખોરાક ને તાડી તે તારે પીણું છે.

હીન્ને—નહીય! એદલજી દેહ, એ નહીયની વાત છે. તાડીનાં પીઠામાં જેવારે મારા મામા તેહમુલજી તાડીવાલાનો ધંધો ધીકેલો તેવારે હું તાડીનાં પીઠાંમાંથી “નીપારે લેરે મોડે નીપરે!” એમ હીગણુપોરથી હુરત હુધી છુટક તાડી વેચેવા જતો ને હું પાંચ પૈસે દુખી હતો. પણ રાંડ બે જણીએએ મળીને મને દુખી કીધો, દુખી. (રડેછે.)

એદલ—કોણ બે જણી?

હીન્ને—એક તો રાંડ હરકાર આપકારીનો ધારે કાઢી ખેંડેલી તેથી મારા મામાનો ને મારે ધંધો બંધ પડેલો.

એદલ—તે રાંડ કે? હું મઠું જે કોઈ આરત આસે.

હીન્ને—તે આરત નહી તો મગદ કે? ગરીબ માણુહની રીજી ને રીડીપર જે લાત મુકે તે મરદ હોય તોએ આરતજ નજણુવો. એક તો હરકાર રાંડીરાંડ હરખી —

એદલ—ને વાંરે ખીજી કોણ?

હીન્ને—ખીજી મારી ભાલીજન. તેનાથી હું ખરાબે હાલ થયલો. તેને પણવા મેં મારા બાળપણથી ધારેલું પણ મોટપણે તે મને નહી પચણેલી, તેના ગમના દુખ:માં હું આ હાલતે પોંદ્યેલો.

એદલ—તે કોણ વાંરે? કાં રેછે?

હીન્ને—એ આ ભાડાંની તીરે ઝુપડાંમાં બતી બજેની? તે.

એદલ—તે? તે તો તેમુલદાર તાડીવાલાનું જુપડું?

હીન્ને—તેજ મારે મામા ને તેની દીકરી તેજ મારા મામાની દીકરી ભાલીજન.

એદલ—પણ હાન, તાં તો બપત્યારજીનો જંગીર જાયછે, તેને શું જંગીર રખેલી છે?

હીન્ને—(તેને ખોચીમાંથી પકડીને ટોટો પીસતાં) હું બોયલો? મારી ભાલીજનની એ હી ગીનહ કરેલી?

એદલ—આ! માયરેરે! માયરેરે! હાન, હાન, મને છોડ! હું માફ માગું! હું બૂચલો.

હીન્ને—મારી બેહન ધનપર મારે જન કુરખાન ! ફરી જો તેને બદ બોલહે તો મારીને તું મુડદાલના અડદાલો કાઢી લાખા.

એદલ—ધજ, મને શી ખબર કે તારી તે ખેસી થાય ? મેં બેઅ-દખી કીધી તેના બદલામાં લે આ પૈસા ને મને માફ કર. (પૈસા આપેછે.)

હીન્ને—બહુ હારે ! એક મારવાડી પાહેથી મારા બાપ જનમમાં આ પેહલાજ પૈહા મને મળેલા. એદલજ, કેહ, હવે મને તારે ગમે તે કામ કેહ.

એદલ—મને આનો બોલાસો કર કે આ ભોલીજનને તાં બ-ખત્યારજનો જંગીર આવેછે ?

હીન્ને—હા, મળવા આવતો છે.

એદલ—પેલા બુલ્યાની ઓડીમાં ખેસીને અરસે આવેછે ?

હીન્ને—હા, રોજ આવતો છે.

એદલ—તાં કોણુ રમેલાં છે ?

હીન્ને—એક તો મારે મામે, બીજી તો મારી ધન ને ત્રજી જીવી.

એદલ—જીવી ? આ ઓડીવાલા બુલ્યાની મા ?

હીન્ને—હા તેજ. તેને મારી ભોલીજનની ચાકરીમાં રાખેલી. બચારી મારી ધનિ એકલી પડેલી, મા મરી ગયેલી, જુઠા બાપ મરવા તલક થયેલો, તો ધન આગળ કોઈ મનીષ તો જોધયે. તે ઉપરથી બખત્યારજના જંહગીરે જીવીને તેની ખીજમત હોંપી આપેલી—

એદલ—જંગીરને ખરચે ?

હીન્ને—હાજ તો. બચારે જુઠા બાપએ જીવીનો પગાર કીકાથી લાવે ?

એદલ—અં ! તારે તો તેનો મને બધો પત્તો આપે તો તારં દલદર જાય એટલી દોલતથી ઉં તુને નીઆલ કરે. (પૈસા આપેછે.)

હીન્ને—હા ! આ હું તહીંજ ચાયલો ! હું કાલે તમને મળાહ. મારી વાટ જોજો. હાયબજી.

એદલ—સાચેબજી, તું મને નીમકઅલાલ રેશે, ધજ, તો ઉંખી માઈં વચન પાયલા વગર નથી રેવાનો. (જાયછે.)

હીન્ને—ખારાં પાણીએ મોહ ઘોઘને વાટ જોતો ખેડી રેહજે, બચ્ચા દુકર ! એ મારી ભોલી ધનનો ભેદ જાણવા માગે, પણ હુંજ તુને ભેદ આપાહ કે ? કદી નહી. તેને જંહગીરે “રાખેલી” એ બોલ હાંબજતાંજ માઈં લાહી એ મુજનો જીવ લેવાના ખૂનપર ઉછાલા મારવા પડેલું.

તાકાત હું કે મારી જાનને “રાખેલી” કરી કેહ? અમે ગામડિયાં ગરીબ
 તો ખરાં, ભોલાં તો ખરાં, પણ દાનતનાં પાક ને દાનતનાં ચોખ્ખાં
 છીયે. મારી ભોલીજાન તો પચણીને હુખી થયલી. જાંહ હુધી જાં-
 હગીર હેઠ તેને પચણું નહી, તાંહ હુધી મારા મામાએ તેને મળવા
 દીધેલી નહી. મારા ટેમલા મામાનો જવાબ એકજ “જાંહગીર હેઠ, તું
 “મોટા છે તે તારે ઘેરના, ને અમે ગરીબ છીયે તેમાંજ મોટાં છીયે.
 “અમે ગામડિયાએને તમે મોટા લોકના દીકરાએથી ખોદા પનાહ રાખે.
 “તું મારી દીકરીને આહતો હોય તો પચણુ. તારી પચણુ બાયડી દાખલ
 “તેના લખનો લેખ કર ને પછી મારી ધન તે તારી દોલત.”
 અંતે એ પોયરો પચણો, તેવારે મારી ધનનો ધણી થયેલો ને મારી
 ધન તેની ઈમાનદાર બાયડી થયલી. હું તે દાહાડનો ધડભાંગ થઈ
 ફરું, પણ મારી ધનપર મારો હતવસની ખાર ખરો છે તેથીજ તે
 તેના પૈદાદાર માટીને પણવાથી હું ખુદી છું. મારી ધન હુખી થાય તેના
 ખ્યાલમાં હુંજ જાણે હુખી છું; ને જેમ રાતના તારા આ ગામની
 ચોક્કી કરે ને જેમ તાપી માતાનાં પાણી ભાઠાંના કિનારાને ફરતાં ફરે
 તેમ હું મારી ધનની ચોક્કી કરું ને નેગેબાનીમાં ફરું. મારી ધનના
 ગુણુ આખા ગામમાં ગવાતા છે. હું તેની ખુખીના ગરબા જોડી
 આપું ને ગામના લોક તે ગાતા છે. (ગાયએ.)

ગરબી—કેશ.

ભોલી-ભોલેલીના ગીત નિત ગામ ગાઇયે રે,
 સહુ કો જાણની પ્રીત જીતી ગોર જાઇએ રે.
 રૂપ ગુણમાં અતિ ઉંચ રંક વરણુ પોખાઇ એ રે,
 ગરબી ગામની ગણાતી જોઈ હરખાઇયે રે.
 રાજકુલ મહાલય દીપે કરે જો સગાઇ એ રે,
 ધનનું ધન નિજધામ સુણશે વડાઇએ રે.
 વણુ ધનમાલ ધરું સંતોરા ધનિની ખેરખાઇએ રે,
 ધન હોય પાસે તો ધનમાલ નવ આહીયે રે.

હો! હો! પેલી હોડી પાડે આવેલી. જાંહગીર હેઠ મારા મામાને
 ઘેર આવી પુગે તે અગાડી મારે તીક્ષ્ણ પોંચવું જોઈયે. ટેમલા મામા

ખિચારને તાડી વગર ઉંઘ આવતી નથી છે, ને તાડીની ઠાંસને વરે કેવી મારી વાટ જોતા ચ્હોટે. આહા! જે ધણી રાજની ખાંડી ખાંડી તાડી વેચતો ને ગરીબ ગુરખાને તો મફત પાતો તે આજે પોતાની ચ્છેક ઠાંસને વરે મારા જેવા રજલતા પર ટલવળતો છે.

(ગાતો ગાતો જાયછે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

ખાટું. ચ્છેક કંગાલ મુપડાંની માણેલો ભાગ. ચ્છેક ખારી, ચ્છેક ખારણું. ખારીચ્છે કાચુંસ ઠાંગેલું છે તેમાં દીવા બળેછે અને ધન ખારીની બાહાર જોતી ઉભીછે. ચ્છેક બાજુએ જીવી ચ્છેક સગડી ઉપર ખાટાંની સીક ભુંજેછે. ખીજી બાજુએ તેહમુલદાર ભાગેલી ખુરસી ઉપર ઝુંપેછે. ચ્છેક જીનું સ્ટાંડ, ચ્છેક ખખડી ગયલી ટેબલ, વગેરે.

ટેહમુલ—શાં થયો? હજી મારો હીજો કેમ નાંહી આયોં હૈશે. ઉંખચોંભી બજીને મે પડ થાશે તો. હીજો નહી આવશે તો તાડી કેમ આવશે? ને તાડી નહી આવશે તો ચ્છોંધભી કેમ આવશે? ને ચ્છોંધ નહી આવશે તો રાતભી કેમ જાશે? વખતે મારી દોકરી જાંણતી હૈશે. ધન, ચ્છો! રોરી ધન!

ધન—(બાપ તરફ ફરીને) જી, જી, કોઈ મને કહ્યો?

ટેહમુલ—ચ્છોલો આયોં કે?

ધન—નહી, હજી તો હાડી ધીમો ધીમો આવેછ.

ટેહમુલ—ચાલ જા, આજે ચ્છે રીંગનપોર ગીયોં કે રોં? આવશે તેટલાં તો મારોં ગલોંનો કાકરો ચ્છેપટાઈ જાવોનો.

ધન—તમે કાનને વાસ્તે પુછોછ, બાવા? જીભરાયોં મારોં જોગીર કેતી?

ટેહમુલ—અરે નહીરે! હું તો મારોં હીજાની વાટ જોઉંછ.

(હીજો તાડીનું ખાટું લઈ આવેછે.)

હીજો—અરે આવેલો, આવેલો. નામ દેતાંનીવાર. મામા, આજે તો ચ્છેવી ચહડાઉ તાડી લાવેલો કે ચ્છેકજ ઠાંસમાં ચ્છેહરા ફેરફાર થાહે.

ધન—શૌ? સહજાઉ તાડી? વાય! વાય! મને સહજાઉ તાડી પીવાનો મારો જંગીરનો હુકમ નથી. હું તો નહીં પીવાની માગી હોયે તોજ પીવારા. પેલો મારો ધૂણી અપ્પરિહોં એવ આવી લાગયે.

હીજો—ધની! તારા ધણીના ભાર પયડા! રાત, સહજાઉ તાડીની ખુખી તારો બાયલો હેડીઓ હું હમજે? મીઠી તાડી પીવાની હોય તો પાણીમાં ખાંડ ડાહવીને કાં નથી પીતો છે?

ટેહમુલ—અરે શૌ? તાડી માંથી થાઈતો થાઈ પણ આગળના જેવી સહજાઉ તાડીની હવે કોં મળેછ? આદાયજીએ અજીરોં પેદા કીધાં પણ તેની શીપણીનાં પોણીમોં ખાંડ ભેલીને સીપેછ કે શૌ? નહી તોં કે શુરતની ધરતીજ ખાંડની બનાવેલી હોયે?

જીવી—અરે છેટજી, હું કહું તે છાંબલો. ધનને સહજાઉ તાડી પીવાનો જંગીર છેટને હુકમ સે નથી, ને ધન તેના હુકમ પરમાણે સાલવા કેહતી સે, તો એક કામ કરો. એ સહજાઉ તાડીને ગોળ નાખીને મીઠી તાડીનો ખટરો કરીયે--જે મોટા છેટ પીયે તો.

(ઉંખચું કાડવના વાટકાઓમાં નાખીને લાવેછે.)

ટેહમુલ—મારે કબૂલ છે. શાત વખત કબૂલ છે. મને મારી એક ટાંરા લેવા દેવો. (હીજો ઘડિયું લાવીને આપેછે) ને પછી તમે ગોળ ને મરી નાખીને ખટરો બનાવો.

હીજો—તે હું બનાવના.

જીવી—નહી એ મારાથીજ બનછે.

ધન—બધો રહ્યો. લાવો હું એક ચટાકામોં બનાવરા.

ટેહમુલ—(ઉંખચું છોલી ખાતાં) હું કહું? તમે ત્રણડે જણ બનાવો. એમોં તો કેટલોં શિખવાનોં છે. જીવો આવો (સગડી ઉપર એક હાંધું મુકીને) હીજ, તું તાડી લાવ. (હીજો લાવેછે) એ તાડી તે અરક, જંદગોંનીની હીમત તે એ. હવે જીવી, તું મરી લાવ (જીવી મરી લાવેછે) એનોં નાંમ તે જીવનો તીખારા. ને મારી ધન, તું ગોળ લાવ. (ધન ગોળ લાવેછે) હં, એ તે આપણાં શંસારનોં મધ, જીવનો મીઠારા. એ ત્રણ સાથે મળે ત્યારે જેમ ખટરો તેમ આપણોં જંદગોંની શવાદદાર થાય.

જીવી—(ભુજેલી સીકના સોટા લાવતાં) બાપા, છાંબલે કે? મારા દીકરાને વડે થોડી તાડી રાખેછે કે? જોવ, મારા પોયરા ભુલ્યાને છે- ઠની હોડી હંકાડી લાવતાં કેટલી થાક લાગતી સે?

હીજો—મામા, તમે હાથે હાથી મિહાલ આપેલી. આ ડાહી જીવી કની તે રાત જાણે નકરેં તીખું મરચું, પણ આ મારી મીઠી ધન તે જીવતરનું મધજ જો!

ટેહમુલ—દીકરી ધન, જો મારા ભૈનેજને! હું હજીબી કેવોં આહોંછ કે, જે ધણી તુને પોતાની બૈયર કેહેતોં રામચાલ, તેનોં કરતોં તું મારોં આ ભૈનેજને પરણી હોતે તો કેવોં શારોં!

ધન—શોં? મારો વર જીભરાયોં કોઈ મારેથી રામોતોં નથી. મરેં! મારોં જોગીર મારે વરે મગરોંર છે.

હીજો—એમ કે? તે હરમાતો નથી કે? તું પયણી તેવીજ હા- હરે ગીયેલી કે? તારો વર તુને પોતાના મેહલમાં લઈ જતો તો ડોહો થયો પણ તું હાત પયણેલો તેમી છૂપાવી રાખેલું, ને તોએ વળી કેહ કેજે હરમાતો નથી! અરે શરી ગારી, તું ભાલી તે ભિલીજ જો!

ધન—તો! જો વાય! મારોં વર મને શોં આહતોં નથી કે? મારી ઉપર દુરામેનનોં જીવ પરોણ કાડી આપેછ. એ તો જાહે હું ગોમડોંતી બોલી બોલુંછ ને ગોમડિયોંની કાની કોમ કરુંછ, તારેજ મારોં વર મદઈ સીરડાયછ. પણ હવે નોશાકરી બોલી હું કોં ધણી બોલુંછ? હું કોંમખી કોં ધણોં કરુંછ? આલશુ તો બેશી રહોંછ, કે બરાબર મોટે ઘેરની શુધરેલીમાં ખપું.

હીજો—કામ નહી કરે તે હુધરેલાં કે? પાડાની કાની બેહીને ધાન ખાયા કરે તે મોટાં કે?

ધન—જીભરાયોં મારોં વર મને કેવી શુધારેછ! હું તદન શુ- ધરી જાશ, પછી અપ્પઈ રહોં મને શારારે લઈ જાયો.

હીજો—અરે બયલો તારે હુધારો! પણ જો, ધના, તારા વરને કેહ કે તારો મોટો હુધારો તેને ઘેર લઈ જાય ને તુને આણીકાજ રાખી જાય. અરે! દાદારજીએ તારી જોડ કાં નહી બતાવી, કે તારી નકલને તારો પેહાવાલો માઠી લઈ જાત ને અહલ ધનને હું પયણતે? પણ તારી ખીજ જોડ ઘડવાને ખુદરતના હોનીનો જીવજ કેમ ચાલત? એ તો તુનેજ એવી બતાવી. બહુ એકજ! ખીજ કોઈ નહી હો!

ધન—અરે હીજ! મારા બાઈ દાખલ તોં મને કેવોં આહેછ!

હીજો—તો નહીં આહું કે હું? તું ઉપરની મારી ઉમેદ તો દુટ્ટેલી પણ મારો પ્યારખી ગયલો કે? તું ભોલીના ભરથાર પરાયો થયો પણ તારા ભાઈ ઘમ્મલના હક માંદિયાભી હું ગયલો કે? ધન! ધન! તારેજ થકી હું માંડે ખીલીમોરા ગામ, માંડે ખાપીકું ઘેર, મારા માખાપના પે-હા ને મારો હુતારનો ધંધો છોડીને અંહી વરણેના વરણે વેર આવી પડેલો. પેલા રેતીના ટેકડાપર માંડે ગોફરોટું ઝુપડું છે, તીકાથી હું પયડો પયડો તુને નહીં તો તારાં આ છાપડાનેજ જોઈને હજુરી પડું. એન ધન, મારા એકાંત ગોફામાં તારે વરે મારાં આંજી પાડવાથી ભાયમાં ગાહ ઉગેલું, ને મેં એટલું રડેલું કે જો રડતાંનાં આંજીમાં ઝેર હોત તો આ ગામમાં ગાહનું એક તણખું જીવવા પામત નહીં.

ધન—ગરીબ બચારોં મારોં હીજો. તુને એટલી ખબર નહીં કે હું તો પરણેલી હતી?

હીજો—નહીજ તો. મારોજ વાંક થયલો કે મારી ઉમેદ મારા દિલમાં રાખી છાંડેલી, ને જેવારે મામાની હાતે હું વાત કરવા આવેજો તેવારે મેં તો જાણ્યું કે તું તો આ જંદગીર હાત પયણી ચુકેલી. પણ તું જાણે કે? તું પયણીને હુખી થઈ એમ જાણ્યું તે દહાડથી હુંખી હુખી થયલો. તારાં હુખમાં હું ખૂણી, મારો ખોદાય ખૂણી.

ટેહમુલ—દીકરા હીજ, આપણે ગરીબ છતાં મોટાંનો વેહવાઈ થઈને આપણે મોટાં થયાં. મોટે ઘેર હું દીકરી આપવા નહીં ગયોથો પણ મોટે ઘેરનો જમાઈ આપણો ઘેર શોધતો આવેથો. તેને સાત વખત કાલાવાળા કરાવીને મારી દીકરી આપી, ને તેભી મારી ખાતરી કરીને કે એ વણવેહવાઈ મોટાં છે પણ મોબેદ છે. મેં પોતે આશિર્વાદ શારીને હકદાર લગનમાં ખોદાવને ખાર જોડો ખોંધી આપ્યો, એટલોજ નહીં, પણ એજ લગન ખરોં ને ધન તેની ધણિયોણિ તેની જોમી-નગીરીમાં જોગીરની પાથેથી તેની રાહી સાથ લેખ લખાવી લીધો. કાંય દીકરી ધન?

ધન—ઓ હારે મરોં. તે લેખ મારોં જીવની કોંની રાખેલો છે. પણ તે કોઈ કોમનો નથી જો. જીભરાયો મારોં જોગીર મને ખેચર ગણેછ તેને શારે તેનો પ્યારજ મોટી જોમીનગીરી છે.

જીવી—લે સાલ ધન, વાત છાંબલતાં છાંબલતાં બધી ઝુપણ આવતી સે. કાંઈ ગામના ગીત ગા કે વખત ઓવાઈ જાય.

ધન—વાય વાય જીવી! હું શેકીયાનોં ધણીયાણી પાસે ગોમનોં
ગીત કો ગવડાવેછ? મારેં જોગારે નોં કહેલું કે ગોમડિયાની હલકી
ખેલીમોં ગીત નહી ગાવો. હું નથી ગાવાની.

જીવી—તે છું છેડિયાને પયણી ઐટલે બાપીકી ખેલીને ધિ-
કારછે કે? લે જો!

ટેહમુજ—હોરી આવ શેરી, હું તાડીમોં તારી શલોમતી લેઉંછ.
જરા આવ ગોમડોની ચોખી તાડી ટાંશ. (ધન તાંસે તાડી પીચેછે)
જેમ આપણી ગોમની તાડી ચોખી ને મીકી છે, તેમ આપણો અ-
શક નારારી વતનની મીકી જીઓંન તારેં મોહમોંથી જાય નહી! ચોખો
નારાકરે શરેદ તારેં ગલાંમોં ખખડે નહી! ને ચોખી નારાકરી
વફાદારી તારેં જીગરમોં ખુટે નહી! તું મોટોં શારારેં વારારેં ભા-
ગવજે પણ નારાકરોં આપદાદથી શરમાતી નોં.

જીવી—છાંબવડું? સાજ હવે ગા. જો! તારા છુધરેલા માટીનાં
ધંછકેલાનાં ગીત નહી હો! આ બાહાંના ગામડિયાં ગીત ગાજે! હઉવે!
(ધન ગાયછે, ખીજાંઓ ઉચંકી આપેછે.)

ગરખી—પીલુ બરવા.

ખેલને ગલે તે બાંધી ધાંટરડીરે,

સમજે તે શાને કાજ?

ધણીને પછાડી ઝાડે વાછરડી,

હોય તેને શી રે લાજ?

સહું છે સુખિ સૃજત સ્થિતિમાં

મધુર વાગેછ સારી વાંસલડીરે,

સોને શું વધે અવાજ?

મુજણની આશિરા દેવી આંતરડી

નું ગંધા ઉદરમાં રાજ

સહું છે સુખિ સૃજત સ્થિતિમાં

વઃ કરે વહિતરી આકરડીરે,

તેને મુનેરી સો સાજ?

કુકનો સિગાર સજતી ગામરડી,

જાજે શું તેને તાજ?

સહું છે સુખિ સૃજત સ્થિતિમાં

જાંહગીર—(અંદરથી) જીવી! જીવી!

જીવી—છેટ આયવા સે હો! છેટ આયવા! (ગભરાટ.)

ધન—ઐ મરેં મારો જોગલો! હવે શો કરેં! તમે બધોને જોશે તો વન ને વાદળ તોડી પાડશે. હીજ, તું જા. જીવી, તું બધો ઉંચો નીચો કર! જલદી! જલદી!

ટેહમુલ—ચાલો ચાલો! બધો જલુ ચાલો! નહી તો નકોમો મારી દીકરી શાય છીટો કાહડશે.

(ગભરાટમાં સઘળું ઉંચકી નાખીને ધન સિવાય સઘળાં જાયછે. તાડીનું ઘડિયું ઉંધું વળી જાયછે. ઉંખરિયાનો ઉંખરા પગે અથડીને બાગી જાયછે. જાંહગીર બુલ્યાની સાથે આવેછે.)

ધન—ઐ મરેં! ઐવરાઈ જોઉંરે, જોગીર!

જાંહગીર—ખીસ! ખીસ! રાત ઐવારણા શાન્તી લેછ! ધન, તારા નાશાકરા ખોલ ને અંધારડાની રીતભાંત છોડી દે. પણ શું છે? એક પારધીની જલમાં સપડાયલા શિકારની પેડે તું ખીલેછ કેમ?

ધન—વાય વાય. (સુધારીને) ઐ નહી, વાય વાય નહી. પણ જોગીર, હું કો ખીલુંશ. નહીરે વાય.

જાંહગીર—શો ગંધારો! બધો આરડો તાડી તાડી વાસ મારેછ. નરં જાણે પીડું! આરડો તાડીએ ધોયો કે શુ? અંહી કોણ હવું, ધન?

ધન—કાન? ઐવાય કોઈ નહીરે! જાંહગીરો મારો બાપ હુતા ને અખઈ રહ્યો મારો હીજે હુતા.

જાંહગીર—શાખાશ! શાખાશ! એક ગામડિયો ખોટો, એક રખડો છાકટ તે મારી ખેરીનો સાથી!

ધન—મારો ગરીબ પીતરાઈરે મરેં! તેની હાલત પર મને કેવી દયા લાગેછ! તેની એ હાલત મારાંથીજ થઈછ જો. જોગીર, આપણે પણ્યો કેની તે અગાઉ હીજને મારી ઉપર કેવો પ્યાર હુતા?

જાંહગીર—ખાસી મળેની વાત, ધન! મારા સરખાની ધણિયાણી કેવા શેખિતા ઉમેદવારની મને યાદ આવેછ.

ધન—વારં નહી તો નહી! જાંહગીરો તમેને એ ગમતો નથી તો હું એને ના કેહવારા કે એ ઐહ નહી આવે. હું ના કેહવારા તો એ નહીજ આવશે એવો એ મને યાદેછ.

જાંહુગીર—ચાહેછ? એ ભુખે મરતા ભીખારીની તાકાત શું કે વુને ચાહે?

ધન—આવાય? હવે શો કરે? જીભરાયો તો આજે દહવારોજ કરતો આયોછ! જાંગીર, મારો જાંગીર.

જાંહુગીર—(નકલ કરીને) શું રોંગીર! જાંહુગીર નથી બોલાતું કે!

ધન—આ હારે મરું! હું બોલારા, બોલારા.

જાંહુગીર—(ખીચ પાડીને) બોલારા! બોલારા! બોલ જોઉં? જાંહુગીર.

ધન—(શુદ્ધ બોલવાની રાખત ટેશિરા કરતાં પાછું જમનું તે-મજ બેલેછે) જ-જ-જ-જાંગીર. મરેરે! સુવો નહી બોલાતો તે? પણ હું બોલતાં શિખારા, હોં મરું. મારો જાંગીર!

જાંહુગીર—શું? શેંગલો શું? હું કાંઈ શેંગલોખી નથી ને ઢાંગલોખી નથી.

ધન—લે રાલો હવે કોઈ શારી વાત કરે.

જાંહુગીર—રાલો? કોણના રાલો? મરે “ચાલો!” ચ બોલ, ચ.

ધન—ચ-ચ-ચ-ચા-ચાલો. મરેરે! કાંન જાણે સુવો કાંને નો-શાકરી બોલી જીદી બનાવી!

જાંહુગીર—કાને નહી નાકે!

ધન—પણ જોવ તો ખરો! સુવો બધોએ એકજ બોલી કાઢી હોતે તો કેવો શારો!

જાંહુગીર—(સ્વગત) એ નહી સુધરે! કદી નહી સુધરે! અ-ફસોસ! એવી એકને હું મારી ખેંચ દાખલ કેમ બાહાર લાવીરા! મરે! હું કેવો ફસો! એ મારા દરજ્જા કરતાં ઉતરતી સાથ પરણવામાં મેં કેવી નાદાની કીધીછ! દરજ્જામાંજ ઉતરતી, પણ કેવી ખુબસુરત! કેવી બલી! કેવી ભોલી અને નેક!

ધન—શું છે, મારો ધણી? તમે મુજબોછ કેમ? કાંઈ જીવને શારો નથી?

જાંહુગીર—કાંઈ નહી, કાંઈ નહી, વુને દલગીર થવા જોવું કાંઈ નથી.

ધન—એટલે? શો રામજી? એની તે શો માયની?

જાંહુગીર—માયની? માયની નહી, બાપની. અરે મીનીંગ! અર્થ! બોલ અર્થ.

ધન—અથ-અરર-અથ-અથર-અરરરથ. (નિરાશ થાયછે.)

જાંહુગીર—ધન, હાલી ધન, હું તુને એક વાત કહેવા આ-
બોલ. આવતી કાલથી આપણાં લગન છુપાવવાની જરૂર રહેશે નહી.
(ધન ખુશી થાયછે) કાલે હું એક ભીખારી થઈશ. (ધન ઉદાસિન
થાયછે) મારાં માય રખડતાં થશે (ધન રડેછે.) અને તે સઘળી
કુળવતીમાં બખ્ખારજીનો ખેટો કેવી બાયડી લાવ્યોછ તેની કોઈ દર-
કાર નહી કરશે.

ધન—આ વહીરે માય! ભીખારી થાયરે તમારેાં માઠોનો મોં-
ગતો કોઈ મદદી હોય તે! મારેાં ધનનર ધણી! મારે લીધે તમારેાં
મોંન મરતબો આછો થાય તે કાંઈ હું નહી શોખું જો, નહી શોખું.

જાંહુગીર—તું શોખે નહી તો ખીજું શું કરશે?

ધન—વાયરે વાય! તમે મને આલખતોં નથી, જોગીર? જીવો
મને ફરીથી તમારી બેયર દાખલ બોલાવતોં નોં. આપણે પરણ્યોછ તે
એકખી મનીખને કહેતોં નોં. તમારે ઘેર મને લઈ જાજો પણ
હું આફરડી થઈને આવશ ને તમારી ગોલામગીરીમાં હું શુખી થાશ.
હું ખીજો કોઈ મોગતી નથી. બસ, મને એટલોજ હક આપજો
દે દૂરથી ને દૂરથી તમારો હરાતો એહરો મને જોવા દેજો ને તેટલોજ
શુખપર હું શુગરોણો કરાશ.

જાંહુગીર—તું બોલી તે બોલીજ છે, હાલી ધન! હું આંખો
ઉઘાડી રાખીને તારી સાથ પરણ્યોછ ને તેના પરિણામો વડવાને હું
બંધાયલો છું.

ધન—ને તે શો પરિણોમ?

જાંહુગીર—ભીખારીપણું, ખુખમરો, એજ. તુને મેં કહેલું છે
ધન, કે આખાં ગુજરાતમાં સહુથી લખપતણ એવી એક કુંવરી સાથ
હું અદરાવાનો હતો. જો તેની સાથ હું પરણ્યો હતો તોજ મારા ઉપરનું
એ આકત ટલતે. આજે મારાં કમનસીબ માયે મને આપણા વચેનો
બેદ પુછ્યો અને તે મારી માતબર મસિયાઈને પરણીને સુખી થવા
મેં આજેજ ખુશી ના પાડી.

ધન—અરે કીટરે ! ને તેહોણે શૌ કહ્યો ?

જાંહગીર—કેહ શું ? મારી વ્હાલી માયનું તો મોતજ નજીવું.

ધન—નહી, નહી, જાંગલા, હજીબી કાંઈ ઉપાય નહી યાય ?

જાંહગીર—મારા હાથમાં ઉપાય કાંઈજ નથી.

ધન—એ, હજી એક ઉપાય છે, જાંગીર.

જાંહગીર—તું શું કેહછ તે હું સમજુંછ. પણ મારાં જીગર, તારી સામે તે ઉપાય લેવાને મારી છાતી કેમ ચાલે ? તુને યાદ છે ધન, કે આપણુ પરણ્યાં ત્યારે તારા બુદ્ધિ બાપ સિવા એકજ જણુ આપણા જગનનો શાક્ષી હતો અને તે તારા બાપની સાથે મળીને આપણને આશિર્વાદ સારનારો મોબેદ બિચારો મેહરવાનદાર હતો. તે તો મરી ગયો અને તારો બાપ સિવા બીજો કોઈ શાક્ષી નહી હતો.

ધન—બુધ્યો ?

જાંહગીર—બુધ્યો બાહર હતો, તે આપણા જગનના આશિર્વાદ નજરે જોનારો શાક્ષી નહી હતો. તે આપણા જગનની વાત જાણેછ પણ તે તો મારી પક્ષનો છે. તોપણ મારા પાક કોલની જમીનચીરીમાં મારો જખી આપેલો લેખ તારી પાસે છે.

ધન—(પોતાના ખીસામાંથી કાહડી ખતાવીને) આજ કે ?

જાંહગીર—હા, એજ ધન, જો તુને મારી મોહનતાનાં ધવિત્ર વચન ઉપર વેહમ આવતો હોય તો મારા સંબાલને એ લેખ તારી પાસે. મારા ગરીબડાં છાપગાંના આશ્રય ઉપર એ લેખ તુને હક બાંહેધ, પણ તે કરતાં મારાં જીગરનો આશ્રય શું તુને વધારે વ્હાલો નથી ?

ધન—એ, મારો આવન, તારો જીગરની આગળ એ કાગળનો ચીઠ્ઠોની ખિસાદ શૌ ? તારે ગમે તો લઈ લે, જાંગલા. પણ શૌ તું એથી સુખી થાયે ? તારો માય મને માફ કરશે ?

જાંહગીર—માફ કરે ? અરે તેવણુ તુને કુવા દેશે, તુને કુલ ચુંકશે, તુને પોતાના જીવ કરતાં વ્હાલી ગણશે !

ધન—ને તું, જાંની ? તુંબી કોઈ બીજીને જીગર કરતો વ્હાલી ગણશે કે ?

જાંહગીર—કદી નહી. મારી મનોહર ધન, તું શું એમ ધારેછ કે પોતાનાં લોહી કરતાં કીમતી આ તારા ભોગ પછી હું તારી ભરૂં નીચપણ નયુણે ધરિશ ? નહી.

ધન—એમ છે, ત્યારે તો મારો જીવ, મારો જીવ, સહુ તુને આપી દેવું. જીવ જોન જોગીર, લે આ લેખ અને ફાડી નાખ.
(જાંહગીર લેયછે. હીજો ધસી આવેછે.)

હીજો—નહી બને! નહી બને! જો એ લેખ ફાડી લાયજો તો એમ જાણ કે મેં એને મારી લાયજો.

જાંહગીર—કંગાલ કુતરા! તું અમારી વાત સાંભળવા અંહી બરાયલો હતો?

હીજો—અલખત! મેં ધારેલું કે કાંઈ ટરકટ છે. તારો આરો બુલ્હો એલે બાયજો હંતાઈને હાંબલવા ઉમિલો તેવારે હું આ બાયજો ઉમિલો.

ધન—ને તુંએ શો અમારી બધી વાત શોભલી, હીજા?

હીજો—હાજ તો. મેં બોલેબોલ હાંબલેલી. ધન, એ કાગળ પાછું લે. એ લેખ ફાટવાથી કાંઈ હોગંદ ફીટવાના નથી. કોઈ ખીજાંની પોરીને ઠગવાની આ વાત થાતી છે. પણ તે બિચારીને ફાંદમાં લાખવા ધન, તું તારા ધણીને મદદ દેહે? આ પોયરે તારી હાત પચણેલો, બોધને ખાર હોગંદ આવેલા, તે ખીજાને પચણીને જુઠા હોગંદનો ગુનેહગાર થાહે, ને તે ખીજા એની હકદાર ચારત લેખે નહી પણ રાખેલી રાંત ઘાખલ ગણાહે. જો તું એની બાયડી હોય તો તે એની રાખેલી ગણાય, ને તે બધું હા કાજે? પૈહા, નીચ પૈહાને માટે? ધન એ ખીજાને પણહે પછી તું તારા વરને ચાહવાનું બંધ કરહે કે? નહી. મારી ઉપર વીતેલું તેથી હું જાણું કે તું તેથી નથી, પણ તે વખતે તારો ખાર તે વિભિચાર ગણાહે.

ધન—અરે નહી! નહી! એમ નોં બોલ.

જાંહગીર—ચંડાલ, છાકટા, ભીખારી, તું કોણ મને ડહાપણની શિખામણ દેનાર?

હીજો—હા ભાઈ, હા, હું છાકટ છું. હું રખડો ભીખારી છું. તોએ આ પરી હુરતની પોરી ધનનું ધાન બાંજનાર તો હું નથી. જો તારી ઉપર જાન કાઢી લાખે એટલી તુંપર ખુશાંત છે તેને તું એક પૈહાવાલી પુતલી પણવા ખાતર જો દગો દેવા મારો, તો હું ધડીબર ફાંદીને લાકડે લટકતો હોયું તીકાથી પણ કેહવાનો કે, હે! જાંહગીર, હું ગમે એવો પાપી પણ તારા કરતાં ભલો છું.

જાંહુગીર—કીક છે. ધન, ધર આ તારું ચીકડું! (લેખ જમીન ઉપર ફેંકી દેયછે.) બ્યાંસુધી આવા લુછામ્મને તું ઘેરમાંથી કાઢડશે નહી ત્યાંસુધી તું મને આ ઘેરમાં ફરીથી જોશે નહી. (જતો રહેછે.)

ધન—જોગીર? મારો જોગલા! મને મુકીને નો જા.

(ફસડાઈ પડેછે. ટેહમુલદાર અને જીવી આવેછે.)

હીજો—ખેવકુક છોકરા, તું હું એમ ધારે કે તું મોટા ઘેરનો છે તે હાર પૈસાદાર પોરીને પણવા આ તારી ગરીબ આયડીને દગો દે-હે? ધૂલ પડજો એવા મોટા લોકો ઉપર! બદ પડજો તમારા એવા પૈદા ઉપર!

ધન—હવે મારો શો થાયે? આ જાદા!

ટેહમુલ—હા દીકરી. જાદાને યાદ કરવાનોજ તારો વખત આવેલોછે. હીજા, શુખડ લોખોં ને અરદીખેસ્તનો પાતરોં લઈ આવ. (હીજો જાયછે.) ધન, ધન, તોં શોં નોદાની કરવા જાતીથી? એ તો સાહેબે જોયોં કે હીજાએ વગે પડીને તારી ખરાબી અટકાવી. (હીજો આતશ વગેરે લાવેછે.) લાવ એ લેખ. (હીજો લાવી આવેછે.) ધન, તું વોંકી વળ! (ધન આતશ આગલ ઘુંટણ મડીયે પડેછે.) લેખ શુખડ લોખોં ને મુંક પાક અરદીખેસ્ત ઉપર. (ધન તેમ કહેછે) હવે ખોલ મારી સાથે! હે! પાક દાદાર હોરમજદ!

ધન—હે! દાદાર હોરમજદ!

ટેહમુલ—પાક પરવરદેગાર!

ધન—પાક પરવરદેગાર!

ટેહમુલ—પાક આદરજીરજીન આદર ફરાનોં મને કરામ છે,

ધન—પાક આદરજીરજીન આદર ફરાનોં મને કરામ છે,

ટેહમુલ—મારી ખેહસ્તન માયનોં મને કરામ છે,

ધન—મારી ખેહસ્તન માનોં પાક રવોંતનોં મને કરામ છે,

ટેહમુલ—મારા જૈફ આપની ખૂજગીનોં મને કરામ છે,

ધન—મારા જૈફ આપની ખૂજગીનોં મને કરામ છે,

ટેહમુલ—મારોં વરનોં વરદાનનોં મને કરામ છે,

ધન—મારોં વરનોં વરદાનનોં મને કરામ છે,

ટેહમુલ—કે મારી પાક દોંમોંતનોં આ પવિત્ર પુરાવો,

ધન—મારી પાક દોંમોંતનોં આ પવિત્ર પુરાવો,

ટેહમુલ—હું જીવું જોગો તો સુધી,

ધન—હું જીવું જોગો તો સુધી,

ટેહમુલ—દિવસે કે રાતે, જાગતે કે ઝાંધતે,

ધન—દિવસે કે રાતે, જાગતે કે ઝાંધતે,

ટેહમુલ—મારો જીવની કોની જાલવી રાખું,

ધન—મારો જીવની કોની જાલવી રાખું,

ટેહમુલ—ને મારી છાતી આગળથી કદી ખીશાડું નહી,

ધન—ને મારી છાતી આગળથી કદી ખીશાડું નહી.

(આ છેલા બોલ બોલતાં ધન ચીસ પાડી
બેશુદ્ધ થઈ પડે છે અને પડે પડે છે.)

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

તાપીના કીનારાનો એક ખીજો ભાગ.

જાંહગીર અને ભુલ્યો

જાંહગીર—અરે! હું કેવો મૂર્ખ બન્યો! અરે! મારાં નસીબને નડનારી આ નાદાનીમાંથી નીકળવાનો કાંઈજ રસ્તો નહી મળે.

ભુલ્યો—છેટ, છેટ, તસને કાંઈ બલાપો સે. છું સે તે મને કહે. બહ મોંમાંથી એકજ બોલ કાઢો ને હું મારો જીવ કાઢી લાખાછ.

જાંહગીર—મારું કુખ મોટું છે, ભુલ્યા. ધન સાથ પરણતી વખતે તે મને છુપ્યો વાચ્યો પણ હું કેવો કમબખ્ત કે મેં તારી સલાહ માની નહી! લાચાર! જે થયું તે તો થયું. તે રદ કરવાને ઉપાય નથી.

ભુલ્યો—કેમ નહી? ધન સાહે તો ઉપાયાય. તેજી વાળી તે ગાંઠ તેજ તોડે.

ગંદગીર—તે કેમ અને? હું જો ધનને પડતી મુકું તો બિ-
ચારીનું કેવું બુદ્ધિ થાય!

ભુલ્યો—ને આ તમારી પાયમાલી યાત્રી સે તેનું કાંઈ નહીં ?
 ધનનું હોઈતું હું ને ગીર્જા હું? એ તો એટલા દીવછબી તમારી પા-
 યડી થઈ તેમાં કમાઈ ને છુપી થાઈ, પણ તે જાણે હું તને બધા
 દી તેને પાછા રહેજો કે?

જાંહુગીર—ભુલ્યા, એ બાદને બાર બંધાયેલી ગાંઠ કરાંથી નહીં દેડે.

ભુલ્યો—હ! હં! છઉ ઢોંગ ને ઢકેલા! આપડી તે છું? કાડવની
 હાંલી, એક ભાગે તો ખીજી લાવીયે. કુલની ઝાંખલી, છુગંધ હેય
 તાંદછધી વાપરીયે, કરમાય ને લાખી દીજીયે.

જાંહુગીર—મારી ધન તો મારી ખુશી રાખતે પણ—

ભુલ્યો—ને નહીં તો છું? હું ઉપા જતાવું. મને એક છો રૂપૈયા આપો. ને હું આ ધનને નદી પાર કરી બાકછને હજીરેથી ખંભાતને દરિયે તમારા મારગમાહેથી એવી આધે મુકી આવું કે ફરીથી તમારું ને નામ નહીં લેય.

જાંહગીર—ગધેડા, હજી મારી સહી સાથેના લેખ તેના હાથમાં છે. મારાં પેહલાં લગનના તે પુરાવા છતાં ખીજાં લગન મારાથી થાયખી? શું હું બે બાયડી કરું? મારી પેહલીને ખેવડા થાઉં? ખીજીને દગો દઉં? અને મારાં બચ્ચાંને હરામનાં કરાવી જાઉં?

ભુલ્યો—અમ સે ટાણે ખીજે રહતો અતાવું. જેમ તમે પગમાં ના આ જોડા વાવરેસો તેમ ખાચડીને વાવરવી. જેમ પેહરેખી તેમ કાઢાબી, ને જો ચોંટી જાય ને ના નીકલે તો સુરી લઇને આરપાર એક કાપ મુકીયે કે રહતો આવી જાય.

શંકુગીર—એ તું શું બકેછ ?

ભુલ્યો—હું એજ બકતો સું. મને પૈછાભી નથી જોઈતા. બહુ
હુકમ આપો—કેમ, તે પુસો ના—ને જીવો કે ભિલીજનનો રહતો કેવા
છેલમાં કરી આપુંસ. બહુ, એને બતાવવા છાઈં મને તમારી એક
એધાણી આપો. તમારાં ગાંઠ વાલેલો રમાલ આપો ને હું—

જાંહજીર—(તેને યોટા પીસીને નાખી દેતાં) ચંડાલ ! એક કો-
મલ જિયારી નાખી પંથની ઉપર ધાતકી હાથ ચલાવવા માગેછ ?

ભુલ્યો—અરે મુવોરે ! મારી લાયખોરે !

જાંહગીર—જા, નીકલ અંછીથી. દૂર થા. તારું કાલું કર ! મેં આ જાંજલ હાથે કરીને માથે હોરીછ તો તે મારે વેઠવી જોઈએ. શું મારી બેચુનાહ મોહરદાર ઉપર હું જરાખી જાસતી ચુજરવા દઉં ? જે એકજ જીગર મારા ઉપર પાક મોહાતમાં દોડેછ તેને હું બંધ પાડું ? જે નરમ અશમો મારી કદરદાનીમાં વેહછ તેમને સુકવી નાખું ?

ભુલ્યો—છેટ, છેટ, માફ કરો ! મેં કાંઈએ ઈજા કરવા ધારેલી નહી.

જાંહગીર—સાંભલ, ધન મારી હકદાર ધણિયાણી છે. તેને તારી શેઠાણી દાખલ માન આપજે, પણ તેને વાસતે એકખી વાંકો ન બોલ્યો તો યાદ રાખજે કે ફરીથી ખાંજો હરફે આચરવાને તું મારા હાથ ઉપર જીવતો રેહવાનો નથી. સંભાલજે ! (ગાયછે.)

ભુલ્યો—હાય ! હાય ! કાતું કાયપું, ખસસા ભુલ્યા, તું ભુલ્યો ! છેટના હુકમ વગર હું મારી ચુલે ચુલાખ જેવી છેટાણીને અલવલ નહી આવવા દેવું, પણ છેટનો હુકમ થાય અને જો પેલા રમાલની એધાણી મળે તો પસી જાંહનમના ગારમાંભી ગબડી જવા નહી ખીડું. એ પોરી ધને જાડુ કીધેલું, જાંગીર છેટ પર જાડુ કીધેલું ! (ગાયછે.)

લાવણી.

ધન્ય ધન્ય ધન તારું જાડુ, નજરબંધ નેણનું સાદું

તારું ધનંતર મનંતર ધાડું, ધનવંતનો અંતર કાહડું

વશ કીધો ધણીજ ધનાઢય,

જરા લીધો વરનો નિરબય,

વહુ થઈ તું સુખી આનંદમય,

જીગર પર પામી તું જય,

ચાલ ભલી, નૂર વળી, નેક મળી,

એજ સંસાર મધનો લાડું ધનવંત ધન્ય

તું નાની મોઠમાં પરિચય,

થયું સુખ ઝુપડાંમાં ઉદય,

પ્રેમનો ખાલે પાતી મય,

તારું ચોખું સદય હૃદય,

એજ તોણા, એ કોટલ, એ તાવિજો,

વર વશીકરણ પીછી ઝાડું ધનવંત ધન્ય

પ્રવેશ ૨ જો.

અખતારજીની હવેલીનું એક દિવાનખાનું. શીરીન બારીએ બેઠી છે.

શીરીન—(સ્વગત) અહમન, બેવફા અહમન ! મારા તરફ ખરી મોહબત બતાવીને પેત્રી ભાલીજનન પુઠે બટકશે એવી ડગાઈની મેં તારાથી વફા રાખી નથી. ઝાહો ! આગમાં બેડો બેડો ઝુંપેછ. (મોટે કેમ છો, અહમનજી શેઠ ?

અહમન—(અંદરથી) સારી પેરે, બાનુ શીરીન.

શીરીન—(સ્વગત) હું તુંને સારી પેરે પિછાણુંછ, વેંલ વન વાઘલાં ! (મોટે) રાતે ઉંઘ આવીતી કે અહમન ! (સ્વગત) એણે આખી રાત કેતું જાગણ કીધુંછ તે એની આંખમાંની ઝુપણજ બતાવી આપેછ.

અહમન—(અંદરથી) હું તો ઢારની પડે ઉંઘાયોછ.

શીરીન—અને તોપણ ઢાર કરતાં વેહલા ઉઠયોછ ? (સ્વગત) હું ધારૂંછ કે તું ઉંઘયોજ નથી કે ઉઠવું પડેજ નહી. (મોટે) વારું તું પાછો ક્યારે આવ્યો ?

અહમન—(અંદરથી) પાછો આવું ? હું ગયોજ ક્યાં કે પાછો આવું ?

શીરીન—(સ્વગત) એ બાહાર ગયોજ નથી ! જે ધણા વર્ષ બાહાર કાઢાડે તેને મનસે બાહર તેજ ઘેર ! દેશદેરાની ઓરતોના તાપથી એને તડકો લાગેલા ને ભ્યાં ગયા ત્યાં ઘેરજ ગણવાની ટેવ પડી ગયલી. (અહમન આવેછે).

અહમન—હું તો પેલા બિચારા જાંહગીરને નદીની પેલી પારથી પોતાની હોડીમાં હડસેલા ખાતો આવતો જોવા બેઠો હતો. પવનનો સમો આવતી વખત સામો હતો.

શીરીન—પણ પેલી પાર જતી વખતે તો પવન પુઠનો હતોતો ? એ તો આવતી વખતેજ બારી પડ્યું, પણ જતી વખતે તો ધણું મજબૂત લાગ્યું, નહી વારું ?

અહમન—તે તો બિચારો જાંહગીર જાણે, કે જે મોડી રાત્રે નદી ખેડવામાંજ મોજ સમજેછ.

શીરીન—ને તું, બહમન ? તું વાત કરતાં શરમાઈને નીચું કાં
જોયછ ? તારામાં હીમત હોય તો મારી સામું જો.

બહમન—સામું જોવા તો હું ધણું ચાહુંછ, શીરીન, પણ તારી
રોશન પેશાનીનું આકાશની તૂર મારી આંખોને દીપાવેછ. આહા!
આપણે એકેક સામું જોઈએછ તેટલામાં કોઈ જાદુગર આપણને પથર
બનાવી દેય અને આપણ તેમના તેમજ એકેકને જોતાં સદા થંબ થઈ
જાયે તોખી હું તુને જોતાં ધરાઉં નહી.

શીરીન—એટલું બધું ? વાંદે ત્યારે, બહમન, તું શું ધારેછ, કે
અગર જો એક જણ બે બાનુઓના ઉમેદવાર હોય ને એકનો વિચાર
દિવસે ને ખીજનો રાત્રે વિચાર કરતો હોય તેનું શું થાય ?

બહમન—શું થાય ? વળી તેજો બેહુની આશા છોડવી. ખીજું શું ?

શીરીન—વાહરે ! રમતા જોગી ને લટપટ પંચી !

(જાંહગીર પછવાડથી આવેછે.)

બહમન—મધુરી શીરીન, મારી શીરી સાકર, તારાં બિંદી વચ્ચેના
હું સમજતો નથી, પણ હું એટલુંજ સમજુંછ કે મારાં ખુશ્કાં દીલની
પાક ઉમેદો સંધી તારી પવિત્ર ઉમેદવારીમાં સમાયલીછે.

(જાંહગીર નીકળી આવેછે.)

જાંહગીર—અને હું તેનો જામીન છું. શીરીન, મારો શુષ્ક
માત્ર કે બહમનનું હૈત તારી ઉપર જીગરના ઉડા ઝરામાંથી જોસ મેળ-
વેછ અને એજ તારો અપ્પતાવર હાથ લેવા લાયક છે. શીરીન, હું
તુને ખુશ્કી ખાતરી આપુંછ, અને તેખી બહમનની હજુરમાં ખોદાને
હાજર નાજર જાણીને આપુંછ, કે તું મારી સાથના તારાં બંધણથી મુજબી
દેખાયછ, તે બંધણમાંથી, મારી માનવંત બેહત, આજ પછી તું મો-
કલી છે અને આજ પછી તું ખીજો ભરતાર પસંદ કરવાની પુરતી
મુખત્યારી છે.

શીરીન—જાંહગીર ! જાંહગીર !

જાંહગીર—નહી મારી પુંજની પુતલી, મને સાંભલી લે. તારી
અને મારી વચ્ચે એક મોટો પથર આવી પડેલોછે, અને તેથી તારી
ઉમેદ મેં છોડી દીધીછ, તેમ તે પણ મારો ખ્યાલ છોડી દીધો હશે.
એ શી હરકત છે તે મારી શરમીંદગી વચ્ચે હું તુંને કહું તે કરતાં તારી

ખુશાલી વચે તું પોતેજ સમજી જશો. શીરીન, જ્હાલી શીરીન, તુંને મારા કરતાં વધારે બાયગશાલી ભરતાર ઉપર હક છે.

(જાંહગીર અચખુચ જતો રહેછે.)

શીરીન—પથર અને હરકત ! એ શું બકેછ !

અહમન—એ પોતાની ખસ્તેખુહારી વિષે બોલેછ, શીરીન. બિચારો પાયમાલીના છેક કિનારા ઉપર આવી લાગ્યોછ અને વધારે દુઃખ ધરવા જોગ એ છે કે પોતાની એ ખાનેખરાખી એને ગર્હ કાલ સુધી માલમ નહી હતી.

શીરીન—પણ શાની ખુહારી ? મારા પૈસા છે કેની ? મારા પૈસા એ લોકોને ખચાવશે. મારાં માસીએ મને પાલી પોષાને માઠી કીધીછ. મારા આ મસિયાઈ બાઈએ ખચપણથી મને બેહન કરતાં વધારે આ-હીછ. વાસ્તે બ્યાંસુધી મારા અંગપર છેલું વસ્ત્ર રહેશે ત્યાંસુધી મારાં એ માસીને કે તેના કુટુંબને હું ગરીબાઈનાં દાંત ખમવા નહી દઈશ.

અહમન—પણ તું બુલેછ, શીરીન. તારી દોલત ઉપર તું એકલીનું કાંઈ ચાલે નહી. તારા આપના વશિહત પ્રમાણે બ્યાંસુધી તું પરછે નહી ત્યાંસુધી તારી દોલત ઉપરની ચાલેકી તુને મળે નહી.

શીરીન—ત્યારે હું એકદમ પરણીને મારી માલિકી મેળવીશ. અને પછી મારાં માસી અને તેવણના સપુતની સેવા કરીશ. અને તેટલા વાસ્તે, વાંદે અહમન, હું પુછું તેનો મને જવાબ દેશે ?

અહમન—હા.

શીરીન—સત્તધર્મ અને પાક ઇમાન સાથે ?

અહમન—મારી પાક મોહબતના કસમ લઈને.

શીરીન—તું પાક મોહબતની પવિત્રાઈ સમજેછ કે ?

અહમન—ખરાં દિલથી, મારી શીરી સાકર. તું શું એમ સમ-જેછ કે જે જીગરમાં તારાં જ્હાલાં નામે વાસો કીધોછ તે જીગરમાં હું કાંઈ પણ અપવિત્ર ઉમેદને દાખલ થવા દઈશ ?

શીરીન—હા. હું એમ ધારતીજ નથી, પણ જાણુંછ અને માનુંછ.

અહમન—ઓ ખોદા ! મારાં વફાદાર દિલને આ કેવો જખમ !

શીરીન—(નોરાકરાંની નકલ કરીને) એ તો ઓલોં તારો નો-શાકરોને તોં જાઈને પુરા કે જીગરનોં જખમ તે કેવો હોય ?

અહમન—એટલે? હું કાંઈ સમજતો નથી.

શીરીન—પેલી ત્રણ વખતની સીગનલ. “તમે આવોશ કે” એમ પુછવા પેલી ત્રણવાર ફાણસ બતાવે ત્યારે અંહીવાળું ફાણસ એક વાર બતાવીને કાહાડી નાખે એટલે “કે હું આવુંછ.”

અહમન—એ તું કાંઈ નાટક બાટક કરેછ કે શું?

શીરીન—નહી, એ “ભાલીબન” ની વાત છે. એ તો તમારી નોશાકરી ધનનું નાટક છે.

અહમન—ત્યારે શીરીન, મારે વિષે મારા પોતાના કરતાં તું વધારે જાણેછ. તું તારાં ભમતાં મગજમાં કાંઈ ગલતાઈ ઉપર ભુલાવો ખાયછ.

શીરીન—નહી, નહી. મેં તે ફાણસ અને દીવા બતીના આળા નજરે નજર જોયાછ.

અહમન—અને તોપણ તે આળાજ! શીરીન, તારા આ વેહમ ઉપર મને હસવું આવેછ; કાંકે તું સર્જીડ બેવકૂફ બનીછ. મારાં અંતઃકરણના ખીલારમાં એક ભમરો જણાયે નહી. હોય તો સાબિત કર.

શીરીન—અને જો સાબિત કરે તો?

અહમન—હું તારો નહી. પણ જો તું સાબિત નહી કરે—

શીરીન—તો તું ખરો.

અહમન—કબૂલ છે. જોકે હમણાં સહવાર છે તોપણ મારી સચાઈની સલામતીમાં હું નાસતા ઉપર શરબ નોશ કરુંછ. (જાયછે.)

શીરીન—અને હું તારી બેવકૂફનો નજરે જોયલો પુરાવો લાવવા મારી મેળે છુપી જાવું ભાલીબનને મળવા. એક સ્ત્રીને નહી છાજે એવી હામ હું ભીડુંછ. પણ મારા હવે પછીના આવીદની સચાઈ શોધી કાહાડવાને એ એક પવિત્ર તીર્થ હું સમજુંછ. એ મારું જ કામ છે અને હું નહી કરે તો ખીચું કોણ કરે? મારા ભરૂચી બલદની જોડી મને ઝપાટામાં ભાડે લઈ જશે અને ઝપાટામાં પાછી લાવશે.

(જાયછે. બાઈઆઈ અને જાંહગીર આવેછે.)

બાઈઆઈ—કેમ, જાંહગીર? હવે શો જવાબ?

જાંહગીર—માતા, હું નાચાર છું. લાઈલાજ છું. મારું દિલ અને મારો કોલ હું ખીજીને આપી ચુક્યોછ, તેના તરફ બેવકૂફ યા બેવચની થઈ શકતો નથી.

બાઈબાઈ—અકસોસ ! દીકરા, મારી હંદગીની જેહેમતોનો આ બદલો ! મારા જીવની ઉમેદોનું આ ઇનામ !

જાંહગીર—બલાપો કરવે શું થવાનું છે, માયજી ! જાપો પડી, ચુકયો ! હવે સહુ થઈ રહ્યું !

બાઈબાઈ—છોકરા, હું મારે વાસતે કુખી નથી, પણ તારે વાસતે કુખી છું. મારો દીકરો એક મીસકીન, મુકલેશ, હલકી, અબલુ, ગામડિયણને પરણીને પોતાનું નામ ડુબાડે તે કરતાં કુશમન મુવેલો બલો. જાંગલા, તું પસતાયે. આ એક અંધારામાં ઉધરેલી અંધયારડીને પરણીને પછી બ્યારે મોહાતનો મીકાશ ઘડી જશે ને નવી બાયડીનો પ્યાર જીનો થશે ત્યારે “આ મારી બાયડી” એમ કુનિયાને દેખાડતાં તું શરમાયે. તેની નોશાકરી બોલી તારાં અમીરી દિલને જખમ કરશે, તેની ગેરસલુક રીતબાંત સાથે તું તેને મંડલીમાં બાહાર લઈ જતાં લજવાયે. લોકો તારી બાયડીની ખાતર તુને હસશે અને પેહલાં તારી લાજ પાછળથી ધિક્કારનું રૂપ ધારણ કરી જોને તું પરણવા અગાઉ આશીર્વાદ દેશે તેને પરણ્યા પછી તું શરાપ દેશે.

જાંહગીર—ઓ માતા ! બસ કરો ! મારાથી નથી ખમાતું !

(ખુરસી ઉપર ફસડાઈ પડે છે.)

બાઈબાઈ—અરે પણ બિચારી મારી શીરીન ! તેને કેવો દગો થશે ! આ નિરાશાથી તેના કેવા હાલ થશે ! શેહેરનાં લોકો તો તેને તારી ધણિયાણી દાખલ અત્યારથીજ ગણતાં આવ્યાં છે.

(એક ચાકર આવે છે.)

ચાકર—એદલ અંકલેસરિયો આવ્યો છે.

બાઈબાઈ—તે જવાબ લેવા આવ્યો હશે. બોલાવ તેને. (ચાકર જાય છે) જાંહગીર, નોક જવાનો આ વખત છે. હજીખી કેહ. તેને શો જવાબ દેવું ?

જાંહગીર—તેની નીચ માગણી એકદમ ના પાડો. તેનાથી થાય તે કરવા દેવો.

બાઈબાઈ—અને તેનું પરિણામ ! ભીખ માંગતાંખી નથી આવડતું કે આવજો ભીખારીના ધંધાથી પેટ ભરીએ. તારી ગામડિયણ બાયડી કામ કરીને કદાચ કમાણી કરી લાવશે પણ તેની આગમચ આવજો માટે માગતાં લેહણાનું બંદીખાનું તો છેજ. તારી ખાતર હું

એદલની માંગણી કપૂલ રાખીશ. તારી બાયડીને રેહવાનું ધેરખી તો જોઈશ? એદલના ધેરમાં તારી ગામડાંની બાયડી ફીક ડેકાણે પડશે.

(એદલ અંકલેસરિયો આવેછે.)

એદલ—બાઈ સાચ્ચે. સાચ્ચે મેરખાન, જંગીર બાઈ. આનંદ તો છે? હું મારી અરજના જવાબ સારૂ વાચદા સર આવેલો છું.

બાઈબાઈ—એદલજી, તમારી માંગણી ધિક્કાર બરેલી છે, પણ અમારી લાચારી આગળ અમે લાઇલાજ છીએ. તમારી જખર-દસ્તી ઉપર મને વિચાર કરવાની ફરજ પડીછ અને —

એદલ—તમે વિચર કયરો એ ગણુ ફીક કયરું અને તમે મારો આત કપૂલ રાખો તે —

જંહગીર—(તેના ઉપર ઉછલીને) શું? કાલું કર તારું, નીચ કુ-તરા! મારી માદર તરફ, મારી નેકબખ્ત માદર તરફ જરા નજરખી કીધો તો તારી આંખો ફેડીને તારાં નેણુ ટુપી કાઢાડીશ.

એદલ—અરે શેક! મોઢું તપાસો.

જંહગીર—તું જાયછ કે બારીએથી ઉંચકીને ફેંકી દેવું?

(ચાકરો દોડી આવેછે.)

એદલ—આ ચાયલો. મને જવાબ મયલો ને આવે હું એદલ ખચોખી માંહે વચન ખજવીરા, ઉં કાલે પાછો આવીશ. (ચાકરને) શરીરનબાઈ છે કે?

ચાકર—નહીજી. તેવણુ ખેલની શીગરામમાં ખેસી કેથે બાહાર ગયાંછ.

એદલ—ધાસતી નહી. કાલે ખરાખર આજ વખત તમે મને આ ગેરમાં પાછો જોશો. (ચાકરો સાથ જાયછે.)

બાઈબાઈ—કાલે ખખ્તયારજીની આ બુલંદ હવેલી અદાલતની ઠાંચથી નાજરના હાથમાં જશે અને હું સુરતના કીલામાં બંદીખાને પડીશ.

જંહગીર—માતા, ધીરજ રાખો. ખોદાપર સજુરી રાખો. શું કુનિયામાં ગરીબો જીવતાં નથી?

બાઈબાઈ—મારી હૈયાતીમાં હું તુંને બીખારી વેશ કેમ જોઈ શકીશ? જંહગીર, તું નખોદ વાળવા ખેડાછ.

જાંહુગીર—માયજી, મને માફ કરો, હું તદ્દન લાચાર છું. ઓ ! હજી તો બધું તમોને કહ્યું નથી, મને પડતો નાઓ. મને જરા વિચાર કરવા દેવો. (નયછે. બાઈઆઈ જવા માડેછે, પણ બુલ્હો આવેછે.)

બુલ્હો—(પાછલથી હાંક મારીને) છીત ! બાઈ ! છીત !

બાઈઆઈ—એ કોણ ?

બુલ્હો—એ તો હું બુલ્હો હોતો સું. નામે બુલ્હો સું પણ કામે બુલ્હો નથી. મને બધી ખબર સે બાઈ, ને હું દુખી સું.

બાઈઆઈ—તુ શું જાણેછ ?

બુલ્હો—હું કહું ? પેલી ભોલીજનના હાતપર ફછતી વખતે મેં છેટને બહુ વાલેલા.

બાઈઆઈ—શું એટલો બધો ફસોછ ? શું ત્યારે વાત બેહકીછ ? શું એ દુકતીના હાથમાંથી એ છુટો નહી થાય, બુલ્હો ?

બુલ્હો—નહી છું થાય ? પણ એ પોરી એને બહુ બાજી રહેલી તે ? ને છેટનું દીલ પોસું પયકું તે મોહની લાગેલી. બાકી ખીજે જેવા હોત કની તો એ પોરીનો રહતો કરી લાખત.

બાઈઆઈ—હજીખી કાંઈ રસ્તો બનશે ? પૈશા ખર્ચતાંખી શું કાંઈ નહી બને ?

બુલ્હો—હો ! નહી છું બને ? છેટ માનતા નથી. મેં છેટને કહેલું કે એક છપાટામાં એ પોરીને ડેકાણે પાડી આપું. કોણને પડીસ. કે ધન કીકા ગઈ તે પુસેખી ? છવાયકે છેટ પોતેજ બે જાણે તો મારો જીવ લેય.

બાઈઆઈ—પણ એ દુકતી જશે ?

બુલ્હો—હો ! આ બંદો સુકી આવે તો બધ કેની ? પણ છેટ મને પોતાના રમાલની એધાની આપે તો હું કરું. તમે લાવી આપેછો બાઈ ?

બાઈઆઈ—રમાલ શાનો ?

બુલ્હો—એ પોરીએ એક રેછમી રમાલ પોતાને હાથે ગાંઠવાલીને છેટને એધાણીમાં આપેલા ને એ રમાલની એધાણી હું લઈ જઈને બતાવું કે એ પોરી મારી છાતે છેટને મળવા હું જેણીકા લઈ જાવું તેણીકા સાલી આવે. એ રમાલ મને લાવી આપો ને પસી હું આપ બાઈના છોગંદ લઉં કે આજ પસી ભોલી જન મારા છેટનું નામ નહી લેય.

બાઈઆઈ—રમાલ લાવતાં શી વાર? ઉભા રેહ. હું હમણા લાવુંછ. (જાયછે.)

ભુલ્યો—પેલી છીરીન અગાઉથી ભોલી જનને મળવા ગયલી. તે ગાલીએ જઈ પોંસે તેની અગાઉ હું હોડીએ જવાછ ને કાંઈ ભુલમ બાલમ નહી યાય તે હું ભુલ્યોજ જોવાછ. ભોલી ધન મારા છેડના માર્ગમાંથી આવે જાય, છીરીન પેલા બમનુને ધિક્કારે, ને મારે છેડ છીરીન છાત પયણે એ મારું કામ સે. (બાઈઆઈ પાછી આવેછે.)

બાઈઆઈ—(સ્વગત) મારા દીકરાની જરા આંખ લાગીછ તેટલાં આ રમાલ તેની પાસેજ પડેજો હતા તે જીવંતી લાવીછ. (મોટે) લે મારા દીકરાની આ ઇલાણી; અને આ પૈસાખી છે, તે આપીને તેને કાઢાડ! (રમાલ તથા પૈસા આપેછે.)

ભુલ્યો—એ રમાલ છેટે આપેલો કે?

બાઈઆઈ—તારા માગવાથી હું લાવી.

ભુલ્યો—ટાણે છેડને વિસાર ફરે! તેવણુ હવણા તો એ ધનને પોતાથી દૂર કરવા ના કેહેતાયા.

બાઈઆઈ—તેનું તારે શું? તુંને તો આ ઇલાણી મળી?

ભુલ્યો—હાજી. ને હવે હું મારું છુજીઉં કરાછ, હું ધનને રજ-તામાંથી કાઢાછ.

બાઈઆઈ—હા. હા. મારા દીકરાને રૂસાવનારી એ પીડાને દૂર કર. એ પાપને અંછીથી પટાવ. પૈસાથી તે પાર પડશે.

પ્રવેશ ૩ જો.

બાઈ. ટેહમુલદારનાં ઝુપડાંની બાહારનો દેખાવ. ધન કસતી વણતી બેઠીછે. જીવી વાસણુ મારેછે.

જીવી—રડ ના, રડ ના! ધન, સાલ બસ્મું ના યા!

ધન—(રડતી) એહોન વધતો આવવાનો જો! જીભચો મારો ઘણી હવે વધતો આવવાનો.

જીવી—આમ હોય? પોતાની પયતી અછતરીને કાંઈ આમ તજ દેવાવું સે?

ધન—મેં હીજ પાસ કાગદ લખી મોકલ્યોં, તો નહી તેનોભી
જવાબ મળે કે નહી હીજને મળે.

જીવી—કાગદ? છાનું કાગદ?

ધન—મારોં ધણી મારે થકી મદદ મુજબજ તેહોણને ધીરજ
દેવા મેં લખ્યોંછ. ઓ! હું મરોંરે મારોં જોગીર!

જીવી—સાલ, સાલ, સેડાં ના કાહડ.

ધન—અરે પણ મેં કોંહ નોં કહ્યોં? ગમે તો મને તજ દેની,
મારોં પરાણ. ઓ! હું મરોંરે મારોં જીવના હાર! તો શુખી થાય તેમ
કરરે મરોં!

જીવી—એ છું બકતી સે? ધન, કાંઈ અકલ સે કે?

ધન—જેરે જીવી. મને કેહ, અખર્ષ રહ્યોં મારોં ખોવંન મને
કેહ કેજે હું એહોણના દુરામનનોં નસીબમોં નડારા. એહોણના શુખમાં
હું આડે આવી જો જીવી! હું જો નહી હોવું તો એ જીભરાયોં શુખી
થાય. મુઠરે હું અવડ! જીવી, મારોં મોત આવે તો કેવોં રારોં? મારોં
વરનોં રસ્તામોંથી જાઉં ને મારોં એ જીવ પડોણને ધીરજ આવે.

જીવી—ગાંડી! ગાંડી! એટલી વારમાં વરવહુ પયણીને થાકી
ગયાં? પણ ધન, તું એમ ધારેસભી કે તારે માઠી એવો ખેંધમાન હોય?

ધન—નહીરે વાય! નહીરે વાય! મારોં વરને કાંઈ કેહતી નોં
જો જીવી, નહી તો તારા ડાળા ધરીને ખેંચી કહાડારા. જીભરાયોં મારોં
વર કાંઈ ખેંધમાન નથી. ધનનો ધણીજ ધનનું ધાન રાખશે.

જીવી—હવે કેવી ડાહી! નકારં થાય તોભી છારંજ માગીયે.
સાલ, હવે જરા હજ ને હજી ખુછીથી જરા મારી અગળ ગીત ગા.

ધન—(ગાયછે.)

કુમરી—કહયાણ.

છીયે સુખી ખુપડે વશી,

દ્રવ્ય માલની ન ફાલ, કે જંજાલ ના રે કશી. ૭૬૦

ગરીબી જીવતરમોં,

ના કુદાકુદી ધમોંધમ ના પડિયે ધસી.

છીયે.

ઉઘોગી રાનસારમોં,

લોભી છળ કપટમોં ન જોયે ફસી.

છીયે.

મેનત આપણી છે મોજ;

ઉદ્યોગ આરશ મણિ જાણો ને ઘસી.

છીયે.

અંગ રૂપાલું નિરોગી,

માતિ દીલે કાઠિ ખીલે હાડકાં કશી.

છીયે.

જીવો—આહા ! જાણે એ ગાતી સે ટાણે એનો છાદ છાંભ-
જવા પંખેરાંઓ ડાંખલીએ ડાંખલી સૂપ ખેછી રેહતાં સે, ન ઝાડો ખડ-
ખડ ખડખડ કરીને કાનમાં હરેછે હજતાં બંધ પડી જતાં સે. એના
ગીતના મીઠાછથી બધી હવા મીઠી ખજખેથી તર થાતી સે, ને એ ગાઇને
સૂપ ખેછતી સે ટાણે હવામાં એવું તો કાંઈ સુપસુપાટ રેહતું સે—

ધન—એ પેલાં શોખખેથી કાન આવેછ? ગાત્રી રસ્તાં ભણી
ઉભી રઆવેછ ને ઉતરીને આપણોં તરફ આવેછ. એ કોણ બેરોં છે?
(શીરીન આવેછે.)

શીરીન—(સ્વગત) “ભોલી જાન” એ કે ?

ધન—બેરોં, કાનને પૂછેરા મરોં ? તમે કાન ?

શીરીન—મારું નામ શીરીન છે.

ધન—મારોં નામ ધન છે મરોં.

શીરીન—આય ગામની અલખેલી જે ભોલી જાન કેહવાયછ
તે તમે કે ?

ધન—ને તમે શેહરની અલખેલી શીરીન કેહવાયછ તે જીભરેયોં ?

શીરીન—(સ્વગત) કેવી સુંદર !

ધન—(સ્વગત) કેવી નખરોંખાજ !

શીરીન—આપણે એકેકનાં હમનબદ્દ છીયે.

ધન—કાન ? કાન ? હરેમન બલદ ? હરમોંતનોં બલદ છે ?

શીરીન—હરીફ ! હરીફ ! કુશમન !

ધન—ઓવારોં ! કુશમન કાન મુવોં ?

શીરીન—હું તમારી કુશમન છું.

ધન—હું ? આ વહીરે માય ! કુશમનથી તો નોંશી જાધયે જો.

શીરીન—ઉભી રેહ બાધ, ઉભી રેહ. હું દલગીર છું કે હું તારી
હરીફ છું. કાં કે તું તો ખરેજ ખારને લાયકની પુતલી છે, ને તારી મેં
અદેખાઈ કીધીછ તેથી હું પસ્તાવો કરુંછ.

ધન—અરે નારે માય નોં ! શું કોમ પરાતાવો કરોછ ? મેં કોઇનું અગાડ્યું નથી.

શીરીન—આ અક્ષર તું ઓળખેછ, બાઈ ? (કાગળ બતાવેછે.)

ધન—હાજી. એ મારેં હરફ. એ નોંખું તમારા હાથમોં કેમ આપો હોશે ?

શીરીન—હું બધું જાણુંછ. તારાં ફાણશની નિશાન મેં કાલ રાતે જોઈ. એ નિશાન ઉપરથી મેં તેને આવતાં જોયા. અને તે બેવ-ફાની મારી તરફની બેવફાઈ વિષે મારી આતરી કરવા હું પોતે જાતે અંછી આવીછ.

ધન—બાઈ મનીએ એમ આવવું ?

શીરીન—મારી યુત ઉમેદની તલાશ હું બીજાને કેમ સોંપું ? અને કોણને સોંપું ? મારા કોઈ માખાપ, બાઈ બેહન નથી. જેના ઘેરમાં હું રહુંછ તેનાથી જેને હું ચાહુંછ તે છુપ્યો છે. માટે મારી મેળેજ હું તલાશ કરવા આવીછ. પણ ભાલી ધન, તુને મારી નજરે જોયા પછી હું અરાં દીલથી તુને ચાહુંછ.

ધન—આ દરેરે ! આ મરી જોજરે !

શીરીન—આજ પછી આપણે હરીફ નથી. કાંકે જેને હું ચાહતી હતી તે તુને ચાહેછ માટે તેને હવે હું ચાહતી નથી. હું તેને ધિક્કારુંછ, અરાં જીગરથી ધિક્કારુંછ.

ધન—શાં બોલ્યોં ? તું તેને ધિક્કારે ! આ તું મરેરે ધરાની લેનારી ! ઘેર બેઠાં મારેં ધરો લેવા આવી ? મારેં ધરો પખોરીને આપોરે તુને !

શીરીન—નાદાન, તું સમજતી નથી. તારો ચાર તુને સુખારક છે !
ધન—ચાર !

શીરીન—હા. તપાસજે, ધન કે તે તુને નાહક ફાંસમાં નાખે નહી.

ધન—ફાંસમોં નાખે ? કાને છોં ? નહી, નહી. તે તો જીભરાયોં મારેં વર થાય. મારેં પરણ્યો આવન ? તે મને ફાંસમોં નહી નાખે.

જીવી—(ધનને સ્વગત) હંમ ! ધન ! હંમ !

શીરીન—શું ? તારો પરણ્યો આવિદ ?

ધન—(સ્વગત) મુઠરે હું ! મેં શોં કાચોં કાચોં !

શીરીન—તું તેની ધણિયાણી છે, ધન ?

ધન—(ધ્રુપચુ) હા, નહી, હારેજી. અરે નહીરે વાય ?

શીરીન—તું ગભરા ના, મારી જ્ઞાલી બેહન. તું અરેઅરે કેહ.
હું કોઈને કહીશ નહી.

ધન—મરેરે ! હું તો નહી કેહવાની હતી જો, ને કેહવાઈ ગયો !
(બુધ્યો પછવાડેથી આવેછે.)

બુધ્યો—(સ્વગત) હાય ! હાય ! આ તો મારી અગાડીની આવેલી સે. રમે કાંઈ ભરમ ફાડી દીધો હોય !

શીરીન—હું નથી માનતી, છોકરી, કે તે ખુલાં દીલથી તુને પરજો એટલો ધમાનદાર હોય. તારાં લગનની શામેતી શી છે ?

ધન—(લેખ કાહાડી બતાવેછે) જોવ આ લેખ ! મારો લગનની એ જોમીનગીરી. (જીવી અને બુધ્યો બંને ધસી આવેછે.)

બુધ્યો—ધન ! ધન ! વસન આપેલું બુલતી સે ! (લેખ શીરીનના હાથમાંથી ઝુટાવી લઈ ધનને પાછો આપતાં) તુંએ આતછપર લોખાન મુકીને છોગંદ આધેલા કે એ કાગલિયું કોઈને દેખાડવું નહી.

શીરીન—અરે ખારવા ! તું અંહી !

બુધ્યો—હઉવે !

શીરીન—ધન, તારી નેકીને ધન છે. અરે ! તારી પવિત્રાઈ-ને શાખાસ છે. તારી પાક દામાન ઉપર બદયુમાન લઈ જવા સાર હું તારી માશી ચાહુંછ. મોટાંઓ ગરીબોને પોતાથી હલકાં ગણેછ, પણ આને મારી ખાતરી થઈછ કે ગરીબ ઘેરમાં એવાંબી ગોઠેર વસેછ કે જોઓની મોટાંના ઘેરમાં અરેઅર નવાઈ છે. હું એટલીજ અરજ કરુંછ, બેહન, કે હું અંહી આવી ગઈ તે બહમનને કેહતી ના, અને બુધ્યા, તારી યુપકીદી તો પૈસા ખરીદ કરશે.

(બુધ્યાને પૈસા આપી તથા ધનને ભેટીને જાયછે.)

જીવી તેને મુકવા જાયછે.)

ધન—(બુધ્યાને) બહમન ! એ કાન બહમનને સાર બોલી ! હું તો તેને આજખતીભી નથી !

બુધ્યો—એણે છેટનું નામ દીધેલું કે ?

ધન—નહી. બસ મને કેહ જે બહમન આગળ બોલતી નો. બુધ્યા, મારાથી એની આગળ લગન કપૂલ કરી દેવાયોંચ !

ભુલ્યો—પણ જાંહગીર છેટનું નામ તો દીધું સે નથીની? તો છું? જોની બાઈ, એ બહમનને પણવાની સે, ને તું બહમનનેજ પચણી સું એમ એ હમજતી સે.

ધન—આ વાય! તેવારે તો શારોજ થયો કે મારો વરનો નામ એ જણતી નથી. બાળાશો કરવાનો વખત આવે તો મુધી એ ભરે-મમો ને ભરેમમોજ કુટાવા દેજે. (જીવી પાછી આવેછે.)

જીવી—દીકરા બુલ્યા, આજ અતારે તું કીકાથી આવવો? છેટ વગર એકલોજ કેમ આવવો?

ભુલ્યો—હું તો બિલીયાઈ પાછ કામે આવેલો. છેટનું કામ સે.

ધન—હંકે? જીભરેયોએ મારો કાગદનો જવાબ આપ્યો હશે.

ભુલ્યો—ના. મને તો છેટ માહુડીજ કેહતો સે.

જીવી—પણ આજ કાંઈથી સે. બુલ્યા, આજ તુને છું થાતું સે? તું તાડી જોવા શોકે કેમ સે? તારી આંખ લાલ સોલ કેમ સે? તે આજે દાર પીધેસ?

ભુલ્યો—(સ્વગત) આજ પીધેલો હોવું તો બહુ હાંરે.

જીવી—પણ બુલ્યા, તું બીતોસે! તું ધુજેસ કેમ! આ દીકરા! મારા દીકરા! કેહ તુને છું થાતું સે?

ધન—હોવે જો બુલ્યા. આજે તું રોજના જોવા રંગીલો નથી. તું બોલતો કેમ નથી? મારો જોગીરના મદધને કાંઈ થાયો તો નથી? તેમ હોત સારી કોની તો છે?

ભુલ્યો—પણ હું કેમ બોલું? વાત અરેછેની સે તો આ મા થતી ખીછે તો બોલું કની? જાની જીવી. તું જા.

જીવી—હું જાતી સું. પણ મુવા તું હારે સે?

ધન—

ભુલ્યો—} જીવી, હમણા તો જા.

જીવી—આ સાલી. પણ મને કેહતી મુવા. દીકરો થાઈને માને કેહતો સે નથી. (જીવી જાયછે.)

ભુલ્યો—ધન, તેણીકા તો નખાદ વલી ગયું. અખતારજી વાળા-ઓનું તો આનુ અરાખ થયયું.

ધન—આ બુલ્યા! એમ નાં બોજરે!

ભુલ્યો—નહી ખોલાઈ તે કાંઈ નહી થવાનું સે? તારો જાંઘ-
ગીર ઠાર માચ્છો જાહે, ને તે તારે લીધે. તું છાત પચણો તેથી.

ધન—અરેરે! ભુલ્યા, મને મારોં વર પાસે લઈજા.

ભુલ્યો—તે જાણેજ આવેલો તો. જો ખાઈ, તને તારો માડી
થતો ખોલાવેસ. (રમાલ ખતાવેછે) આ તેની એધાની! ખરી? સાલ
હવે ત્યાર થા મારી છાતે જવા.

ધન—પણ મારોં જોગીર મને કોં ખોલાવેછ?

ભુલ્યો—પુલના આ પારના સેડાપર. પુલનાં પેહલાં ભુગલાંની
હેડલ. તીકા એ હોડીમાં બેઠીને આવેછ ને તેણીકા તુનેભી હોડીમાં
લઈ જવાની.

ધન—ક્યારે? હમણેજ?

ભુલ્યો—નહી, રાત્રે છાત વાગેને જાઈજું. રાત અંધારી સે,
સંદ્રમાં મોડો ઉગેસ તે વખતે બરાબર તુને ખોલાવી સે.

ધન—આ મારોં જીભરાયોને મળવાનો રાત ક્યારે વાગશે!
ભુલ્યા, દાદાર હોરમજા મારોં વરને શુખ આવે તેની કુવા રાત્રે હું
અદાયજીની અંદગી કર્યા કરારા ને રાત વાગતે તુને અંહી પાછી મળારા.

ભુલ્યો—પણ જો ખાઈ. કોઈને એ કેહવાનું નથી હોં! જો કોઈ
જાણે નહી!

ધન—આ વાય નહીજ તો! તું ને હું વણો ખીજો કાત જાણશે?
(જાયછે.)

ભુલ્યો—આ! આ મને છું યાતું સે? એ આખાં અંગમાં
અગત છાતી બલતી સે! આ મા! આ માડી જીવી!

(જીવી દોડી આવેછે.)

જીવી—આ આવી, મારા દીકરા! ભુલ્યા, તું ને છું સે? કેહ
તારી માને.

ભુલ્યો—જીવી, મને કાંઈ તાઢનું લખલખું ભરાઈ આવેજું.
આ! હું બેભાણ થાતો સું. મને જરા તાડી પાછને એછયાર કર.

(જીવીના ખોલામાં પડેછે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સુરત. તામીના કિનારા ઉપરના સરકારી પાર્કની બાહારનો રસતો.

શીરોન—(ગભરાટમાં આવેછે) અરે! હવે શું કરું? આ સર-
કારી બાગમાંના જનાવર વાઘથી ખીછીને મારી શીગરામના બલદિયા
ગાડી સુધાં લઈ નાહા. હું તેમાંથી કુદી પડી, હાંકનારે તેપરથી ઉડો
ગયો, તે શીગરામની પછવાડે દીલ્હી દરવાજાના રસતા તરફ નોડો, ને હું
અંહી આવી. સારું થયું કે પુલપર બલદિયા ઓડ્યા નહી, નહીતો કે
ગાડી સુધાં કદાચ તેઓ નદીમાં ચાલ્યા જતે. પણ વળી સારું થયું કે
બાઠાંથી પાછી ફરતાં અકસ્માત થયો. જો જતાંજ કળ થઈ હોતે તો
હું ભાલીજનને મળી કેમ શકતે? અને હુઆ બહમન વિષે જે બય
બરેલો ભેદ મેં શોધી કાઢાડયોછ તે હું કેમ શોધી શકતે? અરેરે પે-
વશ બહમન! મારા જીગરનાં હેતને આ બલો! કંગાલ છોકરા!
તુંને અમારાં ઘેરમાં આવીને ઉતારે લેવાને હજી તો એક મહીના થયો
નથી, તેટલાં તો તું ગામડે ગામડાં ફરી વલ્યો ને ભાલીજનને પ્ર-
ણીખી ચુક્યો! અને હજી તો તારા નાપાક હાથ એ પાપથી ભીંગેલા છે
તેટલાં તું વળી મને ડગીને મારી સાથ લગનની પેવંદથી જોડાવાના
ખીજાં પાપમાં મને ફસાવવા માગેછ. હું ખીહતીતીજ! દેશ પરદેશ
ફરનારના એજ હાલ! મુસાફર બાઈ, ભ્યાં ભ્યાં જતો હશે ત્યાં એકકં
ઓરતને પરણ્યો હશે. કેવો બય બરેલો અકસ્માત! ને તે કરતાં આ
કેવી બય બરેલી શોધ!

હીજો—(અંદરથી) હે કીકલા! કીકલા! હોત! આ તારી બાઈ
આણીકા છે. (હીજો આવેછે.)

હીજો—બાઈ પેલો તારો ગાલ્લીવાન તુને ફુંડે.

શીરોન—તે ગાડીને સલામત પાછી લાવ્યો કે?

હીજો—ગાલ્લી તો લાયવો. પણ બલદિયા ડરેલા ડોમિલા નહી,
ને વળી આણીકા આવીને નાનપરાં બણી, તારા બંગલા બણીજ ના-
ટેલા. હું મજ્જેના બલદિયા! આબાદ ઘેરનો રહતો લીધેલો. માણહો ર-
હતો બુલીને ઘેરની બાહાર બટકે તારે આ જનાવરે પાધરાં ઘેર બય.

બાધ, તારે પણ ઘેરે જાવું હોય તો ચાલ મારી હાતે. તારે ગાલીવાન કીકલો મને કહી ગયો છે તુને હંભાલીને તારે વજીરે લઈ જવી.

શીરીન—મારી વાડી ઘણી દુર છે. તું મને કેમ લઈ જશે, બાધ?

હીન્ને—જો મને ચાર પગ હોત તો તુને મારી પીઠપર બેહાડીને લઈ જાત. તોયે બાધ તુને ગમે તો તુને મારા માથાપર બેહાડું, તુને ગમે તો મારી આંધે બેહાડી લઈ જાઉં.

શીરીન—જરૂર નહી, બાધ. તું મને રસતો બતાવશે તો હું ધીરે ધીરે ચાલી જઈશ. પણ સખર. સામેથી કોણ આવેછે?

હીન્ને—એ તો બાધ તારીજ ગાલી પાછી આવેલી. પણ તે હાંકતો કોણ છે? આ હો? બખ્તારજીનો જંગીર! લે તારે તો બાધ તારું ઠોકણું લાયચું. (જંગીર આવેછે.)

જંગીર—શીરીન, તું ક્યાં ગઈ હતી? માયજીએ તુને શોધવા મને મોકલ્યો. રસ્તામાં તારી શીગરામ આવી લઈને બલદિયા નાહતા જોઈ હું ગભરાયો. બિચારા ગાડીવાન કીકલાને પગમાં વાગું. તેને ઘેર મોકલ્યો અને બલદિયા મને જોઈ ઉભા રહી ગયા તેમને હાંકીને તારે વડે હું ગાડી લઈ આવ્યો.

શીરીન—જંગીર, આગમાંના વાધને જોઈને આપણા બલદિયા ચોંક્યા. સાહે થયું કે તું આવી લાગ્યો. બિચારો આ ગરીબ ગામડિયો મારી મદદે આવ્યો, તેની સાથે હું ઘેર ચાલતો આવતો હતો.

હીન્ને—હઉવે. હાથ મેરખાત, જંગીર હેટ. હાં થયું કે તમે મને મયલા. હું તમારે ઘેરેજ આવતોયો તેટલાં આ બાધની ગાલીને કળ થયાથી ઝંહીજ થાયબો.

જંગીર—હીન્ને, તારી લાયકી છે. પણ શું તું મને શોધાતો તો?

હીન્ને—હાજી. તમને આ કાગદ આવવા આવેલો.

(કાગદ આવેછે.)

જંગીર—કાગળ! (લઈને સ્વગત) મારી ધનનો કાગળ છે. તેની મીઠી મોહબતનો પેગામ. (વાંચેછે.) “મારા જીહાંન વરણના
“જંગીર, તું મને કહી સિધાચો કે હું તારી ખરાબીનું મુજ છું
“ત્યારથી મારી જીંધ ને જુખ, માંહે એન ને મુખ મેં બોલી દીધાં.

“હું તારા સુખમાં આડે આવવા આહતી નથી, અને અગર જે તું
 “આજે મને આવી મળશે નહીં તો આજની રાત પછી તુને દુઃખ
 “દેવા સારું તું ફરીથી નહીં જોશે—તારી ઇમાનદાર ધન.” બોલી!
 નાદાન! શું તું જીવપર કરવા માગેછ?

શીરીન—(હીજને પૈસા આપતાં) બાઈ તુને તસ્દી પડીછ તે માફ
 કરજે ને—

હીજે—હરત હરતી અલખેલી હીરીન હાથ વાત કીધી તેમાં
 તજદી હાની? એવી તજદી રેજ આપજોની ખેહન. (જાંહગીરને) બાઈ
 હાથ, જાતો છું. હાથખજ. (જાયછે.)

શીરીન—જાંહગીર, હું તારી તકશીરવાર થયલીછું. હું મૂર્ખ બ-
 નીછ અને નાદાન છું કે આપણુ વિષે માસીજીએ રાખેલી મુશદમાં
 હું ચૂપ રહી તુને ગેરઘનસાફ કરતી આવીછ. પણ આજે મેં ભેદ
 ખાલવાનો ડરાવ કીધોછ. કાલે તેં મારી મરજી વાપરવાનું મને છુટા-
 પછું બખજ્યું તે તારી લાયકી હતી, પણ તેના બદલામાં મારી મરજી
 એટલીજ વાપરંછ કે તારો હાથ કબૂલ રાખવાની ખુશબખતી માસીજીને
 આજે હું કેહેવા માગુંછ.

જાંહગીર—શીરીન, તું હજી પુરેપુરું જાણતી નથી.

શીરીન—મને જોધયે તે કરતાં મેં વધારે જાણ્યુંછ. હું તુને
 સાફ કહુંછ કે તું મને તારી પોતાની વીરધ સમજાવવા આવશે તે હું
 હવે નથી સાંભલવાની.

જાંહગીર—પણ મારી આખર તું નથી જાણતી, શીરીન.

શીરીન—ને હું જાણવા માગતીખી નથી. ખીજાઓની આખર
 તપાસતાં હું પુરતી ધરાધછ. જાંહગીર, વધારે વાત ના કર ને જે બ-
 ન્યું હોય તે બુલી જા.

જાંહગીર—હા શીરીન, હું આહુંછ કે હું બુલી જાઈ. ઓ! મુ-
 પકીદી જે હસ્તીની નીસ્તી બનાવી શકે તો હું સદા ચુપકીદો રહું.
 (તેઓ જાયછે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

રાતનો વખત. ગડગડાટ અને વીજલી. બાહાંનો નદી કિનારો. સામી પારે સુરત. કિનારા ઉપર રેતીના ડુંગરા અને ઝાડો. નદીમાં એક હોડી તરતી છે. ધન આવે છે.

ધન—બુલ્હો કોં હોયે? મારેં આવન પાસ મને લઈ જવા આંહ મને મળવાના હોતેની? હોડી તો તૈયાર છે પણ આ કેવી બિહોન મણી રાત! આ માય! વીજલી કે નરે જોયો બપોરિયા! આ બુલ્હા! (બુલ્હો આવે છે.) બુલ્હા, શોં છે? કેમ, તું બીહોન કેમ?

બુલ્હો—(તાઢે ઠડઠડતો) હી! હી! હી! હી! જોયે તાડી ઘણી માધી મળતી સે તોભી એક ઘડિયું બરી તાડી એક ટાંછે પીતાંભી તાઢ બાગતી સે નથી. સાલ ધન, તૈયાર સે કે?

ધન—પણ બુલ્હા, તું તો ધુજેછ?

બુલ્હો—મને ગડગડાટનો ભિ સે. આ વાદલ ગાજતું સે ને મારેં ગાત્રે ગાત્ર ઢીલાં થાતાં સે.

ધન—પણ તોફાન નરમ પડે તોં લગીણ થાભીયે તો?

બુલ્હો—ને તેટલે તુફાન વયધું તો? તું સાલ. જે રહતો કાયપો તે બલો. જાંહગીર વાટ જોતો હોયે.

ધન—ત્યારે તો વેહલો ચાલ. મારેં જોગલાની દાવાથી આંવો ઈજત માય આપુણે સંભાલશે.

બુલ્હો—ને જો તુફાન રહે તો જરાવાર આપણે પાસા ઉતરી પડીશું. કેમ, સાલીયે કે?

ધન—હા. જીભરેંયોં મારેં આવનને મળવાના ખ્યાલથી મને કેવી ધીરજ વલેછ. પણ આજે કાન જાણે શું છે કે મારેં પેટમોં એક જાતની ફાલ પડ્યા કરેછ. મને કાંઈ રામજાતું નથી.

બુલ્હો—(સ્વગત) મને હમજાતું સે. (મોટે) બાઈ, ટાહેલું કચેરા કરેસ કે સાલેસ?

ધન—હા, ચાલ ચાલ. પણ બુલ્હા, તારા પગ લપેરા આવ્યછ.

ભુલ્યો—એ કહુંસની કે મનેભી કાંઈ છેતાને ઘેરેલા. માઈ ગ-
લુંજ બહુ છુકાતું સે. તાડી પીવું પીવું ને અંગમાં બોખાર ને ગલાંમાં
છોખાર લાગેલી. (વર્ષાદ પડેછે.)

ધન—અરે! પણ આ તો વરશાદ વરશેછ, ભુલ્યા!

ભુલ્યો—ફિકર નહી. હોડીમાં છેટનો મોટો બ્રહ્મા સે ને સત્રીભી
સે. સાલ બેહન.

ધન—શંભાલજે ભુલ્યા. મોટાડી ચીકણી થયલી છે. તારા પગ
નથી ઠરતા. તું આજે શાવધ નથી. તો આંખોં તોફાનમોં હોડી કેમ
ચલાવશે!

ભુલ્યો—સાકટો હોવું તેજ છારં. આજનાં મારાં કામને વાછતે
મારે સાકટોજ થવું સે.

(તેઓ હોડીમાં બેસેજે. ભુલ્યો હાંકી જાયછે. ગડગડાટ
અને વીજલી. હીજે ગાતો ગાતો આવેછે.)

પીલુ—હુમરી.

હીજે—નદી કિનારે લાગી હરે, લેકિની, લેજતે હોં નદીં

મધુર પવન વાતો, થંડ થંડ મંદ મંદ,

કેવી કુદરતિ મેહરં લેજતે હોં નદીં

ધડિમાં ઉડતો ધુંધવોટો મુસવોટો,

રૂચો કુદરતિ કેહરં લેજતે હોં નદીં

શિતલ વાય વા ધૂમ તુફાને,

ધૂળવે ગામ શેહરં લેજતે હોં નદીં

હા. હા. હા. આજની રાત્રી તે મારી ખરી રાત્રી! જેમ મે-
ધળો વરહે ને વાદળ ગરજે તેમ મને હૂર છુટે. ગાજ! મારા બાપ કહે,
ગાજ! ને મારાં ઝૂપડાંમાં હોખતી જોધયે તેની ગરજ તારી ગરજનાથી
હાર! મેધળા, તું જે તુફાનમાં વરહે નહી તે તુફાનમાં વાત હુંકોણી હાત
કરે? આ વખતે પેટ ભરતી તાડી જોધયે. તાડીના બંધ ફરનાગનું તે
ખાદા હું બહુ કરહે! એ તો હાઈ થીલું કે મને હીંગીનબાઈએ આજે પેલા
આપેલા. હજી તો પેહલી રાત્રી રૂપું, પેહલાં હીંગણપોર જાહેને ચહ-

ડાઉ તાડી લાવું ને પછી મારા ગુફામાં આવીને એકલો એકલો મત્રા કરું. જરા લાંબું તો પડહે, રાત અંધારી છે ને રહતામાં ચોરખોર મ-
યલો તો? હારી જાઉં આવી. મારી નાની અંધુક આજે મને કામ લા-
ગહે. મારી એ કરાજીન રોજ રોજ હાક કરે ને વાપરતો તો છે
નથી. આજે તે લઈ જાવું મારી હાતે, ને જો રહતામાં કોઈ ચોર મ-
યલો તો આ અંદાની અંધુકે તેને હરેલ હોપ કોઠું ભોપ કરીને પોંદતો
કરી આપાહ ! (ગાતો ગાતો જાયછે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સુરત. તાપિત ઉપરનો હોપ ધ્રિડજ. પુલ ઉપર છે. નીચે નદી
વેહછે. પુલનાં એ આરકાંની વચે રેતીના ખેટ છે. બુલ્યા
ધનને હોડીમાં ખેસાડીને દૂરથી હાંકી લાવતો જણાયછે.

ધન—તું મને કોં લઈ જાયછે કોં, બુલ્યા?

બુલ્યા—ખીહ ના. મને રહતો માલમ સે.

ધન—પણ મારેં જોંગીર કોં છે?

બુલ્યા—આ પુલની હેડલના ખેટ ઉપર આપણને મળવા કહેલું.
હમણા આવતો હોછે.

ધન—તો લગીણ આપણે થોભશું કે? (હોડી ખેટ આગળ આવેછે.)

બુલ્યા—સાલ, આ ખેટપર ઉતર, બાઈ. જો પગ છમાલજે.
સટકી જાય નહી.

ધન—મને એ જગ્યા નહી ગમતી. આ ખેટ તો કોઈ ખુવેલાંની
કપર જોવા લાગેછ.

બુલ્યા—તુને કહુંસ કે ઉતર ! હોડીમાં ધામટ થાયસ ! વેક વેહલી.

ધન—પણ બુલ્યા ! બુલ્યા ! તું એમ શોં કરેછ ? તુ મારી સાથ
એમ તોણાધને કાંય ખોલેછ ?

બુલ્યા—તું ઉપર સહડ તો ખરી, પસી તુને કહું. (તેને ખેટપર
ઉતારેછે.) હવે છાંબલ, જો હું તુને કહું, તું આમ ધુજ ના, પણ છાંબલ.

ધન—તું ખોલની, હું શોંભલુંછ. હું કાંઈ ખેદરી નથી.

ભુલ્યો—ધન, જાંઘીર છેટપર મારે કેવો પ્યાર સે, જાણેસ ?

ધન—હા, તું વફાદાર છે.

ભુલ્યો—એકવારે હું જીવાન, ખુબ્બરત, ગખર સોકરે હતો. મારી મા જીવીના જીવજ હું હતો. આજ એવા બિહામનો થયોસ કે તુને મારી બણી જોવાખી નથી ગમેસ. તેનું કારણ છું, જાણેસ ?

ધન—હા. મને મારો જોગીર કહેલું.

ભુલ્યો—એ તેનું કામ સે. મારા આ માઠા અવતાર એનાથી થયલા સે. પણ તે અગાઉ હું એના પરમાણીક મિતર હતો અને તે પસી પણ મારી ઈમાનદારીએ મને એની છાત ખાજી રાયખા. એણે મારી ઉપર પસવાડેથી ઘણી બલાઈ કીધેલી ને આજ હું એની છાત એવા વસનથી બંધાયેલો સું કે જો એ મારે લોહીનું એકેએક ટીપું માંગે તો તેભી હું કાઢી આપું.

ધન—એ મરે મારે જોગીર ! કેવો બલો ! ને ભુલ્યા તું કેવો જીનીયાદ મનીખ !

ભુલ્યો—જો ધન, મોહડેથી મરે ઢરે કરવાનું બહુ સેહલું સે. પણ પોતાના વસનથી કરીને ખતાવે તે વધારે. જે દીએ મને છેટે અગાછી પરથી નદીમાં લાખી દીધેલા, તે દીએ હું સાહાતે તો એને છરકારમાં ઘછડી લઈ જત, પણ મારાં વેર કરતાં મેં એનું છાર સાહીને માફ કીધા ને એની છજામતી છાર મારી ગેરછલામતી થવા દીધેલી. એ તે વફાદારી ! તું તેમ કરછે ?

ધન—હુંભી મારે જોગીરપર મારે જીવ પરેણ કાહાડી આપારા.

ભુલ્યો—હું બાયડો સું, પણ તું તો બાયડી સે, તેની પયણી બાયડી સે. તારા માદીબણી તું તો વધારે વસનથી બંધાયેલી સે, તો તું તેનું કેહણ નહી કરછે ?

ધન—તેણેજ જેમ કેહ તેમ કરવાં તૈયાર છું. કાન સુવું નાં કેહજ ?

(ભુલ્યો પણ ખેટ ઉપર ચઢેછે. હોડી ધીમે ધીમે દૂર ઘસડાતી જાયછે.)

ભુલ્યો—(તાણથી) વારે તારે ધન, મને પેલું કાગદ આપ !

ધન—(ગભરાઈને) કીયોં કાગદ ?

ભુલ્યો—પેલું તારા લખનું ખત. તારી પાછે તપાછીને રાખેલું સે તે આપ.

ધન—તે? તે તો મેં કોઈને કદી નહીં આપવાનો શોગંદ લાવેલા.

ભુદયો—જો તારા વર અને તેનાં ભવિષ્યની વસે એ કાગદ નડતું સે. એ કાગદ તેનું નખોદ વાળતું સે. હું કહુંસ કે તે મને આપ.

ધન—હું આપતે. પણ આ! તે નહીં આપવાનો મેં કલેજ હડહડતો કસમ આપેાંછ.

ભુદયો—આપ! બધ મને આપીદે!

ધન—અરે! મારી મુવેલી માયનોં, મારેાં બુજરગ આપનોં, મારેાં આવનની જીવાનીનોં, મારેાં પાકદામાનનોં મેં કશમ આપેલાછે!

ભુદયો—હું તો એ ખત લેવાનો! તે થકી હું તને અંહી લાયવો સું.

ધન—તારે મારેાં જોગીર મને આંહ નથી મળવાનોં કે?

ભુદયો—નહી. તેજોજ મને મોકયલો સે કે આ ખત તારા કનેથી લાવવું. મેં તુને એના રમાલની એધાણી ખતાવી. સાલ લાવ જલદી, પેલી હોડી સુટી જાયસ.

ધન—ભુલ્યા, તુ મને મારેાં આપ પાસે લઈજ, હું તેજોજને રામજીવીને શોગંદની માફી આહું ને પછી એ લેખ આપી દેવું. તેજ મને આજે પેલી શીરીનનોં દેખતો એ શોગંદની યાદ દેવાડીછ.

ભુદયો—નહી. એ તું મને આપે નહીં તો હું તુંને પાસી લઈ જવાનો નથી. તું આપેસ કે નહીં. (ધન સાથ રગડ અને ખેંચતાણ થાયછે.)

ધન—આ ભુલ્યા! હું મરી જશ.

ભુદયો—કાઠ તારા ખીછામાંથી.

ધન—અરે! તે હવણોં નહીં આપું. ઘેર જઈ આપારા.

ભુદયો—નહી! લાવ. '

ધન—અરે! પણ ખત લેશે તોભી હું જીવતી રહેવારા તો મુધી એની ખેરી તો ગણાવારા.

ભુદયો—તારે જીવતી ના રહે! સાલ મર! મરીજ. નિકાલ લાવ. (તેને નદીમાં નાખી દેવા કહેછે.)

ધન—આ! હું મુઠરે! આ! મને મારી નોં નાખ! આ કોઈ આવોરે!

(ભુલ્યાને ચપટ વલગી રહેછે.)

ભુલ્યો—તારાં ખતને લઈને નદીને તીર્થે જા.

(તેને હડસેલો મારી નદીમાં નાખી દેયછે. ધન એક ચીસ મારી નદીમાં પડેછે, પણ પાછી ઉપર આવેછે અને ખેટને વલગી રહેછે.)

ધન—અરે મને બચાવ ! હું આપોંછ ! મને બચાવ !

ભુલ્યો—નહી. હવે નહી. હવે તો મરેલીજ બલી.

(ખેટ ઉપરથી તેનો હાથ ખેંચી કાઢી બોચીમાંથી દાખીને તેને નદીમાં પાછી નાખેછે.)

ધન—ઓ ખોદા ! ઓ જોગીર ! જો—(ડુખી જાયછે.)

ભુલ્યો—(વાકો વળીને જોતાં) મુઠ્ઠ, ગઠ્ઠ, ડુખી હવે ! ઓ ! (તેજ વખતે બંદુકનો ખાર થાયછે. તેના ઢબકારા સાથે ભુલ્યો ગોલાંટ ખાઈને નદીમાં ગબડી પડતાં) ઓ ! મુવો ! મુવો !

(હીજો બંદુક સાથે પુલની ઉપર દોડી આવેછે. ગડગડાટ અને વીજલી.)

હીજો—(પુલ ઉપર ટીંગાઈને) અરે હું છે ? હું છે ? (કામલાને મથાણે ચઢીને) મેં તો કોઈ ચોર હમજીને બંદુક મારેલી. પણ આ નદીમાં તડફૂડીયાં કોણ મારતું છે ? બચ્યા હીજા ! કોઈનો જાન બચાવવાનું પુણ્ય લે. (કામલા ઉપરથી ઉતરીને નીચે આવતાં) ઓ ! આ તો કોઈ આરત છે ! કોઈ પારહણ છે ! (ઉપરનાં લુગડાં ઉતારતાં) હાય ! હાય ! કોણ ? આ કપડાં તો ધનનાં દીડે ! ઓ ધન ! મારી ધન ! મારી જહાલી બેહન ધન ! ઓ તું કીફા આવી પડી ! હું આ-વેલો તને બચાવવા !

(ખેટ ઉપરથી નદીમાં નાખાવી દેયછે. તરતો દેખાયછે. ડુખડી મારીને પાછો ઉપર આવેછે. ધનને એક હાથમાં ઝાલતો ખેટ તરફ તરેછે. એક હાથે ખેટ પકડેછે, ખીજા હાથમાં તેની બગલ તથા ખાંધ વચે ધનનું ઉપલું અંગ બેશુદ્ધ હાલતમાં છે. પદ્ધો પડેછે.)

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧ જો.

બાહુ. જીવીનું ઝુપડું. અંધારી રાત. એક દોરડીની ટુટી આ-
ટલી ઉપર બુલ્હો સુતેલા છે. જીવી તેની આગળ બેઠી
બેઠી સીવે છે.

બુલ્હો—(ઉંઘમાં) લાવ ઠાણે તે લેખ ! કાઢ જલદી !

જીવી—(ચોકીને) હાય હાય ! મારો દીકરો છારો દાહડો ને છારી
રાત આ લવારી લઈ બેઠેલો. હવે છું કરાછ ! બુલ્હા ! બુલ્હા ! (તેને
જગાડવા જાય છે) તું ઉંઘતો સે કે જાગતો સે ?

બુલ્હો—હં ! હં ! (જરાવાર થોભીને) આપ ! આપેસ કે નહી ?

જીવી—એ નહી ઉંઘેલો કે નહી જાગેલો ! છું કરાછ ! (પાછી
કામે બેસે છે.)

બુલ્હો—(ઉંઘમાં) જો તારો ટોટો પીછાછ ! ઠાણે આપીદે ખત !
તારા ખીજામાં સે ! તું ચીછો પાઉછ તેથી કાંઈ વળવાનું નથી ! જા.
મરી જા ! મર ! (જાગી ઉઠીને) આ મા ! જીવી ! માડી, તું ટેણીકા સે ?

જીવી—કેમ બુલ્હા ! મને હાંક મારી, દીકરા ? (પાસે આવે છે.)

બુલ્હો—જીવી, ગલાનો કાકડો છુકાઈ ચાલેલો ! જરા પાણી પા !

જીવી—દીકરા, તને તાવ બહુ સે. (પાણી લાવતાં) આ ! જાણે
આગના ભભુકા ! લે, પાણી પી ! પાણી પી !

બુલ્હો—(પાણી પીને પાછો પડી જાય છે) અરે ! માથામાં તો
ટણક મારેસ ! આ ! મને છુવા દે માડી ! મને છું કામ જગાયડો ! રાત !

જીવી—તું તારી મેળેજ જાયગો બુલ્હા, તું ઉંઘી ના જા.

બુલ્હો—કાં ? ઉંઘવા દેરે, રાત !

જીવી—અરે ! પણ ઉંઘમાં તું કાંટું કાંટું બેસતો સે. જાયગાજ
કરની કે લવારી બંધ પડે.

ભુલ્યો—(ઉઘમાં) સાલ ! લખત આપ ! વેહલી થા ! જો તને મારી લાખાછ હો ! નહી તો આપદે !

જીવી—હં ! હં ! હં ! પણ કોણે કેહસ ? મને મારી લાખેસ, મુવા ? ખત છાનું માગેસ ? હું કીકાથી લાલું ? ભુલ્યા ! ભુલ્યા ! એ છું બકતો સે, મારા દીકરા ?

ભુલ્યો—(જાગીને) માડી, હું બકુંસ ? છું બકુંસ ?

જીવી—તું તો મારી કને લખત માગેસ ને મારો ટોટો પીછવા માગેસ. મુવા કીયા બાપદાદા લખત મુકીને મરી ગયલા કે હું લાલું ?

ભુલ્યો—નહી, નહી. એ તો હું ઉઘમાં બકુંસ. જીવી, જરા પાણી પારે ! રાન પાણીનીભી વાણ કરી મરેસ ? (પાણી પીને) પણ મા, અંહી મને કેટલા દી થયા ?

જીવી—દછ દી થયા તું અંહી પયડોસ. સેલા વરછાતની રાતે વા વજોડાંમાં તું ફછડાતો ફછડાતો લોહીથી ઝઝરતો ને પાણીમાં તર-ખાળ આવેલો.

ભુલ્યો—હા. હા. મને જાદ આવી, મા ! એ ગલું છુકાઈ જાતું સે ! પાણી પાતો !

જીવી—(પાણી લાવી આપતાં) તુને છું થાતું સે, ભુલ્યા ! તું મને કેહતો સે નથી !

ભુલ્યો—તુને છી ગરજ ? જો હોય તે ! મુગી મર !

જીવી—તું ભીતો સે, મારા દીકરા ! તુને કોઈએ મુક મારેશી ! કાંઈ બાહારનું સે !

ભુલ્યો—કોણ કેહસ ? હું ભીલુંસ ?

જીવી—નથી ? તુંએ મારા આ ઝુપડાંમાં સુપાઈ રેહવા કાં માગેલું ? તું અંહી સે તે કોને કેહવા કેમ નથી દેતો ? તુંએ તો કીકા વૈદનેભી તેડાવા ના કહેલું ?

ભુલ્યો—ના, ના. કોઈને કેહતી રખે ! એ મારું માથું ફરેસ. મને ધરતો, માડી ! મને ધર ! કીકો વૈદ આવીને છું કરવાનો ? પણ માડી, આ દછ દહાડામાં મને કોઈ પુસવા આવેલું ?

જીવી—કોઈ નહી. જાંહગીર છેટ આવેલા, ખીજા કોઈ નહી.

ભુલ્યો—જાંહગીર છેટ ! પરમેશ્વર તેને છુખી રાખે ! અરે વળી અગન બળેસ !
(જીવી પાણી પાવાનું ચાલુ ગઈ.)

જીવી—છેટ તુને પુસતો આવેલો. તુંએ ના કહેલું તેથી હુંએલી ના કહેલું કે મેં તો બુલ્યાને દીડાજ નથી. અરે બુલ્યા, બુલ્યા! તારાં બાવગજ કુટલાં! આજ તુંને કાંઈ તડકો પડવાનો દી સે. આજે તારા છેટ બખ્તારજીના બંગલામાં કેવી ધામધૂમ સે, ને તું અંહી પયડો સે.

બુલ્યો—ધામધૂમ! છીદને!

જીવી—પેલી છીરીનબાઈ છાતે જાંહગીર છેટના વેહા સે.

બુલ્યો—વેહા! અંતે પયણેરા કે?

જીવી—કાલે વેહા સે. કાલેજ.

બુલ્યો—ને બિસારી પેલી ધ-ધ-ધ-ધન?

જીવી—ધન? કીકા સે? ધન બસારી તો ગેઈ! બુલ્યા, ગરીબ મારી ભોલીજન તો મરી ગઈ! (રડેછે.)

બુલ્યો—જીવી, મારી આંખો દુખેસ. આ દીવો કાઢ! મારી છાંપેથી એ બતી ઉસકી લે! મારાથી ઉજલું જોવાનું નથી. (જીવી દીવો ઉઘડી લઈને પછવાડે મુકેછે.) સાલ મા, હવે ધનની વાત કર.

જીવી—હુંએ જાણેલુંજ રે! કે એ પોરી દુહમન નહી જીવવાની. છેટપર પ્રીત એની સાતીમાં એટલી બધી દાખેલી કે તે ગુંગલાઈ જતી ને હુંએ ધારેલુંજ કે પ્યારના ભારથીજ એની મમાઈ બપાઈની સાતી દબાઈ જવાની! હાય હાયરે! ધન! હુતી તો પોરી ભાઈાંની પણ કેવી મધુરી હુતી તે એનો માઠી થતો જમજેલો નહી! મોટે ઘેરે પયણીને બસારીએ છું છુબ જોયું? તે થાને તો બલું થાત કે તે હીજને પયણી હોત! પણ બુલ્યા, છાસું કેહ, એ ગુજરી તે દીએ એના માઠીએ તારી પાછે કાંઈ કેહવાડેલું તે છું હુતું? તે એ તે દીએ સુપાવેલું, પણ આજે તો કેહ! તું એવી છું અવડ વાત લાવેલો કે તે બસારીનું દિલજ ભાગી ગયું? ને મારી છાતે એક છુકત બોલી નહી? પણ તેજ રોવે બસારી સારી ગઈ ને પસી ખીજે દહાડે પુલની હો નદીમાં બસારીની સાડી તરતી આવી. મેં પોતે જોઈ જો! આ! મારી નજરે નજર એ ધનનું તે લુગડું પાણીપર તરતું જોયું? તે આપધાત કરી મુઈ. તે તો તાપીને તલીયે દટાયલી, પણ જે સુવાંના જીલમે તે બસારીને જીવપર કરવાના અંત છુધી ધછડી કાઢી તે પાપીને તાપી માતા પુસજો! ને મારી એ ભોલી છેટાણીનું વેર તે સુવા અ-ધમગર લેજો! મા વગરની પોરીરે! મારી મા વગરની પોરી! બસારી! ધયડો બાપ તે દીથી રાત ને દાહડો રડયા કરતો સે. ને

ગુલાબ જેવા ખસમાંમાં છંધો જીવ બરેલો તેણે અસખસ જીવ પર કરવાથી ખસારો ખાપ જીવ વગરનાં ખોખાં છરખો ઘેલો ખનીને દમકતો કરતો સે. (અંહી જીવીની નજર બુલ્યા ઉપર પડે છે જેને તે ખેશુદ્ધ થતો અને ગુંગલાતી છાતીએ કઠણ દમ ખેંચતો જીવે છે.) કેમ બુલ્યા! હાય હાય! વળી છું થીયું! અરે એ તો મરી જતો સે! એ બુલ્યા! દીકરા બુલ્યા!

બુલ્યો—મેં કે? હુંએ? નહી, નહી. મેં મારી લાખી નથી! તું જીવું ખોલેશ! છેટે રમાલની એધાણી મોકલેલી! કીકા ગયો? તે રમાલ કેણીકા મુકાયલો?

જીવી—વળી એ બકારો કરતો સે!

બુલ્યો—અરે છેટ! છેટ! આ તારી એધાણી! આ તારો રમાલ! એ પોરીને તારા વાટમાંથી કાઢવા હુંએ તુને કેહેલું, તુંએ મને રમાલ એધાણીમાં આપેલો.

જીવી—બુલ્યા! એ છું બકેસ?

બુલ્યો—એ કરમ મેં કેમ કીધેલું તે હું તને કહું મારા છેટ. પણ તું હજી ના! મને ધુજરાં મુટેસ કે તું હજેસ! ધને મને ખત નહી આપયું. મેં તેને આસકો મારીને નદીમાં લાખી દીધી. એ પોરીનો જીવ ધણો સીવત જો! પોરી તો કમર છુધી પાણીપર પાસી આવી. મેં મુડી દાખીને પાસી મહી ડુખાડી. તે ગઈ હવે. એ તારે રહતે પાસી આવવાની નથી.

જીવી—હાય હાયરે! કેથી ધનને તો આણે મારી લાખી દેખું! ને હવે તેના પાપમાં એખી મરવા છુતો સે! બુલ્યા! એ છું કીધું? એ બુલ્યા! મારા દીકરા! ખોલ તો ખરો.

બુલ્યો—હું મરી જવુંસ. મારી કોઈ દવાદારખી કરતું નથી સે! મને કૃતરાને માતે મરી જતો લાયખોસ!

જીવી—નહીરે મારા બુલ્યા, નહી. હવે છું કહું? કોઈ મળે નહી. કોણને તેડી લાવું? કોઈ આવોરે! એ કોઈ આવોરે! કોઈનેખી પકડી લાવું!

(ગભરાટમાં દોડી જાય છે.)

એદલ—(અંદરથી) અરે જીવણાઈ! એ જીવીખાઈ!

(એદલ અંકલેશરિયો આવે છે.)

એદલ—કોઈ મળે નહ. જાં જાવું તાં સમસાન. પેલા ટેમુ-લદારના જીપડાંમાં ગીચ્ચા તો તે કુખી જુદા પોતાનું કુખ રડવા કોણ જાણે કાં ગીચ્ચા! ઇજેબી મયલો નહી. ને વળી બુલ્હોબી બુલો પ-યડો. તેનું ડેકાણુંજ નહ મળે. ઉં બખ્ત્યારજીની અવેલીમાં પેલી શીરીનખાઈને મળવા ગીચો તાંથી મને ધકા મારીને ખાર કાયડો. મેં બાઈઆઈ પર માફીનો કાગળ લયજો તે ઉંગાડવા વગર મને પાછો મોકલ્યો. શીરીનના પૈસા મને ભરીને વજીકા ઉપરનું માંડે ગીરવી ખત છેડયવું ને અવે શીરીનનાં લગન બાઈઆઈની ઉતાવલથી જંગીર સાથ નકી થયાં. પેલી ભોલીજાનના મુવા પછી જંગીરે લગન જેમતેમ થોભાયવાં પણ દસ દારાથી વધારે એની માએ થોભવા ના પાયડું. અવે જંગીરના વેચા નકી થયા ને ઉં તો રખડતો ક્યરા ક-રૂંછ. (બુલ્હો ધોરેછે) એ કોણ? કોઈ ગોરૂંછ! (દીવો લઈને આગળ જાયછે) એ તો બુલ્હો છે!

બુલ્હો—(ઉઘડાં) ડાકટરને બોલાવો! ડાકટરને બોલાવો!

એદલ—બુલ્હો અંધ છે. સંતાયલો છે. મેજાની તાપથી બક-બક કરેછ. કાંઈબી નવું જીનું નીકલી આવે ખરું. આ! કોઈ આ-વેછ. અવે તો ખેતર કે સંતાઈ જાવું. તમાશો શો થાયછે તે જોવું તો ખરો. (સંતાઈ જાયછે. જીવી ટેહમુલદારને તેડી લાવેછે.)

જીવી—બુલ્હા! બુલ્હા! આ વૈદ આવેલા સે, દીકરા.

બુલ્હો—(આંખો ઉઘાડીને) ડાકટર? કેણીકા? એતો ટેહમુલદાર સે.

ટેહમુલ—ભાઈ બુલ્હા, તું બીહ નો. શો થાયછ તે મને ટેહ. તારી હકીકત સોંભલીને હું આપેછ. મારી દીકરી તો મુઘછ, પણ તું નહી મરશે. બચ્ચાંની આગળ માખાપે જાવું જોઈયે.

જીવી—મરે મારો બાપો! જીવીના તું તો જીવ જો મરે! મારો દીકરેબી કેવો હિમાનદાર ને સાસો ને ભલો—

બુલ્હો—ના, ના. જીહું ના બોલ, જીવી. ટેહમુલદાર, માફ કરજો. તમારી દીકરીનો હુંએ જીવ લીધોસ. ધનને હુંએ મારી લાખેલી.

ટેહમુલ—હૈ! શું! (હિભત ખાઈને.)

જીવી—હાય રે! હાય! તે બિસારીએ છેા ધનો કીધેલા?

બુલ્હો—તે મારા જંગીર છેટના છુપની વસે આવેલી ને છેટના રજતામાંથી મેં તેને નડતી આપે કીધી.

ટેહમુલ—શો? જોગીરે મારી દીકરીને! જીવલેવાનો તુંને શોખોશો?

ભુલ્યો—હું ઉપર રમાલની એધાણી મોકલી. એટલે એ એધાણી લઈને મારે ધનને ડેકાણે પાડ્યી. મેં તે ક્યરં. મેં તેને ત-ત-ત-તાપીના તલિયાંમાં લાખી દીધી. મેંજ તેને—તેણે મને પેલું લખનું ખત ના પાડેલું—મેંજ તેને—તેને— (રડેછે.)

જીવી—(રડેછે) ભુલ્યા! ર ભુલ્યા! તેં છું ક્યરં!

ટેહમુલ—અરેરે નખોદ! આ કમબખ્તીને વારાતે હું કોં જીવતો રહ્યો!

ભુલ્યો—મનેભી મારાં પાપની છજ ધઈ. જેવું મેં ધનનું ખૂત ક્યરં તેજ ધડીયે મારંભી ખૂત થયું.

ટેહમુલ—ખાંત થયો? તું તો જીવેછ, ભુલ્યા?

ભુલ્યો—ના, હું મરેાસ! મને ગોલી લાગીસ. હું મરી જાઉંસ.

ટેહમુલ—ગોલી લાગી! કેમ લાગી? કાને ગોલી મારી?

ભુલ્યો—તે કોણ જાણે? ભગવાનેજ મને છજ કીધી.

ટેહમુલ—એ ખચીત હીજનનો કોંમ હોયે. મારી ધન ગુજરી ગઈ ત્યારથી એભી કાન જાણે કોં ભરાઈ ખેડોછ. મારી ઉપરનો આવા ગજબમો મારો એ બોણેજ મારી પાથે આયોજ નથી. એણેજ ગોલી મારી હોયે, તેથીજ એ ભરાઈ ખેડો હોયે. જીવી, તું તારા દીકરાને હવણાં તો રાંભાલ. એને ધીરજ આપ. ચાહે કરી પા. જરા શારવાર કર, હું એકદમ જોઉંછ હીજનના જીપડાંમો. જોઈયે તોથી કાંઈ વધારે સમાચાર મળેછ? તોથી આપ પાછો આંઉંછ. (જતાં જતાં) અરે જોગીર! જોગીર! મેં તારી આજીજીને ખોંહયે મારી દીકરી તુને પરણાવી તેનું આ ફેજ! આ ખોદા! આ મારી અસરાફ દીકરી ધન! તું કોં જાઈ પડી! (જાયછે.)

એદલ—(પછવાડેથી સંતાયણો છુપ્યો આવી.) ભુલ્યાનો એકરા મેં બેલેબેલ લખી કાયડો છે. ને અવે બખ્ત્યારજીની બાઈઆઈ, જોવું તું તારા દીકરાને આજે પરણાવાની ખુશાલી કેમ ભોગવેછ! જોગીર! તે મને અપમાન ક્યરં તો આજે તારા રંગમાં ભંગ નઈ કરું તો મારું નામ એદલ અંકલેસરિયો નઈ. (છુપી રીતે સદી જાયછે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

સુરત. બખ્તવારજીની હવેલીનું દિવાનખાનું. બાઈઆઈ,
અને બહમન લશકરી લેખારામાં.

બાઈઆઈ—એમ કાંય બહમન? આવી ખુશખબતીના વખતમાં
તું અમારું મકાન તજી ગયો તો હવે અમારું ગરીબ વતન પણ તજી
દેવા માંગેછ ?

બહમન—બાઈ, મારી રીજમીટ કાલે કૂચ કરી જાયછ અને
તેની સાથ મને એટલું જલદી જવું પડશે એવી મને વકી નહી હતી.

બાઈઆઈ—ત્યારે તો બાઈ બહમન, તું આજનો દહાડો અંહી
રેહ તો મેહરબાની, કે જેથી મારા જાંહગીરને જરા જીવ વેરાય.

બહમન—શીરીનની સંગતમાં જાંહગીરને પુરતું સોહવાઈ જશે.

બાઈઆઈ—શીરીન જેવી એક દોલતવાન સાથની પોતાની
શાદી જેવા હિગામમાં જાંહગીર કાંઈ આણમનિયો બની ગયોછ. આજ
દસ દિન થયા તે પોતાની અદરાયલી ઓરતને, ઠહાલી માને—અમે
સર્વને દૂરનાં દૂર રાખેછ. લગન તે કાંઈ મોડો બનાવ હોય તેમ તે
ગોયા શેક લઈ ખેડોછ. રાતેજ બાહાર નીકલેછ અને તેની એકલો.
દિવસે એવો બરાઈ બેસેછ કે ડ્યાં ગયો તેની ખબરજ નહી મળે.
એવા વખતમાં, બાઈ બહમન, તું એની આગળ જોઈયેછ.

બહમન—બાઈઆઈ, તમે જાણોછ તો ખરાં કે તે દહાડે
શીરીને તમે સર્વનાં દેખતાં મને વગર કારણે અપમાન કીધું ત્યા-
રથી તમારે ત્યાં રેહવું મને કેવું બારી પડયુંછ. ત્યારથી મને આ
આલીશાં મકાનની મેમાનદારી તજી દેવી પડીછ અને આ શેહરખી
મને એટલું અકારું થઈ પડયુંછ કે આવતી કાલે અંહીથી એકદમ કૂચ
કરવાનો હુકમ મેં ખુશી સાથ ક'પૂલ રાખ્યો. હું અંહી રહીશ તો શીરીન
પણ મને જોઈને ખુશી થવાની નથી.

બાઈઆઈ—નહી, નહી. શીરીનને પણ કોઈ રીજવનારા સોબ-
તાની અગત છે. તું અમોને છોડી ગયો, બાઈ બહમન, અને મારા
જાંહગીરને અદરાવાનાં શીરીનને કપડાં પેહરાયાં તે દહાડાથી તે પણ

બદલાઈ ગઈછ. એ આગળના જેવી હસતી ખેલતી રહી નથી. એ ખલિયલ ને ચીહીરડાઉ થઈ ગઈછ અને બધાં સાથ અમર્યાં છીટાં થાયેછ.

શીરીન—(અંદરથી) મુંગી મર! મને સાંખો જવાખ ના દે.

બાઈઆઈ—હૈ! જોયું કેની? આપા સાથ વહડેછ.

(શીરીન સુંદર પોરાકમાં આવેછે.)

શીરીન—માસીમાય, કાલે વરણીમાં પેહરવા સાર તમે મારે વડે આવો શાખિતો પોલકો કરાવ્યો કે? બહોરે! (ફૂંકી દેયછે.)

બાઈઆઈ—શીરીન! શીરીન!

બહમન—મને તમારાં આ મુખારક મકાનમાં પાછો આવેલો જોવાથી તમે દલગીર થયાં હશે, શીરીનબાઈ!

શીરીન—નહીજી. તમે આવ્યા તો બલે આવ્યા.

બહમન—(સ્વગત) એ અંદરખાનેથી કુખી છે. મને મુકી દહને પસ્તાયછ.

શીરીન—(સ્વગત) એ કેવો ફીકો પડી ગયોછ! હવે કેવો શરમાયછ.

બાઈઆઈ—હું જહને જાંહગીરને અંહી તેડી લાવું. (જાયછે.)

બહમન—હું તો બાઈઆઈને છેલી વાર મળવા આવ્યોછ, તેટલાં વગર રજાએ તમારી મુલાકાત થઈ ગઈછ તે માફ કરજોજી.

શીરીન—ફિકર નહીજી! તમે મને મળવા આવવાનું માન આપો એમ મેં ધાર્યુંજ નથીજી.

બહમન—શીરીન, જહાલી ખેહેન, હું કાલે આ શેહર છોડી જાઉંછ અને તેથી આછેલી અરજ કરુંછ કે બોલ્યું ચાલ્યું માફ કરજો. મારીથી તારે કાંઈખી દીલ કુખાયુંછ એમ ભારે મેં જાણ્યું ત્યારે મેં એવી શી ચાલ ચલાવી તે પુછવાને પણ હું થોભ્યો નથી અને હું એકદમ ગુને દૂર કરી ગયો.

શીરીન—હાજી, અને એક ખીજીને પણ સાથે દૂર કીધી. તે અને તમે ખેહુ સાથેજ ગેય થયાંજી.

બહમન—ખીજી? તે કોણ?

શીરીન—હશે કોઈ. મને ના જોલાયો.

અહમન—નહી, પણ તુને હું ખેલાવવા માગુંછ. શીરીન, અ-
પવિત્રાઈનાં કાળાં કલંક સાથે હું તુને છોડી જવા માહતો નથી.

શીરીન—એ તમારું પોંજણ તમે આગળ ખેલતાતા, અહમનજી
શેઠ, ત્યારે હું માનતી હતી, પણ તમે કેવા ખેઈમાન દગલખાજ છો
ડાકટર સાહેબ, તે હવે તો હું શિખીછ. સમભ્યા કે સરજીયન અહમન?

અહમન—શિખીછ? કોણથી?

શીરીન—તમારી જૈરીથી.

અહમન—મારી જૈરી?

શીરીન—પેલી ભાલીજન. પેલી ખુબસુરત ગોરાણી, જેને પર-
ણીને મારીથી છુપાવવા તેને તેના આપના ઝુપડાંમાંજ તમે રેહવા
દીધી હતી. હવે પતરી ના જા તું, અહમન. એક બેવકાઈમાં ખીજું
જીવું ના ઉમેર. તું ના કેહ્યે તે નહી ચાલશે. હું તે આરતને પોતાને
મળી આવી હતી અને તેણે પોતાને મોહડે મારી આગળ કપૂલ ડીધું હતું.

અહમન—શીરીન, જરા ધીરજ રાખ. એ તદન ખોટી વાત છે.
કાંઈ બચકર બૂલ છે.

શીરીન—બૂલ તો ખરીજ તો! પણ તે મારી નહી. તારી
બૂલ થઈછ, અહમન, અને કદાચ તું તેને માટે ખરાં દીલથી પ-
સ્તાતો હશે.

અહમન—ભાલીજન મારે વાસ્તે કદી એમ કેહ નહી.

શીરીન—લાવ તેને મોહડે મોહડું, અને પછ તેને મારા દેખતાં.

અહમન—હું તેને આગળજ તો ખચીત મોહડે મોહડું મેળવું.

શીરીન—તે નહી તો તારા ખારવાને પુછ. તેણેજ મારી આ-
ગળ એ વાત પેહલી કહી.

અહમન—ખારવો? મારે ખારવો તો કોઈ નથી.

શીરીન—હજી જીવું ખેલેછ! વાંચે આ કાગલ વાંચ. (ધનનું
આગલું કાગળ બતાવેછે.) એ કાગળ તો ખરું કે?

અહમન—એ કોણનું છે તે હું કાંઈ જાણતો નથી. મેં એ
જોયુંખી નથી.

શીરીન—નહીજ જોયું તો! એ તારા ખીસામાંથી પડી ગયું તે
તે નહીજ જોયું. તું જોતે તો વળી એ કાગળ મારા હાથમાં કેમ
આવવા દેતે? (નંદગીર આવેછે. શીરીન ખીસી જાયછે.)

બહુમન—જાંહગીર, આ કાગળ તારું છે વારું? એ અક્ષર તું આગળેજ?

જાંહગીર—(ગભરાધને) હૈં? આ! અરરર! (કાગળ સંતાડેછે.)

બહુમન—(સ્વગત) એ તો કેથી એની મોહકાણુ છે અને શી-રીન તદન મને ગળે પડેછ. પણ જો હું ના પાડુંછ તો બિચારો જાંહગીર ફસેછ.

જાંહગીર—શું છે, બહુમન? કાંઈ શીરીન રીસાયલી છે?

બહુમન—જંગલા, મારાથી શીરીનનું દીલ કુખાડુંછ અને હું એટલીજ છેલી અરજ કરવા ઉભોછ કે તે વાત એ વીસરી જાય, ફરીથી તે વિષે બોલે નહી, અને તારી આગળ એ વાત કેહ નહી.

જાંહગીર—હું તે જાણુવા નહી માગીશ. શીરીન, તારા પ્યાર પીતરાઈની એટલીખી અરજ તું કબૂલ નહી રાખશે?

શીરીન—હું તે વીસરી જઈસ. ખીજું શું?

બહુમન—મોટી મેહરબાની, અને હવે હું રજ લઉંછ. જાંહગીર, છેલી સલામ. (જાંહગીર સાથ જાયછે.)

શીરીન—કાલે મારાં લગન છે, પણ આજથી હું કુખિયારી કેવી નાસિપાસ છું! જેને હું એક વખત પરણુવા ચાહતી હતી તેને મુકી દઈ જેને મેં ચાહેલો નથી તેને મારે પરણવું પડેછ. બહુમનને હું ચાહું કે નહી ચાહું પણ એ ખીજીનો યથો એટલે હવે હું એની યઈ શકુંજ નહી. કાકાના દીકરાને પરણુવા જતાં માસીના દીકરા સાથ પરણી જવાયછ એખી કીસમતના બેલ. (જાયછે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

બાહુ. નદીને કિનારે હીજાના ગોશ્તાની બાહાર. સામી પારે સુરત. દૂરથી કામદારના એવારા ઉપર બપકાદાર રે-રાની દેખાયછે. ટેહમુલદાર લંગડાતો આવેછે.

ટેહમુલ—આ દાદર! આ જમાના! આ જક્ષ મારા ઉપર શા વારાતે ગુજરી? ચાલતો ચાલતો મારો દમ ધુંટાઈ આશોંછ પણ અંતે હીજને મુપડે આવી પુગો. મારા ગરીબ, વિદ્યામુ, ઈમાનદાર બાણીની મીસકીન બવકુટિ, જેને મુપડાંતો કરતો મુકાનો નોમ

વધારે લાગુ પડતોં આયોંછ. એ અંદર હોંશિ કે? હોવો જોઇયે. બા-
રણું અંદરથી બંધ છે (ડોકેછે) હીજ! હીજ! નહી જીવાબ મળે!
(ફરીથી ડોકેછે) હીજ! એા હીજ!

હીજો—(અંદરથી) એ કોણ છે!

ટેહમુલ—હીજ, તું અંદર છે કે?

હીજો—(અંદરથી) ના, હું અંદર નથી. હું તો બાહાર ગીયેલો.
(હીજો અંદરથી આવેછે) એહો ટેહમુલ મામા! એા મારા જીવનગ
બાપા! (તને ભેટેછે.)

ટેહમુલ—હીજ! હીજ! તું કોં છે? આટલોં દિવસ થયોં
તું કોં છે?

હીજો—આ હું! અંહી દેખું તે હું!

ટેહમુલ—પણ તું મારી પાસે કાંય નહી આયોં? આ પહાડ
જેવોં મારોં દુઃખમોં તું આવો દિલાશો દેવા આયો, હીજ! અંતે થા-
કાને હુંજ તુને શોધતો આયો! તુને શોં હુતોં મારા દીકરા? મને તો
લાગોં કે તુને કાંઈભી દુઃખ હોશિ! નહી તો તું મને મળ્યા વગર રેહ
નહી. એા હીજ! (રહે.) મારી ધન તો મુઠ, પણ તેની સાથે તેજ
દહાડેથી તુંભી મને તજી મારોં ગમનોં જખમમોં એકલો નાખી ગીયો?

હીજો—મારા જઘડિ મુરખી, તારા જીદાપામાં તારા બપ્પમાં
દુઃખ લખેલું એહો તે કધી નીકવાનું છે? ધીરજ રાખ મારા બા-
પા, ને રડવું બંધ કર. કેહ મને ખરે, મામા, અતારે, રાતની વેળા તુને
આવવાનું કારણ હું પચડું?

ટેહમુલ—હું તુને કાંઈ અગતની વાત કેહવા આયોછ. તું
અંદર ચાલ.

હીજો—અંહીજ વાત કરોની. અંદર ના જવાહે.

ટેહમુલ—કાંય?

હીજો—અંદર અંધારે છે, દીવો નથી, ને મારી પાહે દીવાના
પેહા નથી.

ટેહમુલ—ચેરાગ રોશન કરતોં કેટલી વાર!

હીજો—પણ અંદર ગરમી બહુ પડહે.

ટેહમુલ—હીજ, તું મને ઉડવેછ! આ ફાટમાંથી મને અંદર
ઉજેરડોં જણાયછ. ચાલ, અંદર ચાલ.

હીજો—પણ બાપણું બંધ છે, ને કુંચી તોહું માંહી મુકી આવેલો.

ટેહમુલ—પણ કોંચી બારણોમાં હેથે તો તોંથી મળશે. કોંચી અંદર રાખીને બાહાર કેમ આવે ?

હીન્ને—હું રોજ એમજ કરતો છું. હું બાહાર જતો તેવારે બા-
યણને માહિથી ચાવી દઈ જતો કે ચાવી બોલવાય નહીં.

ટેહમુલ—હીન્ન, હીન્ન, તુંબી આવ વખતે મારેં દુરામન
થાયોછ ! અંદર કાન છે ? કાંઈ ગડબડ સંભવાયછ.

હીન્ને—એ તો ઉંદર અંધેડું કરતો છે. (બારણું અક્ષાડીને ચૂપ
રેહ ! હાત હસ !

ટેહમુલ—વારેં હીન્ન, મને ખરેં કેહ ! પેલા બુધ્યાને તેં ગોલી
કાંચ મારી ?

હીન્ને—હૈં ? હું મુઝા ! તમને કોણે કહેલું, મામા ?

ટેહમુલ—તેણે પોતેજ.

હીન્ને—બુધ્યાએજ ? તમે તેને મળી આવેલા કે ?

ટેહમુલ—હું પાધરેં તેની પાથેથીજ ચાલી આવ્યોછ.

હીન્ને—કેણીકથી ? છેક હેઠલથી ?

ટેહમુલ—હેઠલ ! કોં ? કાનની હેઠલ ?

હીન્ને—હેઠલ. આ નદીને તલીયે. તમે તીક્ષ્ણ જઈ આવેલા ?
બુધ્યા તો તેણીકા ગબડી મુવેલો. તે તો બછતે બરાયલો. એક કુમલા
જીવને મારી લાયખા પછી તેનો ખીન્ને કેણીકા ડાગ લાગે ?

ટેહમુલ—બુધ્યાએ કુમલો જીવને મારી નાખ્યો ? તે તેં કેમ
જાણ્યો ?

હીન્ને—તેને ખૂન કરતાં મેં નજરે નજર જોયલો.

ટેહમુલ—રે ! મારી દીકરી રે ! મારી ધન ! વાત તો બધી
ખરી પડી.

હીન્ને—પણ તમે એ ચંડાલને કેણીકા મળી આવવા તે ક-
હાની, મામા !

ટેહમુલ—બુધ્યા મરી ગયાં નથી. પણ દીકરા, તારી બંધુકને
ખારથી તે મરવા શુતોછ.

હીન્ને—જાંહ હુધી મને પાછલથી અખર મયલી નહીં કે એ ખુની
ચંડાલ તો એ કંગાલ ખારવો હતો, તાંહ હુધી મેં કોને ગોલી મારેલી
તેની મને અખર નહીં હતી. ગોલી મારતી વેલા મેં નહીં જાણેલું કે
એ તો એ હતો.

ટેહમુલ—ત્યારે તુને પાછલથી કાને કહ્યો વારો? શાઓ કેહજે.

હીજો—પાછલથી કોણ કેહ? કોણે? કોણે? તેણેજ કહ્યું આંકે.

ટેહમુલ—તે કેમ જોણે? એને તો અપરભી નથી કે ગોલીના મારતોરું હું હતો. એ મેંજ અટકલ બોલેલી ને તુને પુછવા આંકે દોડી આયો. આ હીજા! હીજા! તું મને ડગેછ! આવો મારો દુઃખને વખતમો તુંભી મારો નહી? આ હીજા! મારી વહાલી દીકરીનો આનની વાત તુંજ મારાથી છુપાવેછ? અરરર! થઈ ચુકો રે થઈ ચુકો!

હીજો—આ ટેહમુલ મામા! મને માફ કર! મને પુછ રખે! છુપું રાખવાના મેં હોગંદ લીધેલા, નહી તો તમારી આગલ બધું માની દેત. મને માફ કર રે! માફ કર.

ટેહમુલ—હીજા, તુને મારી દયા નહી લાગતી? અરેરે! દીકરી ધન પર તેની હૈયાતીમો તારો કેવા ખ્યાર! ને મુવા બાદ તુંજ તેનો ખોત છુપાવેછ! હીજા! મારા દીકરા! મારી ગુલેગુલાબ દીકરી વગર તુને એક દહાડો શેહવાતોતો નહી, ને તોભી આજ દરા દિવરા થયો તાપતિના તલીયોમો તેને એકલી ને થંડી રેહવા દેછ!

ધન—(અંદરથી) નારે મરે નો! મારો હીજાને કેહતો નો જો!

ટેહમુલ—એ કાન! હીજા, કાનનો શાદ આવેછ! એ તો મારી ધનનો શાદ છે! (ધન દોડી આવેછે.)

ધન—હા, હા. હું ધન છું! હીજાએ ધનને તાપતિને તલીયે પડવા દીધી નથી.

ટેહમુલ—દીકરી ધન, તું જીવેછ! આ! મારી ધનરે!

(બેહુ બેટેછે.)

હીજો—જો ધન જીવતી નહી હોત તો તમે મને જીવતો જોતભી કે? મામા, હજી તમે તમારા બાણેજને પછાયણો નહી. હું કેહતોયોજ કેતી કે જો ધન મારા હાથથી ગયલી તોપણ હું જીવેલો તે ધનને હાજર જીવેલો. જો એ તાપતિને તલીયે ગઈ હોત તો હુંભી અતારે તેજ તલીયે પડેલો હોત.

ધન—આ બાપ! મને હીજાએ જીવાડીછ જો!

હીજો—મામા, હવણાં તમે તમારાં દુઃખને રડલા તેવારે મેં તમોને હછી કાઢેલા, ને તમે મને નાકદર ગણેલો, પણ હું ખુદીમાં હોતો તેનું કારણ હોવેલું, ને તે આ તમારી પોરી મુવેલી નહી પણ

જીવતી હતી તેનું કારણ હતું. તમે તેને મુવેલી હમજીને રડતા તેવારે હું તેને જીવતી હમજીને હજીતો.

ધન—બાવા, હવે મને કેથોં લઈ જવો, કેથોં દૂર મુકી આવો.

ટેહમુલ—પણ ધન, તું ઓહ કાંય રહી? હીજ, તું એને આપણે ઘેર કાંય નહી લાવો?

હીજે—એ નહી આવેલી, એણે હંતાઈ રેહવા માગેલું, ને એને બાઈના પ્યારથી મારી ખરી બેહન દાખલ મારા ઝુપડાંમાં હંતાડલી.

ધન—હું ખીહીને શંતાઈ રહેલી કે રખે તેહોંન મને જોય.

ટેહમુલ—તેહોંન કાન? જોગીર? તેની ખીહીકથી તું શંતાઈ રહી કે તે તુને જોય તો મારી નખાવે?

ધન—મારી નહી નખાવે, તોભી શંતાઈ રેહવાનું શાઈ.

ટેહમુલ—એણેજ તારોં જીવ લેવા બુધ્યાને મોકલ્યોથો.

ધન—કાન જાણે? પણ હું મરી કાંય નહી ગેઈ! ઓ હીજ! તેં મને શું કોમ જીવાડી?

ટેહમુલ—પણ દીકરી, તારોં શાશરોં ઘેરમોં શોં ધામધામ આલેજ તે તું જોણેજ કે! જો, પેલી શાંમીપારે મોટી રેશનાઈ કીધેલી, તે જોઈ કે! એ તારોં શાશરોં ઘેરની રેશનાઈ જો! કાલ શાંજ પડશે તેટલાંમાં તો તારોં વર ખીજ ખેરીને પરણશે.

ધન—મને હીજએ એ વાત કહેલી ને તેટલાજ વારાંતે મેં ઓહ શંતાવા માગેલું.

ટેહમુલ—એટલે? તેનોં કારણ શોં?

હીજે—કારણ એજ કે બેહન ધનિ હજી પોતાના ધણીને આહતી છે ને હજી તેને હુખી કરવા માગતી છે.

ટેહમુલ—દીકરી, તું તારોં વરને મળે તો તેભી શુખી થાય ને તુંભી શુખી થાય.

ધન—નહીરે બાવા, નહી. મારોં વરની ખેરી દાખલ હું તેનોં શુખમોં નડુંજ. હું ગોમડિયણ ગોરાણી મારોં વરને લાયકતી વહુ નથી. મારોં જોગીરનોં ઘેરપ્યાર, વાડીવજીક મારા રાસખીથી જાણે નહી. મારાથી મારોં શાશુમાય શુખી થાવાનોં નથી, કે અપ્પઈ રહ્યોં એ શુખી થાવાનોં નથી. મને પણવાથી એ જીભરાયોં દોલત ખોહી બેશેજ, મારોં પગલોંથી માઠાંનોં માંગતોં પલમાલ ને આપ્પાવરખોં થાયજ. મુઠરે!

હું એવી અવડ વહુની થાતી ! તેનો ફરતો મારો જોગીર શુખી થાય, એ બીજી પોતાને લાયકની બેચર પરછે, તેને વારાતે શો હું મુલેલી બલી નહીં ?

હીજો—પણ તું મરહે કેમ કરીને ? હું તને મરવા નહીં દેવું !

ધન—મરવા નહીં દેવો તો મને સંતાડી રાખોની. મને એવી દૂર લઈ જવો કે હું મારો જોગીરના મારગમાં આઈ નહીં. “મારી ધન મુઠાં તેથી હું શુખી થયો” એમ મારો જીભરાયો વર જાણે તો તે જોયો મને બીજો શુખ થયો ? મારો વરને મેં શુખી કીધો એવા સંતોષથી હું મરું, એ એ ! કેવો શુખ ! બાવા, મારો જોગીરને મારો અકારો નામ નહીં સંભલાય એવો કોઈ દૂર ગાંમ મને લઈ જવો. મને નોશારી લઈ જવો !

રેહમુલ—એ ધન ! જાણે તારા જીવપર જાણતી ચલાવી તેને જ તું આડે છે એ કેવો તારો પ્યાર ! અરેરે ! અધોજ બેરો જો તારો જોયો હોય તો શો થાય ?

ધન—એ ! મરું રે ! ધણીનો પ્યાર એક વખત મને મળ્યો તે અમરતા થયો. તેના ઉપર જોલોમ આવી પડ્યો ત્યારે તે શું કરે ? મારા ઉપર એના પ્યાર તેથી તો જીભરાયો પડ્યો. ને હું જ મારે લીધે એને દુઃખમાં નોખું ?

રેહમુલ—તહીં ત્યારે ? તે પાપી જીવથી બીજી રાત શેલ કરે તારે તું એકલી જુરી મરે ?

ધન—તારે હું એને માથે પડીને તો બેઠું જાણો દુખી થઈશું. હું એની રાથે રહો તો શુધી એને નામોંશી લગાડો. હું માઠી વગર એકલી રેહવારા, પણ એ બાપ ! તમારો જહાં છતર મારે માથે કાયમ રેહશે.

હીજો—ને હું તારી મા થઈને રેહવાહ. ધન, હું તારી મા જો ! મેં તને આ જીહાનમાં નવો જન્મ દીધેલો.

રેહમુલ—એક કોમ કર. હમણો તો, ધન, આજની રાત તું આજે સંતાયલી રેહ. હું એકદમ જાણી શરત. ને જોગીરને બંગલે જઈ છાનોમોના તોનો રાહધાટ જોઈ. તો તો ધામધામ ચાલે, નાચ ને રંગ થાયછ, પણ જોગીરનો પોતાનો મન કોં છે તે હું કોઈ રીતે જાણી લેવારા.

ધન—એક શરતે ઝોંહ રહું. તમે વચન આપો, બાપા, કે હું જીવંત તે કોઈને જાહેર કરે નહી. હું ઝોંહ છું તે જીભરાયો જંગીર જાણે નહી જો.

ટેહમુલ—વચન આપુંછ. મનશાની, ગવશાની, કુતરાનીથી શો-ગંદ લઉંછ કે તું છુપી રેહવા માંગશે તો શુધી હું તુને બધાંથી છુપી રાખાશ. ચાલ તું ઘેરમાં જા, મારી ભાલીજનન. (ભિટીને જાયછે.)

ધન—હીજા, હવે મને પાછી દેદ કર. ને તારો રોજનો ધાગ પરમાણે બાહારથી ટાળો દહને બાહાર પોઢવા જા. હું મરેરે મારો બાપ!

હીજા—(બારણાને બાહારથી ટાલું દેતાં) જા. પોઢ મારા મા-ણક માતી, તું નાચત પોઢ. ને હવે હું રોજના રાખેતા પ્રમાણે બાહાર પોંટાવા જવાહ. હું ઊંઘતો મુવો. આ મારાં હીપનાં કોટલાંમાં માતી બંધ કરેલું તેની હું આખી રાત ચોકી કરાહ. (જાયછે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

મુરત. બખ્ત્યારજીની હવેલીની બાહારનો રસ્તો. હવેલીની અંદર રોશાની અને વાજાં તથા રંગરાગનો આવજા.

એદલ—ધનસપેકટર સાખ, તમે સાઉચેત રોજો, કારણ કે એ પૈસાવાળાં પયડાં તે અપરાધીને કોઈ પણ રસતે નસાડવાની વેતરણ કરશે. દરએક દરવાજાપર ચોકી રાખશે તારોજ એ ખુની નાસતો અટકશે ને તમારા આતમાં આવશે.

વસંતરામ—હું ડાહ્યડી સાખની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલીશ.

એદલ—સારાં બાયગે ડીપોટી સાખખી તાંજ સિધાયરા છ. બેશમરા ડીપોટી સાથ મેં અમણાજાએ ખૂન વિષે છુપી વાત કરેલી છે. તેવણ બખ્ત્યારજીની અવેલીમાં જતાં મને કંઈ ગયાછ કે જો બાઈની શાક્ષી છે તે બાઈને તમે પકડીને તાં લાવજો ને તેની શાક્ષી સાંભલી પછી એકદમ વારંટપર તેવણ સર્ઈ આખીને ખૂનનાં વાંકને સાહ એ જંગીરને પકડશે. ધનસપેકટર સાખ, તમે માજસટ્ટર સાખની સહને મોટો વારંટ તો તૈયાર રાખ્યું છની?

વસંતરામ—વારંટ તૈયાર છે અને હવે આખી શાક્ષીની જીને લ-ધને સિપાઈઓ આવેછે. (બે સિપાઈઓ જીવને લધને આવેછે.)

જીવી—હાય! હાય! પણ હુંએ કીધું છું? મારે છે ધનો?

એદલ—એ જીવનાઈ! તમે કાંઈ કયરું નથી. તમે ખીચો ના.

એ તો જરા રાક્ષી ગવાઈનું કામ પયડું છ.

વસંતરામ—જેની બાઈ, તને કાંઈ પુછીને ભાળ કાઢવી છે માટે તું બેહરામ જી ડાકુડી પાસે આવ. તેઓ પુછવું છે તે પુછીને તને સત્વર પાછી વાલશે.

જીવી—પણ વસંતરામ, હું કોઈની છાપછી નથી. હું તો કાંઈ નથી જાણતી તું. બાઈ, મને જવા દો. મારે પોયરે મોંદો સે ને મને તેની આટલી આગળથી મવાઓ પકડી લાયવા સે. પણ મેં કોઈની સોરીબોરી કીધી? ઈનછપેકટર છાપ, મને જવા દો. એ એદલ! એદલ! આ કાંઈ તારાં કારણતાન છે.

એદલ—જો જીવી. પેલી મરનાર ખચારી ધન પર તારું કેવું એત છે. તેનું ખૂન થયલું તે તો તું જાણેછ?

જીવી—હઉવે! પણ મારા દીકરાનો વાંક નથી જો.

એદલ—નહી. ખિચારા બુધ્યાને શો વાંક? વાંક તો તેના શેક જંગીરે કયરે કે બુધ્યાને ધનનું ખૂન કરવા ઉશકેયરો.

જીવી—હાજ તો. મારે બુધ્યો બધું કેહસને? પણ તેને સોડી મેળજો કે?

એદલ—અલખતાં. બુધ્યાને ખોલાવશેખી નહ. તુંજ કેસે તે ખસ, ને પછી તુને જવા દેશે.

(સિપાઈઓ જીવીને લઈને તથા ખીજાં સઘળાં જાયછે.)

(હીજે ગાતો ગાતો આવેછે.)

ભૈરવી—ગજલ.

પૈસા તમામ જગમાં છે વિપત્તીની જડમૂલ,
લોક જરદાર લોભ કરતાં કરશે લાભની ધૂલ. ૧.

દ્રવ્ય ધન ને માલ ખજાના રહ્યા કોના ક્યાં?
પૈસાની ઇજત ગઈ પૈસે થઈ જો એક ભૂલ. ૨.

કેળવણી, ઉદ્યોગ, નેકી, નીતિ, ધર્મ શુભ,
એજ શોભા, લાજ, આખર, એ દિપાવે ફૂલ. ૩.

(ગાતો ગાતો જાયછે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

સુરત. બપોરની હવેલીનું આરાસ્તા કરેલું દિવાનખાનું. બપકાદાર રાચરચીલું. શુંદર રોશની. ધણાક મેમાનો ખેઠા છે અને કણચણીનો નાચ ચાલે છે. રાવક્ષા, બેહરામજી, ધનજીશાહ, કાવસશાહ, વગેરે. બહમન તેમને આવકાર દે છે તથા ખીજી મેનીજ કરે છે. જાંહગીર સુસ્ત છે, ઘણો ખરો વખત બેઠેલ થઈ બેસી રહે છે.

ખીલુ—ગજલ.

“ જુલ્હે પૂર પેચમે દિલ એસા ગિરફતાર હુવા,
છુટના ફુસ્વાર હુવા;

બૈઠે બેઠલાએ નયા ઇશ્કકા આજર હુવા,
મૂકત બિમાર હુવા. ૧.

અપને બેગાનોસે લીધે તેરે સખખ આંખ ચોરા,
હય એ ઇનસાફી જા;
હાય ! ઇસ પરભી ના તો મુજસે રોશકાર હુવા,
આર એ ઇનકાર હુવા. ૨.

હય ! મુના મૈને કે છુપછુપકે ચલે જાતે હો,
ઇસકા બાએશ તો કહેઃ
સચ બતાવો કે એ કીસ્સે નયા પ્યાર હુવા,
કોન દિલદાર હુવા.” ૩.

શ્યાવક્ષા—ડીપોઠી સાખ, ત્યાં ખુણામાં બેઠા છે તે આમ આવોજી.

બહમન—આવો સાહેબ ! બેહરામજી શેઠ, અંહી જગ્યા છે.

કાવસશાહ—કેમ, ધનજીશાહજી ? કાંઈ અબર અંતર !

ધનજીશાહ—અબરના ગાંસડા ને અંતરના ટોપલા. પણ જોયો કે ? સાદી જોવા હિગામપર જાંહગીર પોતે ખુશ મિજાજમાં જણાતો નથી.

શ્યાવક્ષા—એ તો વરરાજો થયો કેતી તે આજે જરા બારમાં બેઠાજી.

કાવસશાહ—નહી, એને કાંઈખી દિલગીરી છે.

બેહરામજી—જાંહગીર આજે એક ફાંસી દેવા કાઢાડેલા અપરાધી જોવા લાગેછ. (સ્વગત) રખે પેલા એદલે લખી આપેલી જુખાંની ખરી હોય. હું માનતો નથી, પણ તે શક્તી લઈને અંહી આવવા કહી ગયોછ.
ધનજીશાહ—જાણે કે આખાં સુરત શહેરની છેલછખીલીને પરણવાના સુખથી જાંહગીર ખીલેછ. (વસંતરામ આવેછે.)

બહુમન—એણે! આવો વસંતરામ!

વસંતરામ—વગર તેડે આવવા માટે ક્ષમા ઇચ્છુંછું, જાંહગીર શેક. (જાંહગીર ગૂપચૂપ નમેછે.) પણ સાહેબ, (બેહરામજીને) આપ સાથે લગાર અતિ અગત્યનું કામ છે. આવો એદલજી શેક.
 (એદલ અંકલેસરિયો આવેછે.)

એદલ—સાબ મેરખાંન, ડીપોઠી સાબ! સાબ મેરખાંન, જાંહગીર બાઈ.

જાંહગીર—(તેના ઉપર ધસારો કરતો) કેમ? શું માગેછ? નીચ! તુને કોણે બોલાવ્યો? વગર તેડે અંહી ધુસવાની તે કેમ હી-મત કીધી?

એદલ—(નાસીને) હૈં? મારેછ કે? તું મારેછ કે? ખૂન કર! મારુંખી ખૂન કર! ડીપોઠી સાબ, જોજો હં! હું તો આપની પાસે કા-મસર આવ્યો છ.

બેહરામજી—(જાંહગીર તથા એદલજીની વચે પડીને) જાંહગીર, સખુર, બાઈ!

(વસંતરામ અને એદલ બેહરામજી સાથે એક બાજુએ જઈ વાત કરેછે. એદલ એક કાગળ ખતાવેછે. વસંતરામ એક ખીજું કાગળ ખતાવેછે. બેહરામજી ઘણીક પરપુછ સાથે આનાકાની કરેછે અને ઉદાસિન થાયછે તથા સેવટે વસંતરામ અને એદલ બેહરામજીને ધસારત કરી બાહાર લઈ જાયછે. આ સઘળો વખત નાચ અને ગાયન ચાલુ રહેછે. એક ચાકર આવેછે.)

ચાકર—જમવાના હોય તે ચાલો સાહેબો!

(જાંહગીર સિવાએ સઘળાએ જાયછે.)

જાંહગીર—ફેકટ! ફેકટ! હું મારા આ ખીજવર લગન ઉપરનો મારો બય ભરેલો ગભરાટ દાખી રાકતો નથી. ધન મરી ગઈ એટલે

મને ખીલવાનું કાંઈ નથી, પણ ઓ ! તે મનમોહન માહાશયને ખોલવાનો જામ મ કદીખી રજ વળવાનો નથી. (શીરીન આવેછે.)

શીરીન—જાંહગીર ! જહાલા જાંહગીર ! મને કેહ, તું ગમગીન કાંય છે ? આજ દસ બાર દહાડા થયા તું ઘુંગવાતો ને મુજબતો ફરેછ. પણ આજે તું સહુથી ઉદાસ છે.

જાંહગીર—શીરીન, હવે આપણે સુખ દુઃખનાં સાથી થવાનાં ધીરે તો હું ધારું કે તારી આગળ ખરેખરે કબૂલ કરવાથી મારી ગમખાર છાતીનો ભાર ધણો ઓછો થશે. ભાઈમાં તું પેલી બોલી-જનને મળી આવેલીની ?

શીરીન—હા. પેલી બિચારી ધન !

જાંહગીર—તે મારી પરણેલી સ્ત્રી હતી.

શીરીન—શું ? ઓ ખોટા ! તે મારી શોખ !

જાંહગીર—હા, શીરીન ! હું તેને પરણ્યો તેમાં તેનો વાંક નહી હતો. વાંક મારો હતો અને તોપણ શિક્ષા બિચારી તે પામી. તેની સાથ પરણવાની મારી ભૂલ મેં જોઈ ત્યારે હું તેના તરફ કથૈરતાથી આવ્યો અને તે દુઃખના બળાપામાં તે બિચારીએ આપઘાત કરી. તે દહાડેથી હું તદ્દન બેચેન ને બેભાણ બની ગયો. હું નથી જાણતો કે ઉંઘતો, પણ મારે લીધે કુસેલી તે ગાય જેવી ગરીબની જહાલી યાદ મારું જીગર કોતરીને કાલજી કરડી આવેછ. ઓ શીરીન ! તારાં લગન મારું એ દુઃખ વિસારી શકશે ? (ખેલુ ફસડાઈ પડેછે.)

શીરીન—અરેરેરે ! મેં બિચારા બહુમનુને એ બોલીજન સાથેના હક બદલામ કરીધો ! (અંદર ગડબડ થાયછે.) અરે ! પણ એ શી ગડબડ ! (બાહ્યઆઈ ગભરાટમાં આવેછે.)

બાહ્યઆઈ—જાંહગીર ક્યાં છે ? મારો દીકરો ક્યાં છે ?

જાંહગીર—માય ! કાંય માય ?

શીરીન—અંહી છે, માય, ને લગનના દહાડાને રડીને મોતનાં ઘેરનું રૂપ આપેછ. પણ માસી, શું છે ? તમે ગભરાવો છ કાંય ?

બાહ્યઆઈ—જાંહગીર, મારા દીકરા ! આપણું શું થયે ? તું જહાલી જ !

જાંહગીર—કાંય ? શું છે ? (બારણા તરફ જાયછે.)

બાઈબાઈ—ત્યાં નહીં ! ત્યાં નહીં ! બારણે તો સિપાઈઓ
બેઠાછ. તું અંદરના ઓરડામાં બરાઈ જા અને પછી બારીને રસ્તે
ઘેરની બાહાર નહાસ ! પોલીસ તુને પકડવા આવીછ ! નહાસ !

ગંહગીર—પણ છે શું ?

શીરીન—પણ એનો વાંક શો ?

બાઈબાઈ—જૂન ! વાંકખી જેવો તેવો નથી ! તારી હોડી ન-
દીમાં તૈયાર છે. ત્યાંથી તું દરિયાને રસતે નહસાય તેટલો નહાસ, અને
બ્યારે તું સલામત જગ્યે પુગે ત્યારે મારા ઉપર લખજો.

ગંહગીર—જૂન ! કોણનું જૂન ! (ગડબડ અંદર.)

બાઈબાઈ—જો ! તે લોકો આવ્યા જો ! ઓ ! હવે હું શું કરીશ ?
ઓ ! વેહા વાજન જેવે ખુશ દહાડે તુને પકડી લઈ જશે તે હું કેમ
જોઈ શકીશ ! ઓ ગંહગીર ! નહાસરે મારા દીકરા !

શીરીન—પણ એ બેચુનાહ છે, એણે કોઈનું જૂન કીધું નથી.

બાઈબાઈ—પણ બેચુનાહ છે તોખી એ લોકો એને પકડી
જવાના. ઓ જો ! તેઓ કેટલા બધા છે !

શીરીન—પેલો એદલ અંકલેસરિયો ધણી ધરપચમાં છે.

(અંદર ગડબડ.)

ગંહગીર—કાંઈખી એ લુછાનું તરકટ છે. માતા, હું હીચકારા-
પણથી નહાસી જઈ મારાં નિર્દોશપણાને અપરાધનું રૂપ આપવા દેવાનો
નથી. આવવા દેવો આપણા મુદ્દમોને. તેઓ મારી સાચને શી આંચ
લગાડવાના છે ?

(એદલ, બેહરામજી, વસંતરામ અને પોલીસના માણસો.)

એક બારણે આવેછે, બહમન તથા કેટલાક મેહ-

માનો ગડબડ કરતા ખીજે બારણે આવેછે.)

એદલ—આવો સાચ્ચો ! આ રથો તે યુનેગાર ગંહગીર !
આ અંધ આવવો છે !

ગંહગીર—(એદલ ઉપર ઉછલીને તેના ટોટા પકડેછે) ચંડાલ,
બાઈબારા ? તુને અંહી ધુસી આવવાનું શું કારણ ?

એદલ—ઓ ! માયરેરે ? બેરામશા મને મુકાવો.

બેહરામજી—ગંહગીર ! હું હુકમ કરેછ કે એને છોડી દે.
નહી તો વગર વાંકે માજીએટની સત્તાની સામે થવાના અપરાધમાં

આવશે. (જંહગીર તેને છોડી દેયછે.) પેહલાં મારે ખોલશે સાંભલ. જણાવવાને મને અતિઅંત દુઃખ પેદા થાયછ, પણ મારા જોખમ બ-
રેલા આધાની પવિત્ર ફરજ મને જાહેર કરવાની જરૂર પાડેછ કે, માય
બાઈઆઈ, તમારા દીકરા જંહગીર સામે એક ભય ભરેલા અપરાધનું
તોહમત મુકાયુંછ, અને રાક્ષી સાંભળવા ઉપરથી માજીચેટ દાખલ
એને પકડવાનાં વારંટ ઉપર મારી હમણાજ સહી લેવામાં આવીછ.

શીરીન—(જંહગીરને ગળે વલગીને) નહીં બને ! આ કદી
નહીં બને ! મારે જંહગીર અપરાધી નથી !

બાઈઆઈ—(ખીજી ગમથી જંહગીરને બાજીને) કોણ મુવાં
પાપીની તાકાત છે કે મારા સપુતની આખરને આંગલી વઢીક
ખતાવી શકે ?

બેહરામજી—જરા ધીરજ રાખો, મારી માય ! જો કે મેં વારંટ
આપુંછ તોપણ હું માનુંછ કે આમાં કાંઈખી ભૂલ યા કાંઈ ઠરકટ છે.
પણ તે ખુલું થાય તેટલાં, માયજી, તમે જંહગીરને મારા તાબામાં
આપો અને હું એને પણ બલામણુ કરુંછ કે એકદમ રાજી આવે.

જંહગીર—પણ મારે યુનાહ શો તે તો કહે.

એદલ—યુના યુના શું કયરા કરેછે ? તે ખૂન કયરું છે. ખૂન !

બેહરામજી—ચૂપ રેહ એદલ, નહીં તો પેહલાં તુને કેદમાં જવું
પડશે. જંહગીર, બાહાના રેહવાસી રેહમુલદારની દીકરી ધનબાઈનું
ખૂન કરાવવાનો વાંક તારા ઉપર મુકાયેલોછ અને તેના રાક્ષી દાખલ
તારા ખારવા બુલ્યાની મરતી વખતની જુગ્યાંની મારી પાસે રેજી
થઈછ કે જોછો તેમાં ધનને તાતિમાં કુખાડીને કરેલું ખૂન કપૂલ
કીધુંછ, ને તે ખૂન તારી ઉશકેરણીથી કીધુંછ એમ નોંધાયેલુંછ.

ધણા જણુ—જીહું ! બોલેબોલ જીહું !

જંહગીર—મુલ્યો એ ખૂન કરે નહીં ને કરે તો તે આમ ક-
પૂલ કરે નહીં.

એદલ—નહીં, નહીં, તેણે કપૂલ કયરું છે. ડીપોટી સાખ, તમે
એની જુગ્યાની વાંચી તો સંભળાવો.

બેહરામજી—ચૂપ રેહ કે નહીં ? મારી ફરજ હું સમજુંછ.
માય બાઈઆઈ, બેહન શીરીન, બાઈ જંહગીર, આજના જેવા નેક
રોજે, આ શુભ સમે, આવા ખુરા હિગામ ઉપર તમારાં રંગમાં ભંગ
થાયછ તેથી હું બેહદ દુઃખ પામુંછ, પણ જે હકીકત મને મળીછ

અને જે વારંટ નીકળ્યું છે તે ઉપરથી જીવાન જાંહગીરને પરદેશ કીધા. વગર મારા લાચાર થઈ પડેલા હાથમાં ખીજો ઉપાય નથી. બાપ જાંહગીર તાપે યા.

એદલ—તાપે શું થાય ! એ નાસી જશે ! એને ખેડી થોકા !

ખેહરામજી—જાંહગીર, મને તારો હાથ આપ.

જાંહગીર—મારો હાથ મારી બાપતાવર માયના હાથમાં, મારી નેકામી શીરીનના હાથમાં પેહલાં આપું છું કે તેઓ જીવે કે તે કોઈના પણ લોહીથી ખરડાયલા નથી.

ધણુ જણુ—નહી, કદી નહી.

બાઈઆઈ—ઓ ખેહરામજી ! બાપતારજીના ખાનદાનની આ બુલંદ હવેલીએ આજના સરખો સીતમ કદી સાંખ્યો નથી. આ મેહલ અમારો કીલ્લો છે અને તેમાં નવાખી દોરમાં વઢીક દૂરામનો દાખલ થવાને અશકત હતા.

શીરીન—હું મારા જાંહગીરને મારા હાથમાંથી આ લુટારાના હાથમાં જવા નથી દેવાની, અને જો કે હું એક ચોરત છું પણ તમે બાપલા મરદો કરતાં વધારે મારો જીવ આપીને લડીશ.

બહમન—ધીરજ રાખ, શીરીન. હમણા તો ધારાને માત આપવું જોઈએ.

જાંહગીર—ખેહરામજી હું તમારે તાપે છું. બાપએ તમારી (સીપાહીએ વચે જઈને ઉભા રહે છે) ફરજ બજાવો. મારા હાથને ખેડીથી ખંધ કરો. (વસંતરામ ખેડી નાખે છે.)

એદલ—ખેડી નાખવી જોઈએ. અવે તું કેમ નાસશે ?

બાઈઆઈ—ઓ ! તારી જીભને કોહવાટના કીડા લાગશે ! ને તારી આંખો છેક જડમાંથી અંધાપો જોશે !

વસંતરામ—આ ભુલ્યાની જીભાની છે તે વાંચી સંભળાવું.

બહમન—પણ તેનો શાક્ષી કોણ છે ?

ખેહરામજી—તે શાક્ષી ચોરતને લઈ આવો.

(સિપાહીએ જીભને લઈ આવે છે.)

વસંતરામ—(વાંચે છે) “આ જીભાની ભુલ્યો ભગુરિયો ખારવો તેણે મરતી વેળાએ કરેલા એકરારની છે. જીભાની તેણે જીવી ભગુરિયા અને ટેહમુલદાર તાડીવાલાની સમક્ષ કહેલી છે અને—”

ટેહમુલદાર—(અંદરથી) મને જાણ દેવો, અરે! તારે તો મને જાણી જાણ દેવો. (ટેહમુલદાર આવેછે.)

બેહરામજી—ઓ હો! આ ખીજે શાક્ષી પણ હાજર છે. વસંતરામ, વાંચો.

વસંતરામ—(વાંચેછે) “હું હેઠલ સહી કરનાર એદલત અંક-લેસરિયાએ શપથ લઈ મારે કાનેકાન સાંભળીને એ જીખાની લખીછે—”

એદલ—અરે કે? જીવીયાઈ, ઓ જીવનાઈ!

જીવી—હું? મને છું પુસેસ? મવા સોર! મવા! તું મારા ગુપ-ડામાં કદી આપવોજ નથી.

બેહરામજી—વારે તમે શું કહોછ, દસતુર? ટેહમુલદાર, બુ-લ્યાએ તમારા દેખતાં કપૂલ કીધું કે નહીં?

ટેહમુલ—કાન જાણે? હું જવાબ દેવાને ના પાડુંછ.

એદલ—જવાબ દેવો પડશે, કાકા! તમારી પોતાની દીકરીનું ખૂન મેં પકડ્યું, તું આજર અતો પણ નામકર કેમ જશે?

ટેહમુલ—અકલાતો નાં, એદલ. જવાબ દેવાનો વખત આવશે તો હું બધા જવાબ દેવાશ. (પાછો જાયછે.)

એદલ—બુલ્યાએ કપૂલ કયરું છે કે ભોલીજન, જંગીરની પ-રણી આરત હતી, પણ શીરીનખાઈને પણવામાં તે પેલાં લગન આડે આયવાં તેવારે બુલ્યાએ જંગીરની રજા લીધી કે છોકરીને ડેકાણે પાડી દેવી કે જેની ઇધાણીમાં જંગીર પોતાની નિશાનીવાળો રમત આપ્યો.

બાઈઆઈ—ઓ ખોદા!

જંગીર—સખૂર! આ એકરાર એટલી હદ સુધી ખરે છે કે બુલ્યાએ મારી ધનને સદાની દૂર કરવા માગી, પણ એ પાપી માં-ગણી મેં એકદમ ધિક્કારી કાઢાડી હતી.

એદલ—તે તો પેલાં, પેલાં. પણ પછી તેજ તારે રમાલ બુલ્યાને આપ્યો.

જંગીર—હું યજ્ઞદાનના પોતાના કસમ આજીંજ કે મેં એ ઇધાની આપી નથી.

બેહરામજી—જંગીર, એ રમાલ તારી પાસ છે?

જંગીર—નહી. તે બોહવાયોછ. ધને જીવપર કીધું તે દહા-ડાથી તે બોહવાયોછ.

એદલ—તેયું? પુરવા મયલો?

બાઈબાઈ—અરે તે તો મેં આપ્યોતા! એ મારા સપુત, તે રમાલની ઈલાણી મેં આપીતી ને જો તેમાં હું યુનેહગાર હોવું તો, એ! આ લોખંડી નંજર એના હાથપરથી કાઢાડી મારા હાથને જડી લેવો.

એદલ—એની કીક છે. માયને દીકરા ખેઉ પકડાય તો વધારે સારું.

જાંહગીર—પણ માય, તમે ડરો ના. તમે મારા રમાલની ઈલાણી આપી ત્યારે ધન મારી પરણેલી બાયડી છે એમ જાણીને નહીં આપી હોય? તેમજ વળી તે કાંઈ મારી ભાલી ધનનું ખૂન કરવા આપી નહીં હોય?

બાઈબાઈ—(સ્વગત) મારા દીકરાના છુટકારાને મઠે બધા પાપભાર હું મારે માથે લેવું. (નિઠે) મેં શું કામ ઈલાણી આપી તે વખત આતથે ત્યારે હું કહીશ. (હીન્ને અચાનક દોડી આવેછે.)

હીન્ને—અરે આવેલો! તે વખત પાહેજ આવેલો! હઉંવે!

બધાં—હીન્ને! તાડીવાલો હીન્ને!

હીન્ને—હાંજ. બધાને ઘણી ખમા! પણ હું આ તપાહમાં ગવાહી પુરવા આવેલો. ખૂન થાયલું ખરું, પણ તે ખૂન તો હુંએ કરેલું.

બધાં—તે! એ શું બકેછ?

હીન્ને—હઉંવે! હુંએ, હુંએ! બુધ્યાને હુંએ મારેલો. (એદલને) તે ટાણેલી તું આવેલો કે?

એદલ—નહીં, કોઈ દારે નહીં.

હીન્ને—વારું તો હું જુવાની આપું તે હાંબલો. બુધ્યાને હુંએ મારી બંધુક મારેલી, પણ તે બુધ્યો હતો એમ હુંએ જાણેલું નહીં હો! હઉંવે! હારું થયલું કે એને માયરો, કારણ કે મારા માયરાથી એ બચારો મોટાં પાપમાંથી બચી ગયેલો. હઉંવે!

બેહરામજી—એ શું બકેછ? કાંઈ સમજ નથી પડતી.

વસંતરામ—અંહી તો ધનના ખૂનની વાત છે.

હીન્ને—તે હું બુધ્યાના ખૂનની વાત કેહતો છું.

વસંતરામ—બુધ્યો કાંઈ માસ્થો ગયો નથી. તે જીવેછે. તેને ગોલી લાગી નથી, પણ અમસ્થો ઘસારો લાગ્યોછે. તે મરણાંતે પડ્યો છે પણ બંધુકના કરતાં હેબતથી મરતો પડ્યોછે.

બેહરામજી—હીન્ને, એ બે વચે શો સંબંધ?

હીન્ને—તો નહી હોય ? બુધ્યા ધનનું ખૂન કરવા ગયેલો તે મ્હા પાપ, ખરું કે ?

ધણા—હા. હા. પછી ?

હીન્ને—તો બુધ્યાનું ખૂન કરીને તે પાપને હુંએ અટકાવેલું ! હવે !

બેહરામજી—પણ તે તો જીવેછ.

હીન્ને—તે મરેલો કે જીવેલો તે હું હું જાણું ? પણ મેં તો તેનું ખૂન કર્યું.

બેહરામજી—પણ તેથી શું થયું ?

હીન્ને—હં હં હં હં ! મારા ભાઈ તમે તો મોટા હીન્નેલા થઈને હમજતાજ એ નથી. જીવતી ડીપોટી હાથ, મેં એ બુધ્યાનું ખૂન કરીલું તેથી બુધ્યાએ ધનનું ખૂન નહી કરીલું.

ધણા જણુ—નહી ?

બેહરામજી—ત્યારે શું ધન જીવતી છે ?

હીન્ને—હાજ તો. ને જુઓ પેલો હાથથી આવે.

ધન—(અંદરથી) આ હું મરું ! અશર ! આ હું મરું !

(ટેહમુલદાર ધનને લઈ આવેછે.)

અધાં—ધન ! ભાલીજન !

હીન્ને—એજ ભાલીજન ! હસ્તક પોતે !

જાહગીર—મારી ધન ! મારા જન ! મારા આરામ ! (બેઠે.)

ધન—આ હું મરું ! મારેં ધણી ! પણ જાહગીર, આવ શાં મ્મ આ લગનની પેહરાંમણીમાં લોઢાંની બેંગડી ! કાન સુવાંએ પેહરાવી ? કાહડોરે ! જીભરાયોંનાં હાથમાંથી એ પાપની તોક કાહડોરે !

(બેહરામજીની ઠસારતથી સિપાહીએ બેડી કાહડોરે.)

એદલ—(સ્વગત) આવજા ! ખૂન તો નથી કર્યું, ખત્યા એદલ ! નાસ અધીથી. તું ક્યસો ! (નહારવા જાયછે.)

બહનન— પેલો એદલ નહાસેછ. પકડો ! પકડો !

શીરીન—

બેહરામજી—પકડો એ, અંકલસરિયાને, અને કેદ કરે એજ બેડીથી એ લુછાને ! (સિપાહીએ એદલને બેડીડોરે.)

એદલ—આ માયરો ! મને માયરો ! આ બેરામશા ! મારો શા યુના !

બેહરામજી—તે આવા આપરદાર કુટુંબમાં આવા શુભ દિવસે પોલીસને ઓઠી ખપ્પર આપી, ને તેમની ખુરાવખતનો ભંગ કીધો.

એદલ—પણ હું જીવું બેયલો નથી, બેરામશા. આ ! કીપોઠી સાખ !

બેહરામજી—ચૂપ ! તારો વખત આવેછ. સિપાઈઓ, લઈ જવો, અને ચોકીમાં નાખો. (સિપાઈઓ એદલને લઈ જાયછે.)

ધન—જોગીર, જીભરાયોં, તમે પેલાં ખત મોંગયોતો તે લેવો આવ્ય ! (પોતાના ખિસામાંથી આપેછે.) ફાડી નાંખો. આજ પછી તમારી ખેયર નથી. મને કાહાડી મેળો. અખઈ થઈને રહોં ને ઘણો વરરા શુખ જોવો !

જાંહગીર—ધન ! તારા વગર મને એક ધડીનું સુખ નથી.

ધન—નહીરે મરું ! હું તો મરી નહી ગેઈ તોભી શંતાઈ રહી કે તમે શીરીન સાથ પરજો. પણ તમારી ઉપર ખોંતનો વાંક શોભલીને હું તો તે ઓટો પાડવા આવી. તમેરોં વેહા વાજનમે અડઅણુ કરવા હું આવી નથી જો મરું !

ખાઈઆઈ—ધન ! મારી પનોતી વહુ ? મારી બાયગ દીકરી ! મને ભેટ !

શીરીન—ને મનેખી ભેટ !

ધન—અરે વાયરે ! મારોં જોલોં લુગડાંથી તમારી લાંહની ને શીલીકની રાડી મેલી થશે ! ખીશો રે ખીશો !

ખાઈઆઈ—ધન, જો મારા જાંહગીરે તુને જરાખી કુખી કીધી હોય તો તે મારી સુખાઈ બરેલી મગરૂરીને લીધે હતું. હું મારાં કૂલ અને જીનિયાદના અભિમાનમાં મરી રહેલી હતી. પણ જોલી વહુ, તુને હું માન સાથ આહુંછ અને મગરૂરી સાથ કબૂલ રાખુંછ. માફ કર, ધન, તારી સાસુને માફ કર !

ધન—આ હું મરુંરે ! મારાં માય !

જાંહગીર—ને મનેખી માફ કર, ધન !

ધન—આ હું આવશઈ જાજીરે મારોં ધણી, તમાપરથી બધી. મરુંરે ! મારી નોરાકરી પોલી મોમોંથી જાતીજ નથી.

જાંહગીર—ને ખોદા કરે ને તે કદી નહી જાય, ધન.

ધન—પણ મોટોં ઘેરમેં મારીથી તમોને રામ બાગ્યા કરશે જો, જીભરાયોં !

બાધ્યાઈ—કદી નહી, મારી દીકરી ! મારા મોઠાં ઘેરમાં તારાં સરખી વહુ મોઠાંમાં મોઠાં આનંદાનમાંથીખી ક્યાં મળવાની છે ? હું દાદાર હોરમજના શુકર યુજરંછ કે ગરીબોનાં ઝુપડાંમાં તે સાહેબે આવાં નાદર નંગની નામીચી નવાજેશ કીધીછ, કે જેની મોઠાંના મેહ-લમાં નવાઈ છે અને જેથી મોઠાંના આનંદાનની શોભા છે.

ધન—મેં સુધરેલી યવાનોં ધણીખી ફેફેં માચ્ચોં; પણ કાન
ક-ક-કો-કો-કા-કાન જાણે—

જાંહગીર—તું બોલ. ફિકર ના કર. ફિકર ના કર. બિલીજન, શાકરા “કાન”જ વધારે મીઠા લાગેછ, ને સુધરેલીઆના બ-હાડેલા રાલ દમામ કરતાં તારી ખુદરતી સાદાઈમાં તારી ગા-ત ખુખીઆ વધારે દીપેછ.

ટેહમુલ—ધન, મોઠે ઘેરની મોઠાઈઆમાં તું એક જનને વીસરી નહી જાણે, કે જેણે તારેં દુખમાં તારી ખોરદુ કંધી ગ્રેળી નથી જો.

ધન—આ મરેં મારેં બાપ ! તમારે બદલો તે કેમ વાલારા !

ટેહમુલ—હું મારી વાત નથી કરતો, દીકરી. જો પેલો તારો ગ-રીબ પણ બાહાદુર હીજો ! તે તારેં શુખનો રાહનુમાય ફરેશતો-છે.

હીજો—હાય હાય ! મને હું દાલ દોધીમાં લાખો ! મરવા દોતી હીજને.

ધન—હીજ, તું મારેં ખરેં તારનાર જો મરેં ! જાંહગીર, આ તમારેં કુવણ શાશુનો દીકરે ! એણે મને નદીમાંથી જીવાડી જો ! હીજો ! લે મારે હાય !

હીજો—તારે હાય તારા વરને સુખારક ! (જાંહગીરના હાયમાં તેનો હાય મુકેછે.) જાંહગીર, આ ખરે યુલાખ, આ નાજુક પાંડદી તારા હાયમાં મુકતો છું. એને જતનથી વાવડે તો એના પરતાપથી તું હુખી થાહે.

શીરીન—અને હું પણ જાંહગીર તારી ધન તારે સ્વાધીન કરતાં તુને સુખારકબાદી આપુંછ. ધન, તારા વર સાથે મારાં લગન થનાર હતાં, પણ તે પાપનું કામ તું બાયગવાન જીવતી આવવાથી અટકયુંછ અને સર્વેના હકમાં થતું નરસું બખ્ત્યારજીને ત્યાં તું બખ્તતાવરની પધરામ-ણીથી બદલાઈને સાંરે થયુંછ. જાંહગીર, હું બ્યારે ધનને મળી આવી ત્યારે મારા બહમનની ખેયર-સેએ તેને સુખારક ગણી તે તારી મા-

હપૂબ લેએ તે વધારે મુખારક ગણુંછ. કાંકે એ તારી મોહરદાર
માલમ પડવાયી મારા બહમનપરનો બકો ખોટો પડયોછ અને બહમન
હું તારી મારી ચાહુંછ.

બહમન—તારે અશ્મથી મારે કપૂલ છે.

બાઈબાઈ—ત્યારે આજની ખુશાલીનો છેડો ખુશાલીમાંજ આ
વશે. મારી શીરીનનાં લગનની મિજલશ કાલે શીરીનનાંજ લગનમ
પુરી થશે અને આટલા દોસ્તો જે મુખારક અવસરને મ્હો
તેજ પાર પડશે.

ગાંઠગીર—મારાં લગનની મિજલશ બહમનનાં લગ
દલાશે, પણ ધન મારાં તારી સાથનાં લગન થયાં ત્યારે છુ
આ લગનની ધમધૂમ તે ગોયા મારાં ને તારાં લગનની જાહે
ધૂમજ લેઆશે.—

ધન—તારે હવે હું જાવાની નહી કે? મારાં માય રાશુ ને જાન
ગલા સાથે અંછીજ રેહવાશ? અને ધનનું ધન જળવાયયી હુંજ તે
ખરી શુખી થવાશ

બધાં સાથે—ભાલીજન! અરેજ ભાલા! ને અરેજ સર્વની જાન!

(પડદા પડેછે.)

